

Een leefbare omgeving voor ouderen

Over de eigenschappen van een leefbare
omgeving voor ouderen

Een leefbare omgeving voor ouderen

Over de eigenschappen van een leefbare omgeving voor ouderen

Masterthesis Planologie
Peter Sikma (studentnummer: 3031896)

Universiteit Utrecht
Faculteit Geowetenschappen
Begeleider: dr. F. Filius

September 2011

Voorwoord

“Het begint altijd met verwondering.”

Zo begint de ‘Achterkant van de planologie’, het eerste boek dat ik zes jaar geleden voor de bachelor Sociale Geografie en Planologie heb gelezen (Spit & Zoete, 2005, p. 13). Nog in dezelfde alinea geven de auteurs aan dat de verwondering over de totstandkoming van de ruimtelijke omgeving te begrijpen is, maar de verklaring ervan een stuk lastiger. Dat heb ik in de afgelopen zes jaar, maar ook bij het schrijven van deze scriptie gemerkt.

Het schrijven van een scriptie is een leerzaam en boeiend, maar soms ook taai en slepend proces. Er zijn heel wat mensen die mij hebben geïnspireerd, aangemoedigd en geholpen. Dat was fijn en leerzaam tegelijk. Bedankt! In het bijzonder wil ik vanaf deze plek Linda Mensinga, Ineke Sikma en Annelies Beek bedanken voor hun praktische hulp en tips bij het schrijven van de tekst. En uiteraard wil ik ook Friedel Filius van de Universiteit Utrecht en Leon Crommentuijn van het Planbureau voor de Leefomgeving bedanken voor hun begeleiding.

Met het afronden van deze scriptie rond ik ook mijn masteropleiding Planologie af. Aan het einde gekomen ontdek ik dat de verwondering blijft.

Peter Sikma

Samenvatting

Een nieuwe generatie ouderen

Met dat ouderen ouder worden krijgen zij veelal te maken met fysieke en/of mentale beperkingen. Hiermee veranderen de eisen die zij aan de omgeving stellen. Wanneer een omgeving voldoet aan de eisen van ouderen en de ouderen bekwaam zijn om in de omgeving te participeren is er sprake van een leefbare omgeving (Iwarsson, 2005, pp. 327-328, 333). Dit onderzoek gaat in op de vraag hoe een omgeving eruit moet zien om te voldoen aan de eisen van de hedendaagse ouderen. De centrale vraag van dit onderzoek luidt als volgt:

Wat zijn de eigenschappen van een leefbare omgeving voor ouderen in Nederland?

Er is een groeiende politieke belangstelling voor het begrip leefbaarheid. Er zijn zelfs politieke partijen die het begrip in hun naam opnemen (Leefbaar Nederland, Leefbaar Rotterdam, et cetera). Daarnaast wordt de populatie ouderen in Nederland in absolute en relatieve zin groter. Deze ouderen blijven steeds langer actief en zelfstandig (CBS, 2008; De Boer, 2006; Campen, 2008; Van Dorst, 2005, p. 76). Deze nieuwe generatie ouderen met nieuwe kenmerken maakt, in combinatie met de groeiende belangstelling voor leefbaarheid, onderzoek naar de leefbaarheid zoals die door hen wordt ervaren relevant. Dergelijk onderzoek heeft immers nog niet of nauwelijks plaatsgevonden.

Dit onderzoek beperkt zich tot Nederland. Deze afbakening is gekozen met het oog op het doel van dit onderzoek. Dit onderzoek wordt gedaan ten behoeve van het project 'de duurzame stad' van het Planbureau voor de Leefomgeving (2009). Met dit project wil het planbureau de Nederlandse overheid adviseren over een duurzame stedelijke leefomgeving.

De interactie tussen mens en omgeving

Leefbaarheid gaat over de interactie tussen mens en omgeving. Wanneer de omgeving voldoet aan de eisen van de mens, en de mens bekwaam genoeg is om in de omgeving te participeren kan er worden gesproken van een leefbare omgeving, een 'person-environment fit'. Deze interactie kan vanuit twee verschillende perspectieven worden bekeken: vanuit de mens en vanuit de omgeving (Van Dorst, 2005, p. 77; Leidelmeijer & Kamp, 2003, pp. 58-59; Iwarsson, 2005, pp. 327-328). Aangezien het in dit onderzoek over de subjectieve waardering van de leefbaarheid door ouderen gaat, wordt de interactie tussen mens en omgeving in dit onderzoek vanuit de mens (de ouderen) benaderd.

Als het gaat om leefbaarheid moet naar zowel de sociale als de fysieke omgeving worden gekeken. De fysieke omgeving maakt sociale gebruikspatronen mogelijk of onmogelijk, maar kan haar niet afdwingen. De 'mismatch' tussen de ruimtelijke vormgeving en sociale gebruikspatronen is vaak de oorzaak van leefbaarheidsproblemen. Daarom zijn zowel de fysieke als de sociale omgeving van belang voor de leefbaarheid (Leidelmeijer & Kamp, 2003, p. 34; Shafer e.a., 2000, p. 165; Hortulanus, 2001, pp. 10-11).

Opzet van het onderzoek

De centrale vraag valt uiteen in twee deelvragen:

1. Welke elementen uit de sociale en fysieke omgeving zijn van belang voor een leefbare omgeving voor ouderen?

2. In hoeverre verschilt de leefbaarheid zoals ouderen die ervaren van de leefbaarheid zoals die door andere leeftijdsgroepen wordt ervaren?

De eerste deelvraag is beantwoord aan de hand van een literatuurstudie. Daarnaast zijn de uitkomsten van deze studie getoetst door middel van statistische analyse.

De tweede deelvraag is van belang, omdat alleen duidelijk kan worden hoe de specifieke leeftijdsgroep van ouderen een omgeving als leefbaar waardeert als deze groep tegen niet-ouderen wordt afgezet. Om deze deelvraag te beantwoorden is een logistisch regressiemodel opgesteld waarin ouderen (65-plus) tegen jongeren (64-min) zijn afgezet. Voor de statistische analyse is het databestand WoON 2006 gebruikt.

De groep ouderen wordt afbakend met hen die 65 jaar of ouder zijn. Immers, de pensioengerechtigde leeftijd is 65 jaar. Met het bereiken van deze leeftijd verandert het leven van mensen van een werkend leven in dat van een oudere. Daarnaast wordt deze afbakening ook in andere onderzoeken gebruikt (Föbker en Grotz, 2006, p. 100; Campen, 2008, pp. 23-24; TK, 2004/2005, p. 11).

Vier omgevingselementen

Zoals eerder al werd aangegeven is er sprake van leefbaarheid wanneer mens en omgeving op elkaar zijn afgestemd. Naast de fysieke omgeving is hierbij ook de sociale omgeving van belang. In de onderzoeken van Burby en Rohe (1990, p. 324) en Föbker en Grotz (2006, pp. 99, 101) kwamen vier omgevingselementen naar voren die van belang zijn als het gaat om de 'person-environment fit' van ouderen. In de sociale omgeving zijn dat sociale interactie en ervaren criminaliteit. In de fysieke omgeving zijn dat de eigen woning en de openbare ruimte. Alle omgevingselementen zijn van invloed op elkaar (Hortulanus, 2001, pp. 10-11).

Sociale interactie heeft een positief effect op de geestelijke gesteldheid van ouderen. Daarnaast kunnen ouderen met een sociaal netwerk in de buurt langer zelfstandig blijven wonen (Lam & Boey, 2005; Fujino & Matsuda, 2009, pp. 84-85; Callender, 2000, p. 28; Gleij e.a., 2005; Zunzunegui e.a., 2003, S97-98). Naarmate men ouder wordt, wordt de sociale interactie, door toenemende beperkingen, van mensen kleiner (Oh, 2003, p. 492).

Ervaren criminaliteit heeft een negatief effect op de leefbaarheid van ouderen. Over het algemeen is de angst voor criminaliteit onder ouderen groter dan de daadwerkelijke ervaren criminaliteit (Patterson, 1978, pp. 131-132; Oh, 2003, p. 494; Pain, 1997, p. 119; DeLone, 2008, p. 116).

Voor de fysieke omgevingselementen geldt dat hoe ouder men wordt hoe kleiner de omgeving wordt die zij, door eventuele mentale en fysieke beperkingen, kunnen bereiken. De omgeving waarin ouderen nog wel kunnen participeren wordt daarmee belangrijker (Schwirian & Schwirian, 1993, pp. 285-287). Dit geldt met name voor de **eigen woning**. Een woning die niet voldoet aan de eisen van ouderen kan grote gevolgen hebben voor deze ouderen wanneer hij of zij door mentale of fysieke beperkingen aan de woning is gebonden (Costa-Font e.a., 2009, pp. 296, 301).

Een leefbare **openbare ruimte** voor ouderen moet aantrekkelijk, toegankelijk en veilig zijn. Participatie in de openbare ruimte kan leiden tot sociale interactie en een betere gezondheid (Sonmez Turell e.a., 2007, pp. 2035-2036; Alves, Sugiyama en Thompson, 2009, pp. 4-5, 13; Hooker, Cirill en Wicks, 2009, pp. 158, 166).

Een leefbare omgeving voor ouderen

Uit de analyse van de cijfers van het WoON 2006 komt naar voren dat 65-plussers over het algemeen meer tevreden zijn over de woonomgeving dan 64-minners. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat ouderen beter in staat zijn dan jongeren om de beperkingen van de omgeving te accepteren (Föbker & Grotz, 2006, p. 101).

Vervolgens is aan de hand van de logistische regressieanalyse geconcludeerd, dat leefbaarheid voor zowel jongeren als ouderen met name wordt bepaald door de elementen uit de fysieke omgeving. Daarnaast blijkt dat het verschil tussen 65-plussers en 64-minners als het gaat om de tevredenheid over de woonomgeving wordt bepaald door waardering van de openbare ruimte en de objectieve elementen uit de fysieke omgeving (de totale woonoppervlakte, huur/koopwoning, prioriteitswijk of niet, stedelijkheid).

Kortom, een leefbare omgeving voor ouderen

- biedt ouderen voldoende kansen om contacten te onderhouden met familie, vrienden en buurtbewoners;
- is een veilige omgeving en wordt door de ouderen ook als zodanig gepercipieerd;
- bestaat uit een eigen woning die zo is ingericht dat ouderen, ondanks hun beperkingen, zelfstandig kunnen blijven wonen;
- bestaat uit een aantrekkelijke openbare ruimte die zo is ingericht dat ouderen, ondanks hun beperkingen, in deze omgeving kunnen participeren.

Van deze elementen zijn de aantrekkelijkheid van de openbare ruimte en de objectieve elementen uit de fysieke omgeving (de totale woonoppervlakte, huur/koopwoning, prioriteitswijk of niet, stedelijkheid) de bepalende factoren voor het verschil tussen 65-plussers en 64-minners.

Tot slot wordt aanbevolen om dit onderzoek een aantal maal te herhalen om zo na te kunnen gaan hoe de interactie tussen ouderen en hun omgeving plaatsvindt en wat het effect van het gevoerde beleid is. Daarnaast is aangeraden om in vervolgonderzoek ook de verschillen tussen de ouderen onderling te analyseren.

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting	7
Inhoud	11
1. Inleiding	13
§ 1.1 Aanleiding en relevantie	13
§ 1.2 Doelstelling	13
§ 1.3 Centrale vraag en deelvragen	14
§ 1.4 Leeswijzer	14
2. Literatuurverkenning	17
§ 2.1 Leefbaarheid	17
§ 2.1.1 De interactie tussen mens en omgeving	17
§ 2.1.2 De mens	19
§ 2.1.3 De omgeving	21
§ 2.1.4 Conclusie	22
§ 2.2 Ouderen	23
§ 2.2.1 Afbakening	23
§ 2.2.2 Omvang bevolkingsgroep	23
§ 2.2.3 Persoonskenmerken	24
§ 2.2.4 Conclusie	30
§ 2.3 Een leefbare omgeving voor ouderen	31
§ 2.3.1 Sociale omgeving	32
§ 2.3.2 Fysieke omgeving	36
§ 2.3.3 Conclusie	38
§ 2.4 Conceptueel model en hypothesen	38
3. Methodologie	41
§ 3.1 Afbakening	41
§ 3.2 Indicatoren voor leefbaarheid	41
§ 3.3 Aangepaste variabelen	43
§ 3.3.1 Gehercodeerde variabelen	43
§ 3.3.2 Factoranalyse	45
§ 3.4 Toetsingsmethoden	47
4. Analyse	49
§ 4.1 Logistisch regressiemodel	49
§ 4.1.1 Analyse	49
§ 4.1.2 Conclusie	53
§ 4.2 Stand van zaken	54
§ 4.2.1 Tevredenheid over de woonomgeving	54

§ 4.2.2 Sociale interactie	54
§ 4.2.3 Ervaren criminaliteit	55
§ 4.2.4 Eigen woning	56
§ 4.2.5 Openbare ruimte	56
§ 4.2.6 Conclusie	58
§ 4.3 Conclusie	59
5. Conclusie	61
Literatuur	65
Bijlagen	69
Bijlage 1: Missing values	69
Bijlage 2: Voorkomen van voorvallen en misdrijven	71
Bijlage 3: Ervaren hinder	72

1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt eerst de aanleiding en de relevantie van het onderzoek geschetst (paragraaf 1.1). Vervolgens wordt er ingegaan op de doelstelling van het onderzoek (paragraaf 1.2). In paragraaf 1.3. worden de centrale vraag en deelvragen geformuleerd en tot slot wordt in paragraaf 1.4 een leeswijzer gepresenteerd.

§ 1.1 Aanleiding en relevantie

Nederland vergrijsst. De verwachting is dat het percentage ouderen in Nederland van 15% in 2008 tot 26% in 2040 groeit. Naast de relatieve groei zal het aantal ouderen ook absoluut groeien: van 2,4 miljoen in 2008 tot 4,5 miljoen in 2040 (CBS, 2008). Daarnaast veranderen de ouderen zelf ook. Steeds meer ouderen blijven langer actief, betaald of onbetaald, zijn hoger opgeleid, wonen langer zelfstandig en leven langer (De Boer, 2006; Campen, 2008).

Daarnaast is er een groeiende belangstelling naar het begrip leefbaarheid. De opkomst van de politieke partijen als Leefbaar Nederland, Leefbaar Rotterdam, Leefbaar Hilversum zijn hier een mooi voorbeeld van. In de politiek wordt het begrip vaak gebruikt om misstanden in de gezondheidszorg, het onderwijs, de veiligheid, de multiculturele samenleving en in het verkeer en vervoer aan de kaak te stellen. Ook in het overheidsbeleid neemt leefbaarheid een steeds belangrijkere plaats in. Zo is leefbaarheid een sleutelbegrip in het grootstedenbeleid dat er op gericht is om de positie van Nederlandse steden te versterken en de toenemende verwijdering tussen stad en land tegen te gaan. Met dit beleid wil men segregatie van bevolkingsgroepen tegengaan door kwalitatieve, leefbare stedelijke woonomgevingen te realiseren, welke aansluiten bij de wensen van de bewoners (Van Dorst, 2005, p. 76; Ministerie van VROM, 2004, p. 13). Gezien het groeiende aandeel en de stijgende participatie van ouderen in de samenleving zal de leefbaarheid van de omgeving voor ouderen hoger op de agenda komen te staan. Het is daarom maatschappelijk gezien interessant om deze relatie verder uit te diepen.

Over de relatie tussen ouderen en leefbaarheid is nog maar weinig wetenschappelijke literatuur voor handen. De literatuur die over deze relatie voor handen is gaat met name over aspecten van leefbaarheid. Zo deed Joong-Hwan Oh (2004) onderzoek naar de sociale contacten van ouderen in de buurt en deden Hatice Sonmez Turel e.a. (2007) onderzoek naar de eisen van ouderen aan de openbare ruimte. In de literatuurverkenning van dit onderzoek zal blijken dat leefbaarheid breder is dan sociale interactie of een geschikte openbare ruimte. Literatuur over de leefbaarheid in brede zin in relatie tot ouderen is toegespitst op specifieke gebieden zoals Zweden (Iwarsson, 2005), Durham in de Verenigde Staten (Burby & Rohe, 1990) en Bonn in Duitsland (Föbker & Grotz, 2006). Hoe een leefbare omgeving in brede zin voor de Nederlandse ouderen van nu er uit ziet is dan ook nog niet wetenschappelijk onderzocht. Hierin ligt de wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek.

§ 1.2 Doelstelling

Dit onderzoek wordt gedaan in het kader van het project 'de duurzame stad' van het Planbureau voor de Leefomgeving (2009). Het doel van dit project is visies voor een duurzame stedelijke leefomgeving te ontwikkelen en strategieën uit te werken om deze visies te bereiken. Op deze manier wil het planbureau de Nederlandse overheid adviseren. Om tot een beleidsadvies te komen worden er verscheidene dialoogworkshops gehouden met actoren uit

de samenleving rond de thema's 'gezondheid', 'energie' en 'leefbaarheid'. Het doel van dit onderzoek is wetenschappelijke informatie te verschaffen over de relatie tussen ouderen en leefbaarheid ten behoeve van het thema 'leefbaarheid'.

§ 1.3 Centrale vraag en deelvragen

De leefbaarheid van een omgeving wordt bepaald door de interactie tussen de mens en zijn omgeving. Wanneer de omgeving voldoet aan de wensen van ouderen en ouderen bekwaam genoeg zijn om in de omgeving te participeren is er sprake van een leefbare omgeving. Ouderen krijgen naar mate zij ouder worden te maken met fysieke en mentale beperkingen (Iwarsson, 2005, pp. 327-328, 333; Van Dorst, 2005 p. 77; Leidelmeijer & Kamp, 2003, pp. 58-59). Hiermee neemt de bekwaamheid van ouderen om in de omgeving te participeren af en de eisen die zij aan de omgeving stellen toe. In een leefbare omgeving voor ouderen zal er met deze beperkingen rekening gehouden moeten worden. Dit onderzoek gaat over de vraag hoe zo'n omgeving er uit ziet. De centrale vraag van dit onderzoek luidt dan ook:

Wat zijn de eigenschappen van een leefbare omgeving voor ouderen in Nederland?

In de centrale vraag wordt het gebied waar dit onderzoek over zal gaan afgebakend tot Nederland. Dit is gedaan met het oog op de doelstelling van dit onderzoek (zie paragraaf 1.2). Dit onderzoek wordt gedaan ten behoeve van het project 'de duurzame stad' dat zich richt op Nederland.

Om de centrale vraag te beantwoorden is er een tweetal deelvragen geformuleerd:

1. Welke elementen uit de sociale en fysieke omgeving zijn van belang voor een leefbare omgeving voor ouderen?
2. In hoeverre verschilt de leefbaarheid zoals ouderen die ervaren van de leefbaarheid zoals die door andere leeftijdsgroepen wordt ervaren?

Om deelvraag 1 te beantwoorden wordt in hoofdstuk 2 (literatuurverkenning) aan de hand van de geraadpleegde literatuur een aantal omgevingselementen geselecteerd die van belang zijn voor een leefbare omgeving voor ouderen. In dit hoofdstuk zal duidelijk worden dat als het gaat om leefbaarheid zowel de sociale als de fysieke omgeving van belang zijn (Shafer e.a., 2000, p. 165). Tevens zal het belang van deze omgevingselementen voor de leefbaarheid in hoofdstuk 4 statistisch worden getoetst.

De tweede deelvraag zal in het hele onderzoek doorklinken. Dit onderzoek gaat over de vraag hoe een leefbare omgeving voor ouderen er uitziet. Om na te gaan in hoeverre de bevindingen specifiek voor ouderen gelden, dienen deze met niet-ouderen te worden vergeleken. Daarnaast zal deze deelvraag door middel van statistische analyses worden beantwoord. De omgevingselementen die in hoofdstuk 2 zijn gevonden zullen in hoofdstuk 4 worden samengevoegd in een logistisch regressiemodel. Aan de hand van dit model zal worden gekeken hoe een leefbare omgeving van ouderen verschilt van die van andere leeftijdsgroepen.

§ 1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 zal een verkenning van de bestaande literatuur over leefbaarheid, over ouderen, en over de relatie tussen deze twee worden gemaakt. Aan de hand van deze informatie zullen er hypothesen worden opgesteld. In hoofdstuk 3 zullen de keuzes wat betreft

de methodologie worden uitgewerkt. In hoofdstuk 4 zullen de hypothesen worden getoetst. Tot slot zullen de deelvragen en de centrale vraag in hoofdstuk 5 worden beantwoord.

2. Literatuurverkenning

In deze literatuurverkenning zullen eerst de begrippen leefbaarheid en ouderen afzonderlijk worden uitgewerkt (paragraaf 2.1 en 2.2). Vervolgens zal er worden gekeken naar de literatuur die over de relatie tussen beide begrippen bestaat (paragraaf 2.3). Tot slot zullen alle bevindingen in paragraaf 2.4 worden samengevat in een conceptueel model. Aan de hand van de literatuurverkenning en het conceptueel model zal vervolgens een aantal hypothesen worden opgesteld die richtinggevend zullen zijn voor de statistische analyse in hoofdstuk 3 en 4.

§ 2.1 Leefbaarheid

Er bestaat over het begrip leefbaarheid geen overeenstemming, noch over de definitie noch over de conceptuele benadering (Ministerie van VROM, 2004, pp. 13-14; Leidelmeijer & Kamp, 2003, p. 27). Leefbaarheid is immers een subjectief begrip. Wat een individu leefbaar vindt, wordt bepaald door de normen en waarden van dat individu. Daarnaast bestaan er meerdere soorten definities (van allesomvattende tot zeer specifieke) en zijn er ook andere gelijksoortige begrippen zoals omgevingskwaliteit en 'quality of life'. Over het algemeen wordt aangenomen dat het bij leefbaarheid over de interactie tussen de mens en zijn omgeving gaat (Van Dorst, 2005, p. 77; Leidelmeijer & Kamp, 2003, pp. 58-59).

In deze paragraaf wordt deze interactie verder uitgewerkt. In deelparagraaf 2.1.1 zal deze interactie worden beschreven en zal er worden uitgelegd hoe deze interactie vanuit verschillende perspectieven kan worden benaderd. In de deelparagrafen 2.1.2 en 2.1.3 zullen respectievelijk de mens en de omgeving onder de loep worden genomen. Voor zowel de mens als de omgeving worden de eigenschappen die van belang zijn voor de leefbaarheid beschreven. Bij de mens gaat het om de universele behoeften van mensen en de verschillen tussen mensen. Bij de omgeving gaat het om het onderscheid tussen de sociale en fysieke omgeving en de interactie daartussen. Tot slot zal het begrip leefbaarheid in deelparagraaf 2.1.4 worden gedefinieerd.

§ 2.1.1 De interactie tussen mens en omgeving

De interactie tussen mens en omgeving kan worden verduidelijkt aan de hand van de 'person-environment fit' ('p-e fit'). Bij 'person' gaat het in dit geval om de bekwaamheid van de persoon om in de omgeving te participeren en bij 'environment' gaat het om de eisen van de persoon aan de omgeving. Wanneer bekwaamheid en eisen met elkaar overeenkomen is er sprake van 'p-e fit'. *"Individuals with lower competence spend much of their energy overcoming and adapting to environmental demand that they have a reduced ability to change their situation on their own."* Negatieve veranderingen in de omgeving hebben een grotere impact op mensen met een lagere bekwaamheid. Ditzelfde geldt voor positieve veranderingen in de omgeving (Iwarsson, 2005, pp. 327-328). De mens heeft echter ook invloed op de omgeving. Deze invloed wordt duidelijk in de transactionele benadering van leefbaarheid. Deze benadering gaat er vanuit dat de omgeving niet alleen van invloed is op de mens, maar de mens ook invloed heeft op de omgeving. Na het proces van waarnemen en evaluatie zullen mensen actie ondernemen waarmee zij de situatie veranderen. Dit leidt tot herwaardering van de omgeving. Leefbaarheid is dan ook geen statisch, maar een transactioneel begrip. Ondanks het feit dat deze benadering in de literatuur wordt onderstreept, wordt de transactionele

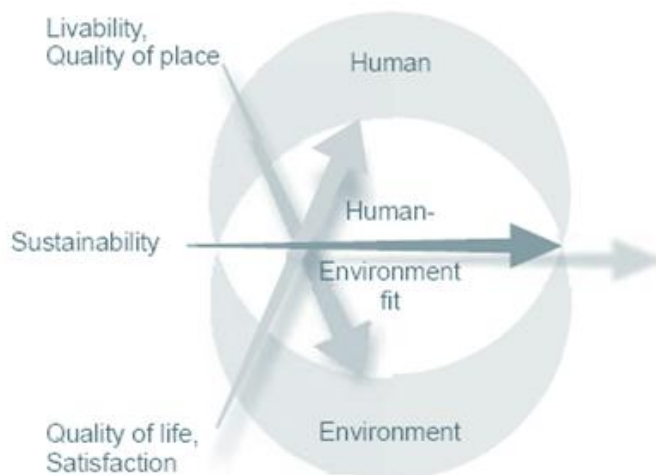
benadering in de praktijk nauwelijks gebruikt, omdat hij lastig toe te passen is gezien het longitudinale karakter (Leidelmeijer & Kamp, 2003, pp. 50-53, 85).

De interactie tussen mens en omgeving kan vanuit verschillende perspectieven worden bekeken. Van Dorst (2005, p. 77) noemt er drie. Het eerste perspectief is de **kennelijke leefbaarheid**: “de kennelijke leefbaarheid is de mate waarin een leefomgeving aansluit op het adaptief repertoire van een soort.” Bij dit perspectief kan de mate van leefbaarheid alleen achteraf aan de hand van het levensresultaat worden bepaald. Bijvoorbeeld als het gaat om een maatregel die de verkeersveiligheid moet verhogen. Wanneer het aantal verkeersslachtoffers daalt, is de kennelijke leefbaarheid toegenomen.

Het tweede perspectief is de **gepercipieerde leefbaarheid**. Het gaat hier om de subjectieve waardering van de leefbaarheid. In het voorbeeld van de maatregel die verkeersveiligheid moet verhogen, geldt dat de gepercipieerde leefbaarheid niet perse hoeft toe te nemen als het aantal verkeersslachtoffers wel is afgenomen. Het is immers niet zeker dat betrokkenen ook opmerken dat de veiligheid is toegenomen. De waardering wordt bepaald aan de hand van de bruikbaarheid, de aantrekkelijkheid en de veiligheid van de omgeving. Deze waardering is afhankelijk van persoonskenmerken, persoonlijke interpretaties en behoeften, ervaring en een maatschappelijke en culturele context (Van Dorst, 2005, p. 77).

Het derde perspectief van Van Dorst (2005, p. 78) op de interactie tussen mens en omgeving is de **veronderstelde leefbaarheid**. Het gaat bij veronderstelde leefbaarheid om de mate waarin de omgeving voldoet aan de veronderstelde voorwaarden voor kennelijke leefbaarheid. Dit perspectief is van nut, aangezien de relatie tussen de mens en zijn omgeving zeer complex is en de kennelijke leefbaarheid pas achteraf meetbaar is.

Ook Leidelmeijer en Kamp (2003, pp. 58-59) geven aan dat het bij leefbaarheid gaat om de relatie tussen de mens en zijn omgeving. Zij onderscheiden eveneens drie perspectieven: leefbaarheid, ‘quality of life’ en duurzaamheid (zie afbeelding 2.1). Hoewel de perspectieven van Leidelmeijer en Kamp niet dezelfde zijn als die van Van Dorst, vertonen ze wel gelijkenissen.

Afbeelding 2.1: Leefbaarheid, ‘quality of life’ en duurzaamheid (Leidelmeijer & Kamp, 2003, p. 58).

Bij leefbaarheid wordt vanuit de mens naar de omgeving gekeken (Leidelmeijer en Kamp, 2003, pp. 58-59). Mensen stellen eisen aan de omgeving en de omgeving wordt aan die eisen

getoetst. Deze definitie van het begrip leefbaarheid sluit aan bij de gepercipieerde leefbaarheid van Van Dorst (2005, p. 81): *“de gepercipieerde leefbaarheid benadert deze interactie vanuit de mens”*.

Bij ‘quality of life’ wordt er vanuit de omgeving naar de mens gekeken (Leidelmeijer en Kamp, 2003, pp. 58-59). Er wordt gekeken naar het effect van de omgeving op de kwaliteit van leven. Deze definitie van ‘quality of life’ sluit aan bij de veronderstelde leefbaarheid van Van Dorst (2005, p. 81): *“de veronderstelde leefbaarheid benadert deze interactie vanuit de omgeving(sfacetten)”*.

In afbeelding 2.1 komt ook het begrip duurzaamheid voor. Waar het bij leefbaarheid om de huidige situatie gaat, gaat het bij duurzaamheid om de toekomst (Leidelmeijer & Kamp, 2003, pp. 59-60). Bij duurzaamheid wordt vanuit de interactie tussen mens en omgeving naar de toekomst gekeken. *“Met behoud van de potentie van de omgeving wordt gestreefd naar een optimale ‘fit’.”*

In dit onderzoek wordt de interactie tussen mens en omgeving vanuit de mens benaderd. Van Dorst noemt dit de gepercipieerde leefbaarheid. Leidelmeijer en Kamp noemen dit simpelweg leefbaarheid. Aan het begin van deze paragraaf is geconcludeerd dat leefbaarheid een subjectief begrip is. Centraal in dit onderzoek staat de vraag wat eigenschappen zijn van een leefbare omgeving voor ouderen. Het gaat daarbij dus om de subjectieve waardering van de omgeving door ouderen. Daarom is er voor gekozen om de interactie tussen mens en omgeving te benaderen vanuit het perspectief de mens, in dit geval: vanuit het perspectief van de ouderen.

Nu de interactie tussen de mens en de omgeving is beschreven en vanuit verschillende perspectieven is bekeken, zal er in de onderstaande twee deelparagrafen ingegaan worden op de mens en de omgeving apart. Immers, om de interactie goed te kunnen doorzien, is het van belang om die zaken waartussen de interactie plaatsvindt ook afzonderlijk te begrijpen. Hierbij zal dan met name worden gekeken naar de eigenschappen van de mens en de omgeving die betrekking hebben op de interactie tussen beide.

§ 2.1.2 De mens

In de vorige paragraaf werd er in het kader van de ‘p-e fit’ gesproken over de eisen die mensen aan de omgeving stellen en de bekwaamheid van mensen om in de omgeving te participeren. In deze deelparagraaf zal eerst ingegaan worden op de bekwaamheid en vervolgens op de eisen.

De bekwaamheid van mensen om in de omgeving te participeren verschilt per persoon, waardoor ook het oordeel over de woonomgeving per persoon varieert. Leidelmeijer, Van Iersel & Giesbers (2009, pp. 9-10) noemen vier factoren die er voor zorgen dat het oordeel over de woonomgeving per persoon verschilt. Ten eerste is dit het gevolg van individuele verschillen, zowel psychologisch als lichamelijk. Ten tweede zijn deze verschillen het gevolg van gewenning, wat inhoudt dat de beleving van de omgeving zich naar verloop van tijd aanpast aan de omstandigheden. Bijvoorbeeld: *“iemand die voor het eerst vanuit het platteland in de grote stad gaat wonen, verbaast zich over de drukte en bedrijvigheid die er op nagenoeg elk uur van de dag heerst en kan daar onrustig van worden. Nadat diezelfde persoon er enige tijd woont, wordt diezelfde bedrijvigheid echter nauwelijks nog opgemerkt”*. Ten derde zijn de verschillen het gevolg van verschillen in het referentiekader. Iedereen beschikt immers over andere kennis, informatie, verwachtingen en wensen waar hij of zij de omgeving mee vergelijkt. Er zijn drie soorten referentiekaders: nabijgelegen omgevingen, kennis en informatie

van buitenaf, en de eisen en wensen die men aan de omgeving stelt. Tot slot kan er nog sprake zijn van schijnverschillen tussen het oordeel van mensen over de leefbaarheid. Deze schijnverschillen zijn het gevolg van het onvolledige beeld dat de onderzoeker van de omgeving heeft. De verschillen in leefbaarheid zijn dan feitelijk het gevolg van verschillen in de omgeving.

Persoonlijke kenmerken zijn niet alleen van invloed op het oordeel van mensen over hun woonomgeving, maar ook op de vraag in welke buurt personen kunnen wonen, wat van invloed is op de woontevredenheid. Mensen met beperkte middelen zijn niet in staat om in de buurt van hun voorkeur te wonen, wat een negatief effect heeft op het psychologische welzijn van deze mensen. Mensen die wel de benodigde middelen hebben om in de buurt van hun keuze te wonen, zullen meer tevreden zijn over hun woonomgeving, wat een positieve invloed zal hebben op hun psychologische welzijn (Schwirian & Schwirian, 1993, p. 296).

In paragraaf 2.2 zal verder ingegaan worden op de kenmerken van ouderen die bepalend zijn voor de bekwaamheid waarmee zij in de omgeving participeren.

Zoals gezegd wordt de interactie tussen mens en omgeving naast de bekwaamheid van mensen om in de omgeving te participeren, bepaald door de eisen die men aan de omgeving stelt. In het kader van de eisen die door het individu aan de omgeving worden gesteld, spreekt Van Dorst (2005, pp. 84-85) over behoeftenhiërarchie van Maslow. Volgens de behoeftenhiërarchie zijn er vijf universele behoeften die onbewust tot handelen aanzetten. De behoeften zijn:

1. fysiologische behoeften: de behoefte om te overleven;
2. veiligheid: de behoefte om in leven te blijven;
3. sociale behoeften: de behoefte om begrepen en aanvaard te worden;
4. egorelateerde behoeften: de behoefte aan zelfwaardering en de behoefte aan waardering van anderen;
5. zelfactualisatie: de behoefte om zich te ontplooiën.

De eerste behoefte (fysiologische behoeften) is de belangrijkste. Pas als deze min of meer is bevredigd vraagt de tweede behoefte (veiligheid) aandacht, et cetera. De manier waarop de behoeften worden ingevuld verschilt per behoefte. De eerste behoeften (fysiologische behoeften) worden universeeler ingevuld dan de tweede, et cetera. De invulling van de laatste behoefte (zelfactualisatie) is het meest divers (Van Dorst, 2005, pp. 84-85).

Naast de behoeftenhiërarchie van Maslow beschrijft Van Dorst (2005, p. 85) de basale behoeften zoals die zijn opgesteld door Vroon:

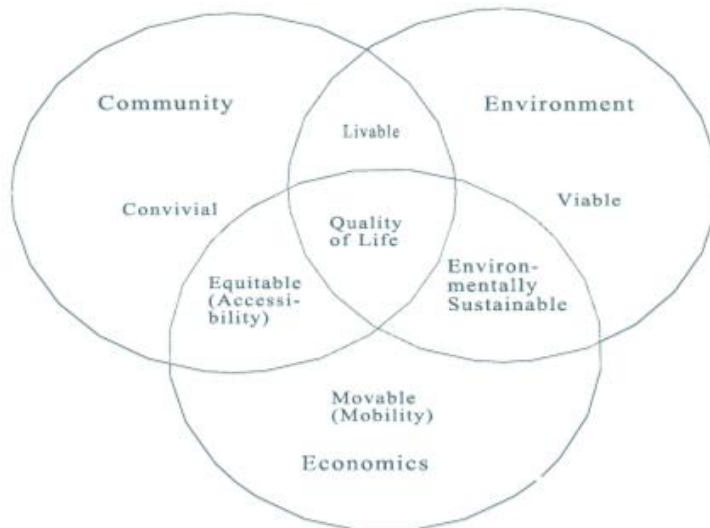
1. "mens en dier hebben behoeften aan verandering;
2. de mens wil voortdurend in zijn omgeving kunnen ingrijpen (controle);
3. aan prikkels moet een betekenis kunnen worden gegeven;
4. de mens streeft naar een eigen territorium;
5. de mens heeft behoefte aan contact met de natuurlijke omgeving."

Deze behoeften komen overeen met de fysiologische behoeften en de behoefte aan veiligheid uit de hiërarchie van Maslow. De omgeving moet deze basale behoeften ondersteunen. Deze behoeften sluiten aan op de ideeën van Kaplan en Kaplan (in: Van Dorst, 2005, p. 86): "*de omgeving moet een zinnige betekenis hebben en ook een nieuwsgierigheid opwekken*". Men vindt betekenis in een omgeving als deze leesbaar, samenhangend is. Nieuwsgierigheid wordt gewekt door complexiteit en mysterie.

In paragraaf 2.3 wordt specifiek ingegaan op de eisen die ouderen aan hun omgeving stellen.

§ 2.1.3 De omgeving

Volgens Leidelmeijer en Kamp (2003, p. 34) is er een redelijke overeenstemming over het idee dat de samenleving gevormd wordt door de fysieke, sociale en economische omgeving. Volgens Shafer e.a. (2000, p. 165) komt leefbaarheid voort uit de interactie tussen de sociale en fysieke omgeving, komt duurzaamheid voort uit de interactie tussen de fysieke en economische omgeving, komt rechtvaardigheid voort uit de interactie tussen de sociale en economische omgeving, en komt 'quality of life' voort uit de interactie tussen de sociale, fysieke en economische omgeving (afbeelding 2.2).

Afbeelding 2.2: Sociale, fysieke en economische omgeving (Shafer e.a., 2000, p. 166).

Iedere omgeving en interacties tussen de verschillende omgevingen kennen voordelen en nadelen. Er is, volgens Camagni, Capello en Nijkamp sprake van een duurzame stad als alle voor- en nadelen, waarbij de voor- en nadelen van de interacties tussen de drie omgevingen worden gewogen, opgeteld positief zijn. Aangezien het in dit onderzoek gaat over leefbaarheid, wordt er in het vervolg alleen ingegaan op de sociale en fysieke omgeving (Leidelmeijer & Kamp, 2003, pp. 34-36).

De fysieke en sociale omgeving komen in het begrip potentialiteit samen. Potentialiteit houdt in dat de fysieke omgeving bepaalde sociale gebruikspatronen mogelijk maakt of ontmoedigt. Echter, "sociale gebruikspatronen kunnen niet worden afgedwongen door vormgeving en inrichting omdat die sterk zijn verbonden met de specifieke belangen en opvattingen van bewoners over woongedrag en woonmilieugebruik". Waar het ontwerp van de omgeving eisen aan mensen stelt, wil dat nog niet zeggen dat deze mensen aan die eisen kunnen of willen voldoen. De "mismatch" tussen de gebruikseisen die de ruimtelijke vormgeving vereist en het daadwerkelijke sociaal gebruikspatroon is vaak de oorzaak van leefbaarheidsproblemen (Hortulanus, 2001, pp. 10-11).

Van Dorst (2005, p. 76) geeft aan dat de sociale omgeving meer van belang is voor de leefbaarheid dan de fysieke omgeving. Wanneer men het heeft over leefbaarheid wordt er immers veelal gesproken over maatschappelijke misstanden en in mindere mate over de fysieke omgeving. Ook in de politiek heeft het begrip leefbaarheid vaak een sociale lading. In de jaren '70 werd het begrip vooral gebruikt als het ging om stadsvernieuwing. De stadsvernieuwing was in die tijd vooral een ingreep in de fysieke omgeving. Het begrip

leefbaarheid werd dan gebruikt om het sociale aspect te benadrukken. Echter, in de praktijk worden er meer fysieke dan sociale maatregelen genomen om de leefbaarheid te verbeteren. *“Bestuurders en beleidsbepalers zouden zich ook moeten afvragen waarom we fysieke ingrepen zo goed kunnen verantwoorden en ons zo ongemakkelijk voelen bij maatregelen die onder de noemer ‘sociaal management’ geschaard kunnen worden.”* Afhankelijk van de lokale omstandigheden kunnen zowel fysiek-ruimtelijke als sociale maatregelen bijdragen aan de verbetering van de leefbaarheid (Hortulanus, 2001, p. 14).

De interactie tussen de fysieke en sociale omgeving wordt duidelijk in de recente ontwikkeling van de postindustriële samenleving. Immers, zowel de sociale als de fysieke omgeving zijn veranderd door de komst van een wereldwijde economie en de informatietechnologie enerzijds en de groeiende behoefte naar een lokale identiteit anderzijds. De vraag is dan hoe de sociale en fysieke omgeving zich in deze nieuwe situatie tot elkaar gaan verhouden. Enerzijds gaat men er vanuit dat mensen zich meer gaan verplaatsen en woon- en verblijfplaats tijdelijker worden. Anderzijds gaat men er vanuit dat de sociale woonomgeving meer betekenis krijgt. Hoewel beide benaderingen tegengesteld lijken, kunnen zij wel degelijk samenkomen in een concrete burger of een concreet huishouden. Het is immers mogelijk dat iemand veel contacten in de buurt onderhoudt en tegelijkertijd op twee uur reizen afstand werkt (Hortulanus, 2001, pp. 8-9).

Wanneer het gaat over leefbaarheid is voornamelijk het lokale schaalniveau relevant, aangezien de interactie tussen mens en omgeving zich op dit schaalniveau afspeelt (Leidemeijer & Kamp, 2003, p. 85). Van Dorst (2005, p. 78) beperkt de relevante schaal zelfs tot de woonomgeving. Hij definieert de woonomgeving als volgt: *“De woonomgeving is de omgeving van de woning die door de bewoner regelmatig wordt gebruikt, dit kan een woongebouw zijn, een straat, een buurtdeel, een buurt of een dorp en dit altijd inclusief de andere bewoners, bezoekers en passanten.”* De woonomgeving is niet hetzelfde als de wijk of de buurt waarin men woont. Hoewel de woonomgeving wel de schaal van de wijk of een buurt beslaat, beslaat de woonomgeving vaak maar een deel van de wijk of buurt. Hoe de woonomgeving is omgrensd is subjectief en verandert met de leeftijd. *“Zo wordt de woonomgeving voor een opgroeiend kind met de jaren groter.”*

§ 2.1.4 Conclusie

Het gaat bij leefbaarheid om de interactie tussen de mens en zijn omgeving. Wanneer de omgeving voldoet aan de eisen van de mens en de mens bekwaam genoeg is om in de omgeving te participeren, kan er worden gesproken van een leefbare omgeving. Men kan deze interactie vanuit verschillende perspectieven benaderen: vanuit de mens en vanuit de omgeving. Leidemeijer en Kamp (2003) spreken van leefbaarheid als de interactie tussen mens en omgeving vanuit de mens wordt benaderd. Wanneer de interactie tussen mens en omgeving vanuit de omgeving wordt benaderd, spreken zij van ‘quality of life’. In dit onderzoek zal, zoals is aangegeven, vanuit het perspectief van de mens naar de interactie tussen mens en omgeving worden gekeken.

De omgeving valt, als het gaat om leefbaarheid, uiteen in de sociale omgeving en de fysieke omgeving. In dit onderzoek staat de vraag centraal welke eigenschappen een leefbare omgeving voor ouderen heeft. Deze eigenschappen zullen dus in de sociale en fysieke omgeving moeten worden gevonden.

§ 2.2 Ouderen

In de vorige paragraaf werd aangegeven dat de leefbaarheid van de omgeving onder andere wordt bepaald door de bekwaamheid van mensen om in deze omgeving te participeren. Deze bekwaamheid verschilt per persoon. Aangezien in dit onderzoek ouderen centraal staan, zal in deze paragraaf een aantal belangrijke persoonskenmerken van ouderen in Nederland worden beschreven (deelparagraaf 2.2.3). Deze persoonskenmerken kunnen bepalend zijn voor de bekwaamheid waarmee ouderen in hun woonomgeving participeren. Tevens zal worden ingegaan op de veranderingen in de afgelopen decennia.

Maar eerst zal ingegaan worden op de afbakening van de groep ouderen (deelparagraaf 2.2.1). Vervolgens zullen de veranderingen in de omvang van de bevolkingsgroep van de afgelopen decennia uiteen worden gezet (deelparagraaf 2.2.2). In deelparagraaf 2.2.4 zal er in de conclusie een profielschets worden gemaakt van de ouderen in Nederland op dit moment.

§ 2.2.1 Afbakening

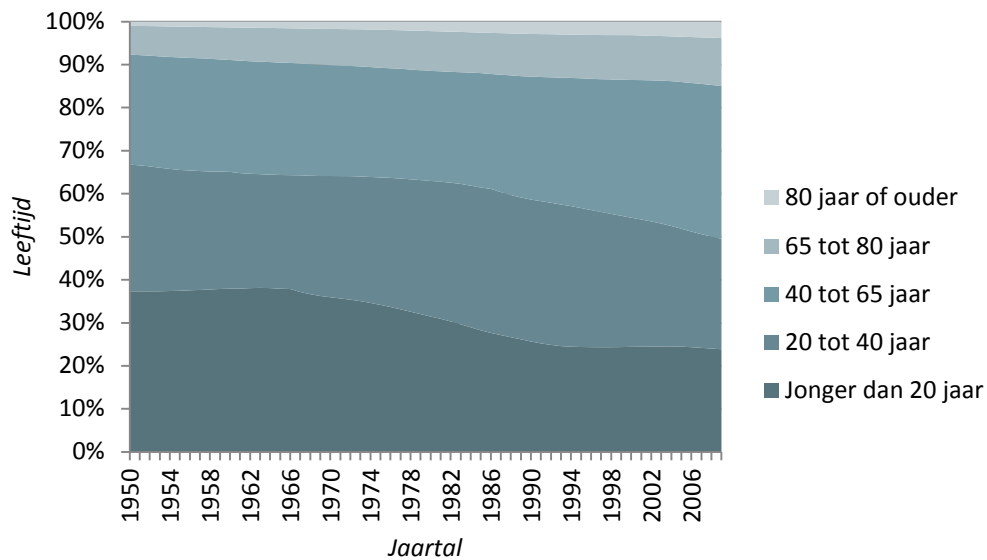
Er bestaat geen algemeen aanvaarde en eenduidige afbakening van de bevolkingsgroep ouderen. Van Dale (2005) definieert deze groep als “zij die ouder zijn” met “jongeren” als antoniem. Waar de grens precies ligt is echter moeilijk vast te stellen. Vaak wordt de pensioengerechtigde leeftijd van 65 jaar¹ gehanteerd als ondergrens. Echter, de afbakening van de groep ouderen verschilt in de rapportages over ouderen per thema. Van Campen (2008, p. 23) gebruikt in de Monitor Ouderenbeleid 2008 als absolute ondergrens de leeftijd van 55 jaar. Deze ondergrens is ook gehanteerd in eerdere rapportages over ouderen welke door het Sociaal Cultureel Planbureau zijn gemaakt. Tevens wordt deze ondergrens ook in het beleid over ouderen gehanteerd (De Boer, 2006, p. 12). Föbker en Grotz (2006, p. 100) geven aan dat de groep ouderen op te delen is in jongere ouderen en oudere ouderen. De grens ligt over het algemeen tussen de 75 en 80 jaar.

In deze paragraaf zal nog geen absolute afbakening van de groep ouderen worden gehanteerd. Deze is immers afhankelijk van de bronnen die voor handen zijn. Per thema zal daarom worden aangegeven over welke leeftijdsgroep het gaat. In paragraaf 3.1 zal een afbakening voor de statistische analyse van dit onderzoek worden gegeven.

§ 2.2.2 Omvang bevolkingsgroep

Op dit moment kent Nederland 2,5 miljoen ouderen (65-plussers). De afgelopen decennia is het relatieve aandeel van de 65-plussers in de totale bevolking van Nederland toegenomen en bedraagt momenteel 15% (zie afbeelding 2.3) (CBS, 2009).

¹ Tijdens het schrijven van deze scriptie heeft de regering besloten om de pensioengerechtigde leeftijd op lange termijn te verschuiven van 65 naar 67 jaar. In deze scriptie is de pensioengerechtigde leeftijd van 65 gehanteerd, omdat alle literatuur en data stammen uit de tijd van voor dit besluit. Daarnaast is de pensioengerechtigde leeftijd op dit moment nog 65 jaar.

Afbeelding 2.3: Omvang leeftijdscategorieën tussen 1950 en 2009 (CBS, 2009).

Verwacht wordt dat de groep 65-plussers groeit van 2,5 miljoen in 2009 tot 4,5 miljoen in 2040. Ook het aandeel van de 65-plussers zal toenemen. In 2008 was 15% van de totale bevolking 65 of ouder. In 2040 zal dit percentage waarschijnlijk 26% bedragen. De verwachting dat de groep 65-plussers zowel absoluut als relatief zal gaan groeien, is gebaseerd op twee veronderstellingen. Ten eerste bereiken de eerste babyboomers in deze periode de leeftijd van 65 jaar. Ten tweede stijgt de levensverwachting van mensen. Verwacht wordt dat de levensverwachting van mannen stijgt tot 83,2 jaar in 2050 en voor vrouwen tot 85,5 jaar in 2050. Met de toenemende levensverwachting neemt de oudere levensfase in belang toe (CBS, 2009; CBS, 2008).

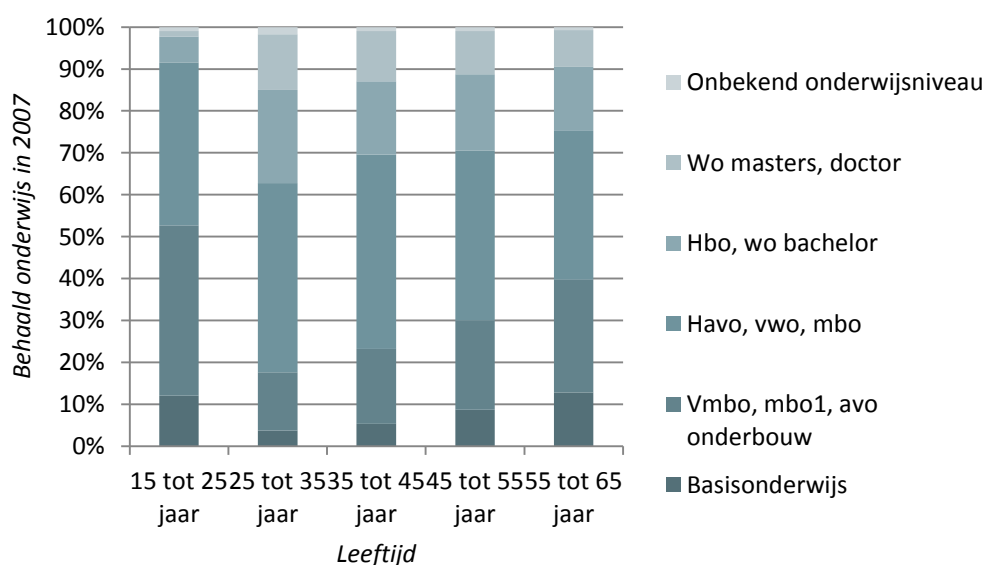
§ 2.2.3 Persoonskenmerken

Eerder kwam al naar voren dat onder andere de bekwaamheid van de mens zelf om in de omgeving te participeren, bepaalt hoe leefbaar deze omgeving voor de mens is. In deze deelparagraaf zullen vier persoonskenmerken van ouderen worden beschreven die mogelijk van invloed zijn op de bekwaamheid van ouderen om in de omgeving te participeren. Deze persoonskenmerken zijn achtereenvolgens: opleidingsniveau, inkomen, gezondheid en maatschappelijke participatie. Het is veelal de afnemende gezondheid die ouderen minder bekwaam maakt om in de omgeving te participeren. Immers, de openbare ruimte is minder bereikbaar als je bijvoorbeeld slecht ter been bent. Ook de andere persoonskenmerken kunnen van invloed zijn op de bekwaamheid van ouderen om in de omgeving te participeren. Zo kunnen ouderen met een hoog opleidingsniveau wellicht beter inschatten welke mogelijkheden er zijn om als oudere in de omgeving te blijven participeren, kunnen ouderen met een hoger inkomen zich meer middelen om in de omgeving te participeren veroorloven, en hebben ouderen die maatschappelijk actief zijn een netwerk van mensen waar ze bij beperkingen eventueel een beroep op kunnen doen. De kenmerken zijn geselecteerd aan de hand van de thema's die in de Monitor Ouderenbeleid 2008, de Nota 64 (Campen, 2008, p. 21) en de Rapportage Ouderen 2006 (De Boer, 2006) worden genoemd. De kenmerken die in deze paragraaf worden behandeld zijn de kenmerken die betrekking hebben op de ouderen zelf. Kenmerken die ook betrekking hebben op de omgeving (zoals

woonvoorzieningen) worden behandeld in paragraaf 2.3. Bij elk kenmerk zal worden ingegaan op de huidige stand van zaken, de ontwikkelingen in de afgelopen decennia en de verschillen met andere leeftijdscategorieën.

Opleidingsniveau

Ruim 35% van de 55- tot 65-jarigen had in 2007 een havo-, vwo- of mbo-diploma. Ook bij de andere leeftijdscategorieën, met uitzondering van de groep 15- tot 25-jarigen, is de groep met een havo-, vwo- of mbo-diploma het grootst. 26,9% van de 55- tot 65-jarigen heeft een vmbo-, mbo1- of avo onderbouw-diploma. Ook voor de 35- tot 45- en 45- tot 55-jarigen geldt dat dit de op één na grootste groep is. Bij de 25- tot 35-jarigen is de groep met een hbo-diploma of wo master de op één na grootste groep (zie afbeelding 2.4) (CBS, 2009).

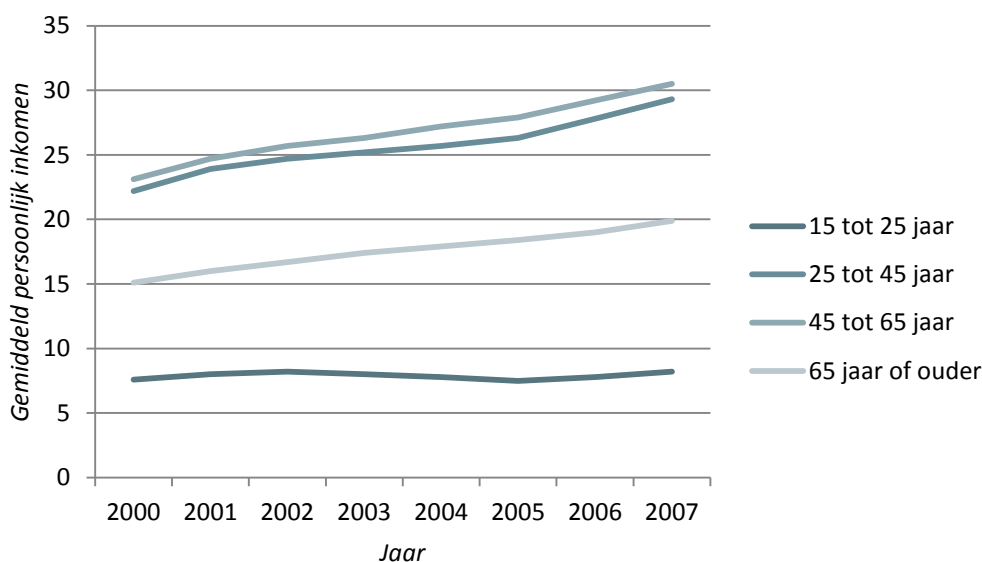

Afbeelding 2.4: Behaald onderwijs in 2007 (CBS, 2009).

Het opleidingsniveau van ouderen stijgt en zal ook in de toekomst stijgen. Het percentage laagopgeleide mannen van 55 jaar en ouder daalde van 49% in 1981 tot 17% in 2003. Het percentage laagopgeleide vrouwen van 55 jaar en ouder daalde van 66% in 1981 naar 29% in 2003. Doordat er meer hoger opgeleide ouderen zijn, stijgt ook de arbeidsparticipatie van ouderen. Hoogopgeleide mensen stoppen immers later met het verrichten van betaalde arbeid. Onder de ouderen bestaat nog een flinke groep laaggeletterden. In 1996 was 20% van de autochtone 50- tot 74-jarigen laaggeletterd. Aangezien het opleidingsniveau stijgt, zal dit percentage inmiddels zijn afgenomen. Ook op andere terreinen ontbreekt het bij ouderen aan kennis en vaardigheden. Zo weet 30% van de 75-plussers in 2006 niet hoe ze geld moeten pinnen. Door de beperkte geletterdheid en digitale vaardigheden worden ouderen afhankelijker van anderen, wat hen kwetsbaar maakt (De Boer, 2006, pp. 241-242). Deze kwetsbaarheid en afhankelijkheid van ouderen maakt een makkelijk toegankelijke, veilige leefomgeving, waarin voldoende hulp van derden aanwezig is, van belang. Wanneer deze vereisten niet aanwezig zijn, is er mogelijk geen sprake van een 'person-environment fit'.

Inkomen

In 2007 bedroeg het gemiddelde persoonlijk inkomen van de 65-plussers 19.900 euro (CBS, 2009). Het overgrote deel van de ouderen krijgt (92,94%) hun inkomen uitsluitend via hun pensioen. Uit afbeelding 2.5 blijkt dat het inkomen van 65-plussers lager ligt dan dat van de mensen tussen de 25 en 65 jaar. Bij alle leeftijdscategorieën, met uitzondering van die van de jongeren (15 tot 25 jaar), is het inkomen de afgelopen decennia gestegen. In de periode 1994-2000 steeg het inkomen van ouderen net wat sneller dan dat van de jongere volwassenen. Deze vooruitgang hebben de ouderen vooral te danken aan de belastingmaatregelen als de (aanvullende) ouderenkortingen. Daarbij komt de toename van de AOW door beleidsmatige ingrepen (De Boer, 2006, pp.242-243). *“Bovendien komen er elk jaar nieuwe cohorten 65-plussers bij die – waarschijnlijk, gezien de afname van de witte vlekken – weer een beter pensioen hebben dan hun voorgangers, en neemt door sterfte het aandeel af van degenen die zonder of van een kleiner pensioen moesten rondkomen”* (Wildeboer-Schut, 2008, pp. 47-48).

Afbeelding 2.5: Gemiddeld persoonlijk inkomen tussen 2000 en 2007 (CBS, 2009).

Waar het inkomen van de 65-plussers geleidelijk aan toeneemt, vertoont de inkomensontwikkeling van de jongere bevolkingsgroepen sinds 2000 onregelmatige schommelingen. Dit is het gevolg van veranderingen in de huishoudens zoals echtscheidingen, huishoudingvorming, arbeidsongeschiktheid en werkloosheid. Toen de overheid in 2001 de arbeidskorting verhoogde, was het verschil tussen het gemiddelde inkomen van de 65-plussers en de 64-minners groter dan ooit (Wildeboer-Schut, 2008, p. 48).

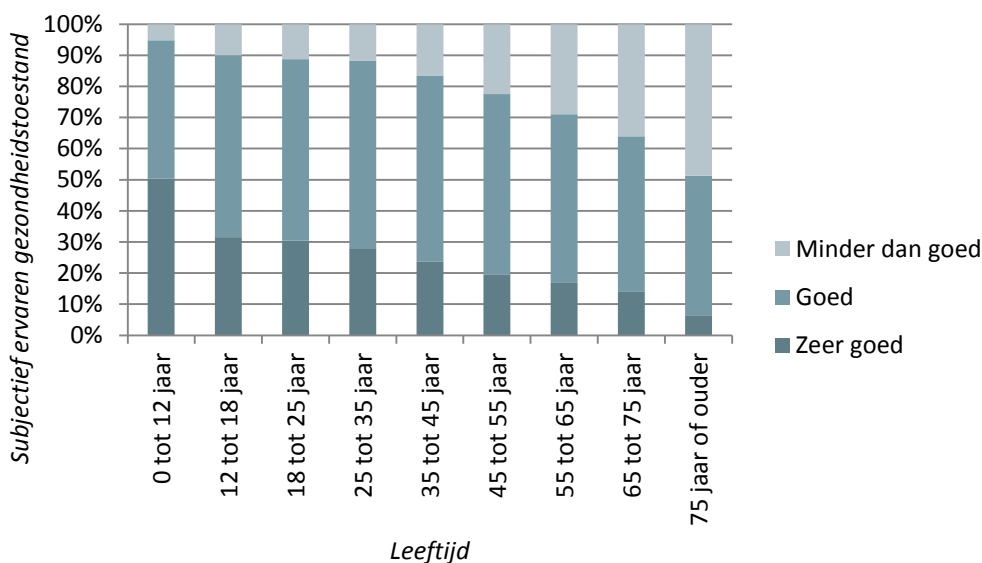
Steeds minder ouderen behoren tot de armsten van ons land. Waar in 1994 30% van de huishoudens met een hoofd van 75 jaar of ouder arm was, is dat percentage gedaald tot 9% in 2003. De ouderen die tot de armste bevolkingsgroep behoren zijn arm, omdat ze vaak geen volledig pensioen hebben opgebouwd of zijn aangewezen op een AOW-uitkering. Daarnaast zijn ze niet meer in staat om dit inkomen te verbeteren (De Boer, 2006, pp. 242-243).

Ouderen met een hoger inkomen hebben meer middelen tot hun beschikking om in de omgeving te kunnen blijven participeren of om deze omgeving aan hun eigen eisen aan te passen. Kortom, ouderen met een hoger inkomen hebben een grote kans om tot een ‘person-environment fit’ te komen.

Gezondheid

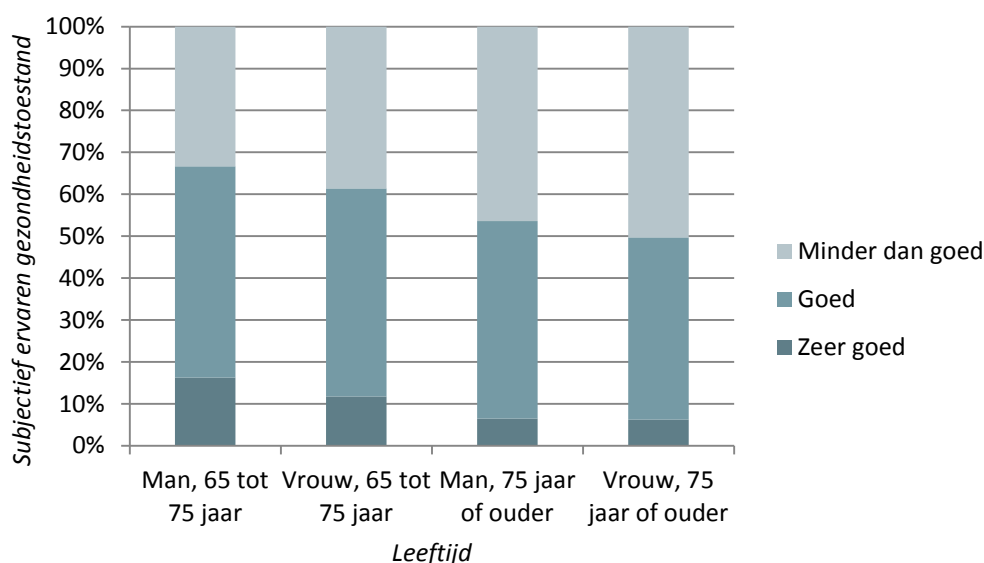
Over het algemeen verslechtert de gezondheid, zowel mentaal als fysiek, wat de afhankelijkheid van de mensen vergroot naarmate ze ouder worden. De mogelijkheden om in de omgeving te participeren ('person-environment fit') nemen daarmee ook af. Met de invoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning zijn ouderen verplicht om eerst zelf een oplossing te zoeken voor hun problemen door de hulp in te schakelen van familie, vrienden of vrijwilligers. Deze mantelzorgers kunnen vervolgens wel aanspraak maken op een vergoeding. Wanneer er sprake is van een ophoping van lichamelijke en psychische problemen en een oudere niet meer in staat is om zelfstandig te blijven wonen, wordt hij of zij vaak opgenomen in een verzorgings- of verpleeghuis. De opname in een verzorgings- of verpleeghuis leidt tot een beperkte autonomie en leefomgeving. Er is een groep ouderen die geen zorg (zowel informele zorg als thuiszorg) ontvangt. Dit kan het gevolg zijn van onwetendheid als het gaat om voorzieningen. Dit kan echter ook te maken hebben met persoonlijkheidskenmerken (De Boer, 2006, p. 243-245).

Afbeelding 2.6 geeft de ervaren gezondheidstoestand per leeftijdscategorie in 2008 weer. De cijfers betreffen het antwoord op de vraag: hoe is over het algemeen uw gezondheidstoestand? Uit de grafiek wordt duidelijk dat de ervaren gezondheidstoestand met het toenemen van de leeftijd minder goed wordt. Van de 65- tot 75-jarigen in 2008 ervaart 50% de gezondheidstoestand als goed. Ruim 36% ervaart de gezondheidstoestand als minder dan goed. Van de 75-plussers in 2008 ervaart 44,8% de gezondheidstoestand als goed. Een kleine 49% ervaart de gezondheidstoestand als minder dan goed.

Afbeelding 2.6: Ervaren gezondheidstoestand per leeftijdscategorie in 2008 in percentages (CBS, 2009).

Uit afbeelding 2.7 wordt duidelijk dat oudere vrouwen over het algemeen een negatiever antwoord geven op de vraag hoe zij hun algemene gezondheidstoestand ervaren dan oudere mannen.

Afbeelding 2.7: Ervaren gezondheidstoestand per geslacht in 2008 in percentages (CBS, 2009).

Er zijn in de periode 2000-2008 geen duidelijke trends waar te nemen als het gaat om de subjectief ervaren gezondheidstoestand van ouderen in de afgelopen jaren (CBS, 2009).

De effectiviteit van het gezondheidsbeleid voor ouderen wordt in de Monitor Ouderenbeleid 2008 gemeten aan de hand van twee indicatoren: lichamelijke activiteit en valongevallen. Lichamelijke activiteit heeft een positief effect op de gezondheid. Lichaamsbeweging kan het risico op langdurige ziekten verkleinen en kan een positieve invloed hebben op het verloop van ziekten als coronaire hartziekten, diabetes mellitus, darmkanker, osteoporose, beroerte en depressie. Daarnaast heeft lichaamsbeweging een positief effect op de cognitie en het immuunsysteem van ouderen. Wanneer ouderen te maken krijgen met gezondheidsproblemen zal hun lichaamsbeweging afnemen. Tussen 2000 en 2005 steeg het percentage 65-plussers dat voldoende beweegt volgens de Nederlandse Norm Gezond Bewegen van 42% in 2000 naar 52% in 2005. De norm bedraagt minimaal vijf keer in de week een half uur matig intensief lichamelijk bewegen. Van de 65-plussers die hun eigen gezondheid slecht beoordeelden voldeed 21% aan de norm. De tegenhanger van de indicator lichamelijke activiteit is inactiviteit. Het percentage inactieve ouderen tussen de 65 en 74 jaar, dat wil zeggen: ouderen die geen enkele dag per week voldoende lichamelijk actief zijn, is in de periode 2000-2005 afgenomen van 12% in 2000 tot 8% in 2005. Voor de mensen die 75 jaar en ouder zijn is dit percentage afgenomen van 28% in 2000 tot 19% in 2005. Lichamelijke inactiviteit leidt tot een hoger risico op chronische ziekten (Den Draak & Van Campen, 2008, pp. 64-78).

De tweede indicator die in de Monitor Ouderenbeleid 2008 wordt gehanteerd, is het aantal valongelukken. Valongelukken hebben voor ouderen vaak grote gevolgen. Ze zijn een belangrijke reden voor ziekenhuis- en verpleegopnamen, leiden tot verlies aan zelfstandigheid, medische en zorgkosten, lagere kwaliteit van leven en verhoogde kans op overlijden binnen een jaar. In Nederland komen er onder ouderen steeds minder valongelukken voor. Het aantal spoedeisende hulp-behandelingen vanwege een valongeluk is in de periode 2002-2006 met 6% gedaald. Dit soort behandelingen is onder de 75-plussers in 2006 twee keer zo groot en tevens minder afgenomen in vergelijking met de groep 65 tot en met 74 jaar. Het aantal spoedeisende hulp-behandelingen vanwege valongelukken is in 2007 onder oudere vrouwen

groter dan onder oudere mannen. Het aantal valongelukken van bewoners in instellingen is toegenomen, wat waarschijnlijk te maken heeft met de kwetsbaarheid van ouderen die in deze instellingen wonen. De zelfredzaamheid van bewoners in instellingen is afgenomen door de strenge normen voor indicatie en het beleid om mensen zolang mogelijk zelfstandig thuis te laten wonen (Den Draak & Van Campen, 2008, pp. 64, 73-75).

65-plussers hadden in 2007 een minder goede fysieke kwaliteit van leven dan de mensen van 12 tot 64 jaar. Als het gaat om de psychische kwaliteit van leven scoren de 65-plussers iets beter dan de mensen van 12 tot 64 jaar. De fysieke kwaliteit van leven neemt voor de 55-plussers met het toenemen van de leeftijd af. Er is geen verband tussen de leeftijd en de psychische kwaliteit van leven. 65-plussers zijn hun psychische kwaliteit van leven in de periode 2001-2007 iets beter gaan beoordelen (Den Draak & Van Campen, 2008, pp. 77-78).

Maatschappelijke participatie

Volgens de Boer (2006, pp. 250-251) zijn er twee soorten ouderen: ouderen die actief deelnemen aan de samenleving door langer door te werken of door vrijwilligerswerk, en ouderen die niet langer actief deelnemen aan de samenleving. In het laatste geval kan het zijn dat ouderen door gezondheidsproblemen niet meer in staat zijn om in de samenleving te participeren, maar het kan ook zijn dat de oudere hier geen behoefte meer aan heeft. Volgens de Boer (2006, pp. 250-251) zijn er steeds meer ouderen die actief blijven participeren in de samenleving.

In de jaren '70 werd in Nederland de VUT-regeling ingevoerd. Men hoopte dat, wanneer ouderen de arbeidsmarkt vervroegd zouden verlaten, er meer ruimte kwam voor de jongere arbeiders. De VUT-regeling was hiermee een oplossing voor de werkloosheid onder jongeren. Naast de VUT-regeling boden ook de WAO en de WW de mogelijkheid om vervroegd uit te treden. In de jaren '90 vond er een omslag in het beleid plaats. Arbeidsparticipatie van ouderen werd weer belangrijk gevonden. De vergrijzing en de bijbehorende toenemende kosten waren hier de reden voor. Hoe meer mensen er werkten, hoe meer mensen de kosten van de vergrijzing konden dragen. Met de opleving van de economie rond 1994 is de arbeidsparticipatie onder de mannen tussen de 55 en 65 jaar toegenomen. Begin jaren 90 werkte 40% van de mannen, in 2006 was dat 56%. De economische opleving in combinatie met de omzetting van de VUT-regeling in de prepensioenregeling zijn de belangrijkste verklaring voor deze stijging. De arbeidsparticipatie van vrouwen tussen de 55 en 65 jaar neemt sinds midden jaren '80 toe. In 1993 bedroeg de arbeidsparticipatie onder vrouwen tussen de 55 en 65 jaar 16%, in 2006 was dit 37%. Deze toename kan met name verklaard worden, doordat vrouwen vaker dan voorheen herintreden op de arbeidsmarkt als hun kind(eren) wat ouder is (zijn) of actief blijven na de geboorte van hun kind(eren). Het aantal fulltime banen van mannen tussen de 55 en 65 jaar nam toe van 33% in 1993 tot 42% in 2006. Bij de vrouwen nam vooral het aantal banen van 20-34 uur toe: van 5% in 1993 tot 16% in 2006 (Wildeboer-Schut & Josten, 2008, pp. 27-34). De stijging van arbeidsparticipatie vindt plaats onder ouderen die geen gezondheidsklachten hebben en hangt samen met het later stoppen met werken. Waar mannen in 2004 stopten met werken toen ze 60 waren, stoppen ze nu op 61- à 62-jarige leeftijd. Vrouwen stoppen over het algemeen op hun 62-jarige leeftijd met werken. De arbeidsparticipatie onder laagopgeleide oudere vrouwen is nog altijd laag (De Boer, 2006, pp. 245-247).

In de afgelopen jaren heeft de overheid met haar beleid vrijwilligerswerk onder ouderen willen stimuleren. Hiertoe wilde zij belemmeringen in de wet- en regelgeving voor vrijwilligers en vrijwilligersorganisaties wegnemen. Vrijwilligerswerk van ouderen richt zich met name op

godsdienstige of levensbeschouwelijke organisaties, burenen-, bejaarden- en gehandicaptenhulp. In de jaren '90 schommelde het percentage 65-plussers dat vrijwilligerswerk deed tussen de 20% en 30%. In de periode 2000-2002 steeg dit percentage tot bijna 40%. In de periode 2004-2006 is dit percentage weer gedaald tot 20%. Deze daling kan verklaard worden door de afname van kerkelijkheid in Nederland. Daarnaast zijn de metingen in 2004 door een andere organisatie gedaan dan in 2002. De organisatie die in 2004 de meting heeft verricht, heeft zich meer ingespannen voor een hoge respons. De stem van de vrijwillig meewerkende burgers zal in de tweede meting minder hard doorklinken dan in de eerste. Het aantal uren dat oudere vrijwilligers zich inzetten, is in de periode 2004-2006 gelijk gebleven, 8 à 9 uur per week. Het percentage 65-plussers dat mantelzorg verleent, is toegenomen van 9,9% in 1991 tot 12,9% in 2003 (Hoefman, 2008, pp. 37-42).

§ 2.2.4 Conclusie

Nederland vergrijst. Het aantal ouderen is de afgelopen decennia zowel absoluut als relatief gestegen. De verwachting is dat deze trend in de komende jaren zal doorzetten.

In het kort kunnen de ouderen van nu, aan de hand van de hierboven uitgewerkte thema's, als volgt worden gekarakteriseerd:

1. Opleiding:
 - a. Ruim 35% van de 55- tot 65-jarigen heeft in 2007 een havo-, vwo- of mbo-diploma. 26,9% heeft een vmbo-, mbo1- of avo onderbouw-diploma (CBS, 2009).
2. Inkomen:
 - a. Het gemiddelde persoonlijke inkomen (inkomen uit arbeid, eigen ondernemingen, uitkeringen inkomensverzekeringen en/of uitkeringen sociale voorzieningen) van de 65-plussers beslaat in 2007 gemiddeld 19.900 euro. Dit inkomen is lager dan dat van de 25- tot 65-jarigen (CBS, 2009).
 - b. De belangrijkste inkomensbron van de 65-plusser is het pensioen (CBS, 2009).
3. Gezondheid:
 - a. In 2007 ervaart 50% van de 65- tot 75-jarigen zijn of haar subjectieve gezondheid als goed. Ruim 36% ervaart de subjectieve gezondheid als minder goed (CBS, 2009).
 - b. 52% van de 65-plussers beweegt in 2005 voldoende (Den Draak & Van Campen, 2008, pp. 64-78).
 - c. 65-plussers hebben in 2007 een betere psychische kwaliteit van leven dan de mensen van 12 tot 65 jaar. De 65-plussers hebben in dat jaar een slechtere fysieke kwaliteit van leven (Den Draak & Van Campen, 2008, pp. 77-78).
4. Participatie:
 - a. 56% van de mannen tussen de 55 en 65 jaar heeft in 2006 een betaalde baan. Dit percentage bedraagt voor de vrouwen 37% (De Boer, 2006, pp. 245-247).
 - b. 20% van de 65-plussers doet in 2006 aan vrijwilligerswerk (Hoefman, 2008, pp. 37-42).

In tabel 2.1 staan alle veranderingen die zich in de groep ouderen in Nederland hebben voorgedaan. Per verandering is aangegeven om welke leeftijdscategorie en periode het gaat.

Categorie	Verandering	Leeftijd	Periode
Opleiding	Hoger opgeleid.	55+	1981-2003
Inkomen	Hoger inkomen.	65+	2000-2007
Gezondheid	Geen toe- of afname in de subjectief ervaren gezondheid.	65+	2000-2008
Gezondheid	Meer beweging.	65+	2000-2005
Gezondheid	Minder valongelukken.	65+	2000-2006
Gezondheid	Betere psychologische kwaliteit van leven.	65+	2001-2007
Participatie	Gestegen arbeidsparticipatie.	55-65	1993-2006
Participatie	Dalend percentage vrijwilligerswerk.	65+	2004-2006

Tabel 2.1: Veranderingen (De Boer, 2006, pp. 141-142; Wildeboer-Schut, 2008, p. 48; CBS, 2009; Den Draak & Van Campen, 2008, pp. 64-78; Wildeboer-Schut & Josten, 2008, pp. 27-34; Hoefman, 2008, pp. 37-42).

Hieruit kan geconcludeerd worden dat ouderen sinds de afgelopen decennia hoger zijn opgeleid, een hoger inkomen genieten, gezonder worden en actiever deelnemen aan de maatschappij.

§ 2.3 Een leefbare omgeving voor ouderen

Uit paragraaf 2.1 blijkt dat het bij leefbaarheid gaat over de relatie tussen mens en omgeving. Deze paragraaf gaat over de relatie tussen ouderen en leefbaarheid. Er wordt gekeken naar de relatie tussen ouderen en omgeving, vanuit het perspectief van de ouderen. In deze paragraaf zullen de omgevingselementen, die van belang zijn voor de leefbaarheid zoals die door ouderen wordt ervaren uit zowel de sociale als de fysieke omgeving, worden uitgewerkt.

Burby en Rohe (1990, p. 324) geven aan dat drie sociale variabelen van invloed zijn op de 'person-environment fit' van ouderen: de sociale interactie, de perceptie van of angst voor criminaliteit en de tevredenheid over de woning. Föbker en Grotz (2006, pp. 99, 101) noemen een geschikte bebouwde omgeving, bereikbare voorzieningen, sociale integratie en veiligheid als belangrijke eisen van ouderen aan de omgeving, en daarmee de 'p-e fit'. Immers, deze omgevingselementen maken een zelfstandig leven voor ouderen mogelijk. Onafhankelijkheid en een sociaal geïntegreerd leven zijn volgens Föbker en Grotz namelijk essentieel voor een goede oude dag.

Aan de hand van de bovenstaande artikelen zijn de volgende elementen voor dit onderzoek gekozen: sociale omgeving: de sociale interactie en de ervaren criminaliteit; fysieke omgeving: de eigen woning en de openbare ruimte. Deze vier omgevingselementen komen overeen met de drie eerste behoeften uit de behoeftenhiërarchie van Maslow (paragraaf 2.1.2): fysiologische behoeften, behoefte aan veiligheid en sociale behoeften. De eigen woning kan worden gezien als een fysiologische behoefte. De openbare ruimte kan worden gezien als facilitator voor de sociale behoeften. Immers, sociale contacten vinden veelal plaats in de openbare ruimte (Sonmez Turell e.a., 2007, pp. 2035-2036).

De omgevingselementen uit de sociale omgeving worden in deelparagraaf 2.3.1 uitgewerkt. De omgevingselementen uit de fysieke omgeving worden in deelparagraaf 2.3.2 uitgewerkt.

Over het algemeen kan worden gezegd dat wanneer men ouder wordt de 'person-environment fit' afneemt. Dit is het gevolg van functionele mobiliteitsbeperkingen (Iwarsson, 2005, p. 333).

Daarnaast zijn ouderen vaak positiever over hun leefomgeving dan jongeren. Ouderen accepteren hun leefsituatie, meer dan jongeren, en stellen hun verwachtingen van de leefomgeving daarop af (Föbker & Grotz, 2006, p. 101). Daarbij geldt dat hoe langer men in de buurt woont, hoe positiever men over de buurt oordeelt (Oh, 2003, p. 493).

§ 2.3.1 Sociale omgeving

Sociale interactie

Volgens Föbker en Grotz (2006, p. 101) vormen twee gerontologische theorieën de basis voor de verklaring van de tevredenheid van ouderen. In beide theorieën staat de sociale interactie centraal. Ten eerste de 'activity theory'. Het psychologische welzijn van ouderen is in deze theorie gebaseerd op de mate van participatie in activiteiten en het aantal sociale contacten. Beide zijn op hun beurt ook met elkaar verbonden. Ten tweede de 'disengagement theory'. Volgens deze theorie doen ouderen op den duur vrijwillig afstand van activiteiten en relaties. Dit kan de tevredenheid van ouderen, vanwege het ontlastend effect, positief beïnvloeden. Beide theorieën sluiten elkaar niet uit: *"on the one hand, there must be social embeddedness and access to outdoor activities while, on the other hand, the option to withdraw is also essential"*.

De sociale interactie van mensen wordt over het algemeen minder als zij ouder worden. Dit is het gevolg van het verlies van nabije familie, gezondheidsproblemen, het veranderende psychologische welzijn (eenzaamheid, depressie) en terugtrekking van het werk (Oh, 2003, p. 492). Daarnaast lijken ontwikkelingen in de samenleving (individualisering en verwatering van traditionele structuren als kerk, familie en buurt) ervoor te zorgen dat het voor ouderen moeilijker wordt om sociaal actief te zijn (Callender, 2000, p. 28).

Callender (2000, pp. 30-31) geeft een vijftal omstandigheden, waaronder ouderen de mogelijkheid krijgen om een sociaal netwerk op te bouwen:

1. "het aanwezig zijn van beleid op buurtniveau om speciale aandacht te kunnen geven aan kwetsbare groepen ouderen die in een isolement (dreigen te) verkeren;
2. specifieke culturele kenmerken in een buurt die een positief effect hebben op de sociale netwerken;
3. de ruimtelijke dichtheid van de buurt naar ouderen;
4. kenmerken van het materieel-ruimtelijk milieu in een buurt die de participatie structureren;
5. streven naar functionele relaties, i.p.v. naar communale relaties."

Daarnaast is het aantal sociale contacten volgens Oh (2003, pp. 491, 494) afhankelijk van de tijd die men in een buurt heeft gewoond. Hoe langer men in de buurt woont, hoe meer sociale contacten men in de buurt heeft. Immers, hoe langer men in de buurt woont hoe meer mogelijkheden men heeft om met buurtbewoners in contact te komen. Zo kunnen ouderen aan informele hulp vanuit de buurt komen. Tevens kan men door contact met buurtbewoners oplossingen voor lokale problemen bewerkstelligen.

Wanneer ouderen met andere leeftijdsgroepen worden vergeleken concludeert Oh (2003, p. 506) dat er geen belangrijke verschillen bestaan tussen ouderen en andere leeftijdsgroepen als het gaat om sociale cohesie en vertrouwen, informele sociale controle en participatie in lokale organisaties. Wel vindt Oh (2003, p. 506) een verschil in het aantal vrienden. Ouderen hebben over het algemeen minder lokale vrienden dan andere leeftijdsgroepen. Een mogelijke verklaring hiervoor is de selectiviteit waarmee ouderen hun vrienden uitkiezen. Deze selectiviteit komt voort uit de wens om de energie die ze hebben in de meest intieme vriendschappen te steken. Daarnaast zijn ouderen die te maken hebben met

toenemende gezondheidsproblemen steeds meer gekluisterd aan de eigen woning, waardoor het aantal sociale contacten in de buurt zal afnemen. Aan de andere kant geeft Oh (2003, p. 506) aan dat ouderen die langer in hun buurt wonen meer lokale vrienden in de buurt hebben dan ouderen die minder lang in hun buurt wonen.

Er is veelvuldig onderzoek gedaan naar het positieve effect van sociale interactie op de leefbaarheid zoals die door ouderen wordt ervaren. Hieronder worden er vijf genoemd.

Ten eerste zijn sociaal actieve ouderen minder snel depressief dan ouderen die niet sociaal actief zijn. Uit het onderzoek van Lam en Boey (2005) naar het psychologische welzijn van ouderen in oude stedelijke gebieden in Hong Kong blijkt dat alleenstaande ouderen significant meer depressief zijn dan ouderen die met familie samenwonen. Daarnaast blijkt uit dit onderzoek dat ouderen die hulp ontvangen van familie minder depressief zijn dan ouderen die geen hulp of hulp van vrienden ontvangen. Lam en Boey geven daarbij aan dat Chinese ouderen het moeten hebben van familie en vrienden als het gaat om hulp. Vaak zijn de ouderen immers niet in staat om aan te geven welke hulp zij nodig hebben en is er een drempel om professionele hulp te zoeken vanwege de angst om een stigma opgeplakt te krijgen.

Ten tweede blijkt uit het onderzoek van Fujino en Matsuda (2009, pp. 84-85) dat de aanwezigheid van informele zorg een positief effect heeft op de overlevingskansen van oudere mannen. Het gaat dan met name om zwakke oudere mannen. Alleen wonen heeft, zolang er sprake is van de aanwezigheid van informele zorg van familie, geen invloed op de overlevingskansen. Daarbij geldt dat informele zorg van formele zorg verschilt. Informele zorg bestaat immers naast zorg ook uit contact met familie en vrienden. Dat dit verband alleen voor mannen geldt, kan verklaard worden doordat Japanse mannen gevoeliger zijn voor sociale isolatie en stress, lastiger kunnen omgaan met huishoudelijke problemen en over het algemeen meer gewoontes hebben welke een negatieve invloed op de gezondheid hebben zoals roken en alcoholgebruik.

Ten derde stelt sociale interactie ouderen in staat om langer zelfstandig te blijven wonen. Zelfstandig wonen past beter bij de huidige individualistische samenleving en de wens om vrij te leven. Om dit te kunnen doen is een sociaal netwerk essentieel. Met de afnemende vitaliteit wordt een sociaal netwerk in de buurt belangrijker, aangezien ver en lang reizen steeds minder tot de mogelijkheden behoort. Daarnaast is een sociaal netwerk in de buurt nodig indien ouderen (snel) hulp nodig hebben (Callender, 2000, p. 28). Burby en Rohe (1990, pp. 324-325) sluiten hierop aan: *“For older people who are economically and physically limited, those networks may provide emotional assistance, information, and even material resources”*.

Ten vierde heeft sociale interactie van ouderen een positieve invloed op de cognitie van die ouderen. Dit blijkt uit onderzoeken in Taiwan en Leganés (Spanje) door respectievelijk Gleij e.a. (2005) en Zunzunegui e.a. (2003, pp. S97-S98). Gleij e.a. geven daarbij aan dat niet de samenstelling van het sociale netwerk een positief effect heeft op de cognitie, maar dat het gaat om de vraag of de ouderen überhaupt sociale contacten hebben. Daarnaast concluderen Zunzunegui e.a. dat de invloed van sociale interactie op de cognitie van ouderen voor mannen en vrouwen verschilt. Waar het hebben van vrienden bij vrouwen het cognitieve verval wel tegengaat, is dat bij mannen niet het geval. *“It may be that social engagement outside of the home environment is stimulating for woman, whereas an active role as head of the Household within one’s own family and as member of the community is stimulating for men.”* Cognitief verval kan men volgens Zunzunegui e.a. voorkomen door te participeren in sociale activiteiten als kerken, sociale ouderencentra en dergelijke.

Tot slot geven Zunzunegui e.a. (2003, pp. S97-S98) aan dat uit eerder onderzoek is gebleken dat er een relatie bestaat tussen sociale interactie en dementie. Alleenstaande ouderen zonder goede sociale contacten lopen een groter risico om dementie te krijgen dan

andere ouderen. Er zijn echter ook onderzoeken bekend waaruit blijkt dat niet sociale interactie maar de vrije tijdsbestedingen het risico op dementie verkleinen.

Criminaliteit en wanorde

Een omgevingselement die zowel Burby en Rohe (1990) als Föbker en Grotz (2006) noemen, is de perceptie van of angst voor criminaliteit. Beaulieu e.a. (2007, pp. 337-338) definiëren de angst voor criminaliteit als volgt: *“a feeling expressed by avoidance or protection behaviours, an abstract fear when being in a perceived threatening environment, or a concrete evaluation of the risk of being a victim of a personal or personal-property attack”*. Beaulieu e.a. (2007) geven aan dat de angst voor criminaliteit uit drie componenten bestaat: een emotioneel, een cognitief en een gedragscomponent. Het emotionele component gaat over het angstgevoel zelf. Het cognitieve component gaat over de inschatting die men maakt over de kans dat zij het slachtoffer van criminaliteit worden. Het gedragscomponent gaat over de uitwerking van de angst voor criminaliteit op het gedrag van mensen. Daarnaast heeft angst voor criminaliteit een sterke temporele dimensie (Pain, 1997, p. 121). Deze angst is 's nachts veelal groter dan overdag. Tot slot hangt de angst voor criminaliteit samen met de leefstijl en voorgeschiedenis van een individu.

Oh (2003, p. 495) spreekt, naast criminaliteit, van twee soorten wanorde: sociale en fysieke wanorde. Bij sociale wanorde gaat het om zaken als openbare dronkenschap, prostitutie, drugsverkoop en vandalisme. Bij fysieke wanorde gaat het om zaken als vervallen gebouwen, kapot straatmeubilair, rommel op de straat en graffiti. Er bestaat een negatieve relatie tussen sociale/fysieke wanorde in een buurt en lokale sociale cohesie. Tevens hebben fysieke en sociale wanorde een negatieve invloed op de informele sociale controle in een buurt. Oh (2003, p. 506) concludeert dat zowel fysieke als sociale wanorde een substantiële negatieve invloed hebben op zowel de sociale cohesie en het vertrouwen als de informele sociale controle van ouderen.

Aangezien ouderen (zowel emotioneel, lichamelijk als financieel) kwetsbaarder zijn dan jongeren, heeft criminaliteit voor hen grotere gevolgen. Ouderen hebben niet alleen angst voor criminaliteit wanneer zij daar zelf mee in aanraking zijn gekomen, maar soms ook wanneer dit bij bekenden is voorgekomen (Young & Stein, 1990). De angst voor criminaliteit is volgens Patterson (1978, pp. 131-132) een groter probleem dan de criminaliteit zelf. Waar slechts een aantal ouderen daadwerkelijk in aanraking komt met criminaliteit, komen alle ouderen in aanraking met de angst voor criminaliteit. Oh (2003, p. 494), Pain (1997, p. 119) en DeLone (2008, p. 116) onderschrijven dit.

Patterson (1978, pp. 132-133) noemt drie verklaringen voor de relatief hoge mate van angst voor criminaliteit onder ouderen. De eerste verklaring is de hoge concentratie van ouderen in de binnensteden. In het Amerika van de jaren '70 was het criminaliteitsgehalte in de binnensteden vaak hoger dan in andere delen van de steden. Ouderen zijn volgens Patterson vaak niet meer in staat om een betere woonomgeving te vinden. Daardoor zijn ze gebonden aan de soms gevaarlijke stedelijke gebieden. De tweede verklaring is de mogelijke kwetsbaarheid van alleenstaande ouderen. Door beperkt zicht en gehoor, lichamelijke beperkingen, sociale isolatie en economische achteruitgang hebben zij minder controle over hun omgeving (er is niet langer sprake van een 'person-environment fit'). Zo zijn ouderen die een eigen woning bezitten en dus meer controle over hun omgeving hebben minder bang voor criminaliteit dan andere ouderen. Pain (1997, p. 120) geeft hierbij aan dat de context waarin ouderen leven van invloed is op de mate waarin ouderen zich kwetsbaar voelen. De derde verklaring die Patterson (1978, pp. 132-133) geeft is de psychologische overgang die ouderen maken van actief, minder actief of passief.

Uit zijn onderzoek naar de relatie tussen de angst voor criminaliteit en woontorens met sociale woningen in Omaha (Nebraska) concludeert DeLone (2008, pp. 117, 122-123) dat sociale wanorde en het type woontoren de belangrijkste oorzaken van de angst voor criminaliteit onder ouderen zijn. Sociale wanorde ontstaat door gebrek aan sociale cohesie en sociale controle in een buurt, waardoor er meer ruimte ontstaat voor criminaliteit. Als het gaat om het type woontoren wordt onderscheid gemaakt tussen woontorens waarin uitsluitend ouderen wonen en woontorens waarin mensen van meerdere leeftijdscategorieën wonen. Ouderen die in flats wonen waarin uitsluitend leeftijdsgenoten wonen, zijn minder bang dan ouderen die in flats wonen waarin ook mensen uit andere leeftijdscategorieën wonen. DeLone (2008, pp. 117, 122-123) heeft geen relatie tussen de leeftijd en de angst voor criminaliteit gevonden. Daarnaast wil hij ook niet suggereren dat de niet-ouderen in de woontorens verantwoordelijk zijn voor het gevoel van angst bij ouderen.

Naast de verklaringen van Patterson en DeLone noemt Pain (1997, p. 119) de sociale isolatie, afhankelijkheid van de media als informatiebron, geringe integratie in de buurt, beperkte mobiliteit en zorgen over de mogelijkheden om te herstellen als men in aanraking met criminaliteit komt. Tot slot vinden ouderen volgens Pain (1997, pp. 120-121) de concentratie van tieners of jongeren op bepaalde plekken in de buurt bedreigend en associëren ze dit met criminaliteit.

In sommige gevallen kunnen ouderen ook beter omgaan met criminaliteit of de angst voor criminaliteit dan jongeren. Bijvoorbeeld: wanneer een vrouw haar leven lang al om heeft moeten gaan met het gevaar voor seksueel misbruik kan zij hier, naarmate zij ouder wordt, wellicht beter mee omgaan (Pain, 1997, p. 125).

Net als andere leeftijdscategorieën is de groep ouderen geenszins een homogene groep. Elke oudere zal op een andere manier op dezelfde situatie reageren. Waar de één defensief zal reageren, zal de ander de situatie niet als bedreigend ervaren (Pain, 1997, pp. 121, 125). Ook bestaan er verschillen tussen mannen en vrouwen. Ten eerste lopen vrouwen een grotere kans om seksueel misbruikt te worden en is de kans groter dat vrouwen in het verleden seksueel misbruikt zijn. Ten tweede zijn meer vrouwen zowel in het openbaar als in de privé-sfeer bang voor geweld. Ten derde is de man-vrouw verhouding in een huishouden van invloed op de manier waarop het individu op criminaliteit reageert. Zo kan de man, uit verantwoordelijkheid voor zijn vrouw, een hele defensieve houding hebben ten aanzien van de criminaliteit, en de vrouw een zeer terughoudende houding (Pain, 1997, pp. 122-123). Beaulieu e.a. (2007, pp. 338, 343-344) geven in hun onderzoek naar angst voor criminaliteit onder oudere mannen aan dat mannen, meer dan vrouwen, sociale druk voelen om hun angst voor criminaliteit te onderdrukken. Echter, naarmate mannen ouder worden zullen zij meer emoties tonen. Waar de angst voor criminaliteit bij vrouwen minder wordt naarmate zij ouder worden, neemt deze angst bij mannen toe. De angst van oudere mannen voor criminaliteit onderscheidt zich van die van andere leeftijdsgroepen, als het gaat om de angst om alleen op straat te lopen, zowel overdag als 's avonds. Deze angst is groter bij oudere mannen dan bij jongere mannen.

Angst voor criminaliteit heeft verschillende gevolgen voor het welzijn van ouderen. Zo is de angst voor criminaliteit vaak bepalend voor de woningkeuze van ouderen. Daarnaast komen ouderen, zowel overdag als 's nachts, vanwege hun angst voor criminaliteit minder vaak buiten, wat een negatief effect heeft op het vertrouwen van ouderen en de sociale interactie met familie, vrienden en burens. In dit geval is er sprake van de 'social-disorganization approach' die de ervaren criminaliteit koppelt aan de sociale interactie. Volgens deze benadering leidt ervaren criminaliteit tot een lagere sociale interactie. Toenemende criminaliteit zorgt ook voor een afnemende sociale cohesie en vermindering van vertrouwen binnen een buurt (Patterson, 1978, pp. 131-132; Oh, 2003, pp. 491, 494-495; Burby & Rohe,

1990, p. 325). Toch blijkt uit onderzoek van Oh (2003, p. 506) dat de sociale interactie tussen ouderen onderling niet te lijden heeft onder de angst voor criminaliteit.

§ 2.3.2 Fysieke omgeving

Naast de sociale omgeving speelt de fysieke omgeving een belangrijke rol als het gaat om de leefbaarheid zoals die door ouderen wordt ervaren. Veel ouderen hebben op den duur, zowel lichamelijk als mentaal, steeds minder mogelijkheden. Wanneer de lichamelijke en emotionele beperkingen van ouderen toenemen, wordt de wereld die zij het makkelijkst kunnen bereiken (de buurt) belangrijker voor hun psychologisch welzijn (Schwirian & Schwirian, 1993, pp. 285-287).

Perez e.a. (2001, pp. 175-176, 202-203) definiëren de woontevredenheid als volgt: *“the term residential satisfaction, used in studies of homes and their sphere of location, refers to individuals’ appraisal of the conditions of their residential environment, in relation to their needs, expectations and achievements”*. Onderzoek naar de woontevredenheid moet zich niet beperken tot uitsluitend de woning, maar moet zich ook richten op de buurt daar omheen. Hieronder zal eerst worden ingegaan op de eigen woning en vervolgens op de openbare ruimte daar omheen. Daarnaast geven Perez e.a. (2001, pp. 175-176, 202-203) aan dat het onderzoek naar de woontevredenheid over zowel objectieve als subjectieve aspecten moet gaan. Bij de objectieve aspecten gaat het om onder andere de beschikbare voorzieningen in de buurt, het soort woning en de locatie van de woning. Bij de subjectieve aspecten gaat het om de tevredenheid over onder andere de woning, de buurt en de burens. In hun onderzoek naar de woontevredenheid van de ouderen in Madrid concluderen Perez e.a. (2001, pp. 175-176, 202-203) dat 18,3% van de variantie van de woontevredenheid onder ouderen wordt verklaard door woninggerelateerde aspecten. 18,2% wordt verklaard door buurtgerelateerde aspecten en 10,3% wordt verklaard door het gebouw waarin de woning is gevestigd. Ook Phillips e.a. (2005, p. 2794) concluderen dat woninggerelateerde elementen het grootste gedeelte van de variantie van het psychologisch welzijn verklaren.

Eigen woning

Er is een relatie tussen het type woning en het individuele welzijn van ouderen. Ouderen zijn meer aan huis gebonden dan jongeren. Om die reden heeft de eventuele ongeschiktheid van hun woning voor hen meer gevolgen dan voor jongere leeftijdsgroepen (Costa-Font e.a., 2009, pp. 296, 301). Daarnaast herinnert een ongewenste woonsituatie de oudere continu aan zijn of haar onvermogen om deze situatie te verbeteren (Phillips e.a., 2005, p. 2786).

De individuele woonwensen van ouderen zijn zeer heterogeen. Woonwensen zijn afhankelijk van de sociale condities en de leefstijl van ouderen en de wens om dichtbij voorzieningen en/of familie te wonen. Aangezien steeds minder ouderen afhankelijk van hun kinderen willen zijn, worden maatschappelijke instanties steeds belangrijker voor ouderen die in hun eigen woning willen blijven wonen (Costa-Font e.a., 2009, p. 301).

Over het algemeen zijn ouderen, die al enige tijd in hun woning wonen, minder verhuisgeneigd dan andere leeftijdsgroepen. Ouderen voelen zich namelijk emotioneel meer verbonden met de eigen woning. Daarnaast spelen de financiële en gezondheidskosten ook een rol. Zelfs als hun huis niet meer aan de eisen voldoet, blijven ouderen veelal liever thuis wonen vanwege de persoonlijke en financiële veiligheid, herinneringen en het thuisgevoel welke de eigen woning aan de ouderen biedt. Ouderen met een groter woningbezit zijn minder verhuisgeneigd dan andere ouderen. Daarnaast zijn ouderen met spaargeld minder verhuisgeneigd, en zijn oudere vrouwen minder verhuisgeneigd dan oudere mannen. Weinig ouderen zijn bereid om hun

woning aan te passen aan hun eigen behoefte. Immers, de manier waarop hun huis is ingericht is bekend en ervaren zij als comfortabel en veilig. Ouderen met gezondheidsproblemen zien het verzorgingstehuis, afgezien van de eigen woning, als de meest geschikte optie. Ook ouderen die relatief gezien een hoger inkomen hebben zien het verzorgingstehuis als het beste alternatief. Hoger opgeleide ouderen en minder hoogopgeleide ouderen vinden inwoning bij familieleden het beste alternatief (Costa-Font e.a., 2009, pp. 296-297, 300-301, 305-307; Perez, 2001, p. 174).

Openbare ruimte

Zoals eerder aangegeven dient onderzoek naar de rol van de fysieke omgeving, als het gaat om leefbaarheid, zich niet alleen te richten op de eigen woning, maar ook op de buurt waarin de oudere woont. Openbare ruimten, zoals parken, spelen een belangrijke rol als het gaat om een leefbare omgeving voor ouderen. Participatie in de openbare ruimte heeft een positief effect op de algehele tevredenheid van ouderen over het leven en leidt tot sociale interactie. Bovendien zijn natuurlijke elementen in de openbare ruimte voor ouderen van belang, gezien het verband met de lichamelijke en sociale gezondheid (Alves, Sugiyama & Thompson, 2009, pp. 4-5). Hooker, Cirill en Wicks (2009, p. 158) geven aan dat inactiviteit van ouderen zal leiden tot verlies aan fitheid, gezondheid en functioneren. Dit zal leiden tot afhankelijkheid van zorg, een hoger risico op chronische ziekten en minder mogelijkheden om deel te nemen aan lichamelijke vrije tijdsbestedingen.

De openbare ruimte wordt gebruikt voor drie soorten activiteiten: noodzakelijke activiteiten zoals boodschappen doen, optionele activiteiten zoals een wandeling maken of in de zon zitten, en sociale activiteiten zoals een conversatie houden. Vaak komt een combinatie van deze activiteiten voor (Sonmez Turell e.a., 2007, pp. 2035-2036).

Sonmez Turell e.a. (2007, pp. 2035-2036) geven aan dat een leefbare openbare ruimte een aantrekkelijke en bereikbare openbare ruimte moet zijn. Vanwege de toenemend lichamelijke beperkingen wordt de openbare ruimte steeds minder goed bereikbaar voor ouderen. Het ontwerp van de openbare ruimte moet dus universeel en toegankelijk zijn. Hiervoor zijn een toegankelijk ontwerp van de openbare ruimte, mobiliteit, gemak, sociale interactie, veiligheid en aantrekkelijkheid van de openbare ruimte van belang. Wanneer ouderen eenmaal in de openbare ruimte zijn, blijkt dat zij vaak in hun voertuig blijven of geen grote afstanden afleggen binnen de openbare ruimte. Parkeerplaatsen vlakbij het centrum en genoeg straatmeubilair (borden, bankjes, toiletten, etc.) zijn daarom ook vereist voor een leefbare openbare ruimte voor ouderen. Alves, Sugiyama en Thompson (2009, p. 14) geven in hun onderzoek naar de relatie tussen de openbare ruimte en de 'quality of life' van ouderen in Groot Brittannië aan, dat voetpaden niet alleen goed begaanbaar moeten zijn, maar ook plezierig moeten zijn om te gebruiken. Immers, als ouderen plezier hebben in het wandelen, zullen zij dit ook vaker doen. Een 'age-appropriate residential neighbourhood' kent volgens Föbker en Grotz (2006, pp. 102, 115-116) goed bereikbare decentrale voorzieningen. Op deze manier wordt gedwongen mobiliteit zoveel mogelijk gemeden, worden ouderen gestimuleerd om te lopen en faciliteren deze voorzieningen sociale contacten in de buurt. Ook noemen zij, als het gaat om ouderen, tram- en treinverbindingen als alternatieven voor de voet, fiets en auto.

Alves, Sugiyama en Thompson (2009, p. 13) voegen aan aantrekkelijkheid en bereikbaarheid veiligheid toe als voorwaarde voor een leefbare openbare ruimte. Ook Hooker, Cirill en Wicks (2009, p. 166) leggen een link tussen de openbare ruimte en criminaliteit. Uit een workshop die is gehouden ter bevordering van het wandelgedrag van ouderen, kregen

verkeersremmende maatregelen, verbeteringen aan het trottoir en maatregelen tegen criminaliteit prioriteit.

Tot slot is er ook een negatief verband tussen participatie in de openbare ruimte en de leefbaarheid zoals die door ouderen wordt ervaren. Ouderen die vaker buiten zijn, komen ook meer in aanraking met negatieve zaken als graffiti en rommel, en zijn zich daarom ook meer bewust van de problemen die zich in een buurt afspelen (Alves, Sugiyama & Thompson, 2009, p. 15).

§ 2.3.3 Conclusie

Uit de literatuur komen de volgende omgevingselementen naar voren als het gaat om een leefbare omgeving voor ouderen:

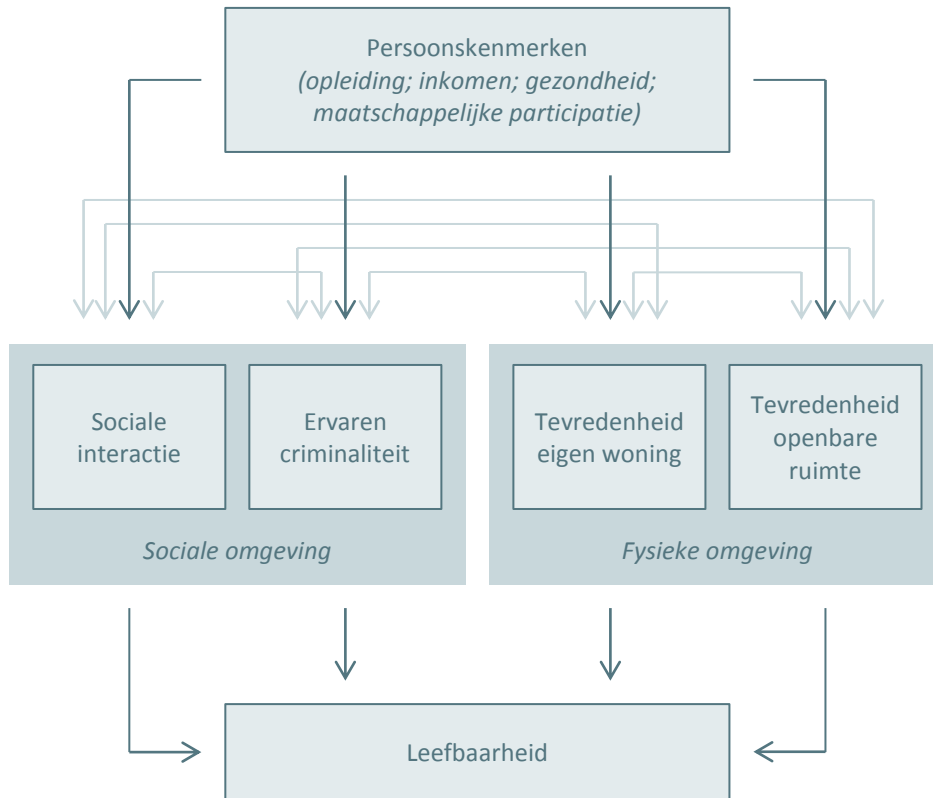
1. Sociale omgeving
 - a. Sociale interactie: hoewel de sociale interactie van ouderen minder wordt naar mate zij ouder worden, blijft deze wel van belang voor ouderen. Immers, sociale interactie stelt ouderen in staat om langer zelfstandig te blijven wonen en heeft een positief effect op de geestelijke gesteldheid van ouderen.
 - b. Ervaren criminaliteit en wanorde: gezien de grotere kwetsbaarheid van ouderen zijn zij over het algemeen bang voor criminaliteit dan jongeren. Vaak is de angst voor criminaliteit een groter probleem dan de criminaliteit zelf. Angst voor criminaliteit kan bij ouderen leiden tot een kleinere sociale interactie.
2. Fysieke omgeving
 - a. Tevredenheid over de eigen woning: ouderen zijn, door mentale en fysieke beperkingen, meer aan huis gebonden dan jongeren. Eventuele ongeschiktheden van een huis hebben voor ouderen daarom grotere gevolgen dan voor jongeren.
 - b. Tevredenheid over de openbare ruimte: participatie van ouderen in de openbare ruimte kan leiden tot sociale interactie van deze ouderen, aangezien de openbare ruimte deze faciliteert. Daarnaast is participatie in de openbare ruimte goed voor de gezondheid van ouderen. Voorwaarden voor de participatie van ouderen in de openbare ruimte zijn aantrekkelijkheid, toegankelijkheid en veiligheid.

Uit de literatuurverkenning blijkt tevens dat alle bovengenoemde omgevingselementen met elkaar samenhangen.

Met deze conclusies is de eerste deelvraag beantwoord. Deze vraag luidt als volgt: welke elementen uit de sociale en fysieke omgeving zijn van belang voor een leefbare omgeving voor ouderen? Uit bovenstaande literatuurverkenning blijkt dat het dan gaat om sociale interactie, ervaren criminaliteit, de tevredenheid over de eigen woning en de tevredenheid over de openbare ruimte.

§ 2.4 Conceptueel model en hypotheses

In het onderstaande conceptueel model zijn de bevindingen uit de bovenstaande literatuurverkenning samengebracht (afbeelding 2.8).

Afbeelding 2.8: Conceptueel model.

Uit de literatuurverkenning is gebleken dat er vier leefomgevingskenmerken van belang zijn voor een leefbare omgeving voor ouderen. Twee kenmerken, de sociale interactie en de ervaren criminaliteit, behoren tot de sociale omgeving. De percepties van beide kenmerken bepalen dan ook het oordeel over de sociale omgeving. De twee andere kenmerken, de eigen woning en de openbare ruimte, behoren tot de fysieke omgeving. De percepties van deze kenmerken zijn bepalend voor het oordeel over de fysieke omgeving. Het oordeel over de sociale omgeving en het oordeel over de fysieke omgeving samen zijn van invloed op de leefbaarheid zoals die door ouderen wordt ervaren.

De persoonskenmerken van ouderen zijn van invloed op de sociale interactie, de ervaren criminaliteit, de tevredenheid over de eigen woning en de tevredenheid over de openbare ruimte. Bijvoorbeeld: wanneer men gezondheidsproblemen ondervindt, voelt men zich over het algemeen kwetsbaarder, waardoor de angst voor criminaliteit groter is.

Alle leefomgevingskenmerken zijn van invloed op elkaar. Bijvoorbeeld als het gaat om criminaliteit: graffiti en vuil op straat leidt tot een groter gevoel van onveiligheid; ervaren criminaliteit kan de sociale participatie verminderen; ervaren criminaliteit kan van invloed zijn op de woningkeuze.

Aan de hand van de bovenstaande literatuurverkenning en het conceptueel model zijn de volgende hypothesen opgesteld:

Hypothese I: Sociale interactie, tevredenheid over de eigen woning en tevredenheid over de openbare ruimte hebben een positief effect op de ervaren leefbaarheid.

Hypothese II: Ervaren criminaliteit heeft een negatief effect op de ervaren leefbaarheid.

Hypothese III: Het verschil tussen hoe ouderen de leefbaarheid van hun omgeving ervaren en hoe andere leeftijdsgroepen dat doen, wordt bepaald door de omgevingselementen uit de fysieke omgeving (tevredenheid over de eigen woning en tevredenheid over de openbare ruimte).

Aan de hand van hypothese I en II wordt eerst getoetst of de vier geformuleerde omgevingselementen van invloed zijn op de leefbaarheid. Aan de hand van de derde hypothese wordt vervolgens nagegaan in hoeverre ouderen wat dit betreft van het gemiddelde afwijken. De verwachting is dat de omgevingselementen uit de fysieke omgeving een grotere invloed hebben op de ervaren leefbaarheid door ouderen, aangezien in eerder onderzoek van Perez e.a. (2001, pp. 175-176, 202-203) en Phillips e.a. (2005, p. 2794) een soortgelijke conclusie is getrokken (zie paragraaf 2.3.2)

Met deze drie hypothesen kan de tweede deelvraag worden beantwoord. De tweede deelvraag luidt: in hoeverre verschilt de leefbaarheid zoals ouderen die ervaren van de leefbaarheid zoals die door andere leeftijdsgroepen wordt ervaren? In het volgende hoofdstuk zal worden uitgelegd hoe deze hypothesen worden getoetst. In hoofdstuk 4 zullen de uitkomsten van deze analyse uiteen worden gezet.

3. Methodologie

In dit hoofdstuk wordt het methodische kader van de analyse (hoofdstuk 4) geschetst. Eerst wordt in paragraaf 3.1 aangegeven hoe de leeftijdsgroep ouderen en het onderzoeksgebied zijn afgebakend. Vervolgens zal in paragraaf 3.2 worden aangegeven hoe leefbaarheid in dit onderzoek wordt gemeten en hoe deze indicatoren voor de leefbaarheid worden geoperationaliseerd. In paragraaf 3.3 zal worden uitgelegd waarom en hoe de gekozen variabelen worden aangepast. Tot slot wordt aangegeven hoe de in hoofdstuk 2 opgestelde hypothesen worden getoetst (paragraaf 3.4).

§ 3.1 Afbakening

Zoals in deelparagraaf 2.2.1 al is aangegeven bestaat er geen algemeen aanvaarde afbakening van de groep ouderen. Vaak kiest men voor de pensioengerechtigde leeftijd van 65 jaar. Deze leeftijdsgrens is, volgens overleveringen, voor het eerst gebruikt door Otto von Bismarck toen hij in Duitsland de pensioenleeftijd instelde. Begin twintigste eeuw werd deze pensioenleeftijd ook in Nederland ingevoerd. Het verschil met die tijd is dat 65-plussers toen ook echt oud en versleten waren, als ze de leeftijd van 65 al behaalde. De lichamelijke conditie die de 65-jarigen van toen hadden, is te vergelijken met de lichamelijke conditie van de 85-jarigen nu. Hoewel de ouderen van nu over het algemeen langer leven en gezonder zijn, vormt de leeftijd van 65 voor veel mensen de overgang van het werkende leven naar de ouderdom. Deze omslag komt duidelijk naar voren in de cijfers: het pensioen was in 2008 voor 23,7% van de 60- tot 65-jarigen de enige inkomensbron, dit gold in datzelfde jaar voor 88,7% van de 65- tot 75-jarigen (CBS, 2011). De pensioengerechtigde leeftijd van 65 jaar is dan ook, ook in deze tijd, een geschikte afbakening voor de bevolkingsgroep ouderen (Föbker en Grotz, 2006, p. 100; Campen, 2008, pp. 23-24; TK, 2004/2005, p. 11). Om deze redenen en om met dit onderzoek aan te sluiten op ander onderzoek wordt de groep ouderen in de analyse van hoofdstuk 4 afgebakend met iedereen die 65 jaar of ouder is.

Gezien de centrale vraag (Wat zijn de eigenschappen van een leefbare omgeving voor ouderen in Nederland?) is er voor gekozen om dit onderzoek te richten op heel Nederland. Zoals in paragraaf 1.3 al is aangegeven is deze afbakening gekozen met het oog op de doelstelling van dit onderzoek (zie paragraaf 1.2).

§ 3.2 Indicatoren voor leefbaarheid

De leefbaarheid van een omgeving kan aan de hand van een lijst van indicatoren worden gemeten. Balsas (2004, p. 104) neemt de definitie van een indicator over van Kotval: *“an indicator is a measure or a set of measures that describes a complex social, economic or physical reality, and a measure is one data point that acts as a gauge to tell us how well or poorly we are doing with respect to an indicator”*.

In veel sociale indicatorenbenaderingen spelen economische en gezondheidsfactoren een grote rol. Vaak geldt dan het principe: hoe meer hoe beter. Er bestaan echter ook genuanceerde benaderingen, zoals die van Cicerchia. Zo wordt de concentratie van mensen in deze benadering als een meerwaarde gezien, maar kan de concentratie ook té groot worden, waardoor er sprake is van een negatief effect (Leidelmeijer & Kamp, 2003, pp. 43-45, 53-54).

Er zijn twee soorten indicatoren voor leefbaarheid: objectieve en subjectieve indicatoren. Subjectieve indicatoren kunnen worden gebruikt om na te gaan hoe tevreden

mensen zijn en wat zij belangrijk vinden. Objectieve indicatoren bieden concrete aanknopingspunten voor het beleid. In hoeverre objectieve indicatoren daadwerkelijk objectief zijn, is maar de vraag: de keuze en de weging van de indicatoren zijn over het algemeen subjectief; er kunnen systematische verschillen zitten in de registratie of definitie van indicatoren tussen gebieden; indicatoren kunnen gebaseerd zijn op onbetrouwbare statistieken of kunnen oorzaak-gevolg relaties verhullen (Leidemeijer en Kamp, 2003, p. 67-71). In paragraaf 2.3.2 werd al aangegeven dat in het onderzoek naar de woontevredenheid zowel objectieve als subjectieve indicatoren gebruikt moeten worden.

Er bestaat volgens Leidemeijer en Kamp (2003, pp. 61-64) geen uitsluitende lijst van kenmerken die relevant zijn voor de leefbaarheid. Sterker nog, in beginsel kunnen alle elementen in de omgeving en alle kenmerken van de mens van invloed zijn op de 'fit' tussen de mens en zijn omgeving. Het hangt van de vraagstelling van het onderzoek af welke aspecten relevant zijn.

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van het WoonOnderzoek Nederland van 2006 (WoON 2006), welke door het Ministerie van VROM is geïnitieerd. Het onderzoek dient ter ondersteuning van het regeringsbeleid op het gebied van wonen en richt zich op de woonbehoefte en de woonkwaliteit. Het onderzoek wordt eens in de drie jaar gehouden, waarvan WoON 2006 de eerste editie was. De steekproef van WoON 2006 bedroeg 40.000 mensen (Ministerie van VROM, 2009).

WoON 2006 bestaat uit een zestal modules (Ministerie van VROM, 2009):

1. Woningmarkt (basismodule): na het interview behorend bij deze module is aan de respondenten gevraagd of zij ook aan vervolgonderzoek willen deelnemen. 80% van de respondenten antwoordde positief op deze vraag. Aan de hand van de gegevens uit de woningmarktmodule kunnen voor de overige modules vervolgens gerichte steekproeven worden getrokken.
2. Sociaal-fysiek: met deze module is de leefbaarheidssituatie getoetst. De module bestaat uit een enquête, waarmee de beleving van bewoners in kaart is gebracht. Daarnaast is de kwaliteit van de omgeving, door de onderzoeker zelf, op een min of meer gestandaardiseerde, objectieve manier getoetst (woonomgevingsopnames). Zo kan de subjectieve waardering van de bewoners naast de objectieve feiten worden gelegd. De steekproef van deze module beslaat 9000 respondenten. 6000 van deze respondenten wonen in de G31. De woonomgevingsopnames beperken zich tot de respondent uit de G31.
3. Energie: deze module gaat in op het energieverbruik van huizen en het energiegedrag van huishoudens.
4. Wens en werkelijkheid: deze module gaat over het gewenste en het werkelijke verhuisgedrag van mensen. Het gaat in deze module om twee vragen: wat is het verschil tussen het gewenste en feitelijke verhuisgedrag? En wat zijn de achterliggende redenen hiervoor?
5. Woon55+: deze module gaat over de woningvoorkeuren en het woningmarktgedrag van 55-plussers. De steekproef van deze module bestaat uit 3500 respondenten.
6. Woonwensen (consumentengedrag): de laatste module is een uitbreiding van de eerste module (woningmarkt). In deze module is nagegaan hoe verschillende woonwensen tegen elkaar worden afgewogen.

In dit onderzoek zal gebruik worden gemaakt van twee modules: de woningmarktmodule (basismodule) en de sociaal-fysieke module. Wanneer er in een toets geen variabele uit de fysiek-sociale module wordt gebruikt, is de basismodule gebruikt. In alle andere gevallen is de fysiek-sociale module gebruikt. Er is geen gebruik gemaakt van de module 'woon55+',

aangezien het met deze module niet mogelijk is om de ouderen met andere leeftijdscategorieën te vergelijken.

In hoofdstuk 2 bleek dat in de literatuur vier omgevingselementen worden genoemd die van belang zijn voor een leefbare omgeving voor ouderen. Dit zijn de sociale interactie, de ervaren criminaliteit, de tevredenheid over de eigen woning en de tevredenheid over de openbare ruimte. Per omgevingselement is een aantal indicatoren voor de leefbaarheid uit het WoON 2006 geselecteerd.

Wat betreft de sociale interactie komt het contact met familie, vrienden en buurtbewoners en de hierbij behorende mantelzorg in de literatuur naar voren. Daarnaast komt het onderscheid tussen alleenstaande en samenwonende ouderen naar voren en de vraag in hoeverre de ouderen in activiteiten (in de buurt) participeren. Uit het WoON 2006 zijn hiervoor variabelen geselecteerd die betrekking hebben op het contact met familie, vrienden, burens en buurtbewoners en variabelen die betrekking hebben op de betrokkenheid in de buurt, een vereniging en de kerk.

Uit de literatuur komen twee aspecten van ervaren criminaliteit naar voren: de vraag in hoeverre men bepaalde plekken in de buurt mijdt, en de vraag in hoeverre men denkt dat bepaalde vormen van criminaliteit in de buurt voorkomen. Uit het WoON 2006 zijn de variabelen met betrekking tot het mijden van verschillende plaatsen en de variabelen met betrekking tot de vraag in hoeverre bepaalde voorvallen voorkomen geselecteerd.

Voor de tevredenheid over de eigen woning is één subjectieve variabele uit het WoON 2006 geselecteerd: tevredenheid over de eigen woning. Naast deze subjectieve variabele voor de eigen woning zijn er ook nog enkele objectieve variabelen geselecteerd: huur- of koopwoning; één- of meergezinswoning; grootte van de woning. De variabele één- of meergezinswoning wordt, gezien het hoge percentage missing value, buiten de analyse gehouden (zie bijlage 1).

Uit het literatuurhoofdstuk komen de volgende aspecten van de tevredenheid over de openbare ruimte naar voren: de tevredenheid over de aantrekkelijkheid van de openbare ruimte, het groen, de bereikbaarheid en toegankelijkheid van de openbare ruimte en de tevredenheid over de veiligheid van de openbare ruimte. Uit het WoON 2006 zijn hiervoor variabelen voor de tevredenheid over de winkels, het groen, de parkeergelegenheid, het openbaar vervoer en de bebouwing geselecteerd. Daarnaast zijn er variabelen met betrekking tot het onderhoud van de woonomgeving, hinder van aspecten uit de woonomgeving en zorgen over de veiligheid van delen van de woonomgeving opgenomen. Naast deze subjectieve variabelen voor de openbare ruimte zijn er ook nog enkele objectieve variabelen geselecteerd: stedelijkheid en prioriteitswijk.

§ 3.3 Aangepaste variabelen

In de vorige paragraaf is aangegeven welke variabelen uit het WoON 2006 voor dit onderzoek zijn geselecteerd. Deze variabelen zijn voor dit onderzoek bewerkt. Ten eerste zijn de categorieën binnen de variabelen aangepast. Ten tweede is een aantal variabelen samengevoegd. Waarom en hoe dit is gebeurd staat beschreven in respectievelijk paragraaf 3.2.1 en 3.2.2.

§ 3.3.1 Gehercodeerde variabelen

Alle variabelen zijn zo gecodeerd dat zij dezelfde logische waarden hebben: hoe hoger de waarde, hoe meer. Bijvoorbeeld: hoe hoger de waarde van de variabele 'contact met de

familie', hoe meer contact men met de directe familie heeft. Hoe hoger de waarde van de variabele 'tevredenheid over de woonomgeving', hoe meer tevreden men is met de woonomgeving.

Uit nader onderzoek is gebleken dat niet alle categorieën van iedere gekozen variabele even goed gevuld zijn. Daarom is er per variabele gekeken of er categorieën samengevoegd kunnen worden. Hierbij is gestreefd naar een optimaal aantal categorieën met zo min mogelijk informatieverlies. Tevens is hierbij rekening gehouden met de vraag of een categorie van belang is wanneer de betreffende variabele wordt afgezet tegen de tevredenheid over de woonomgeving of de leeftijd (met name die van de ouderen).

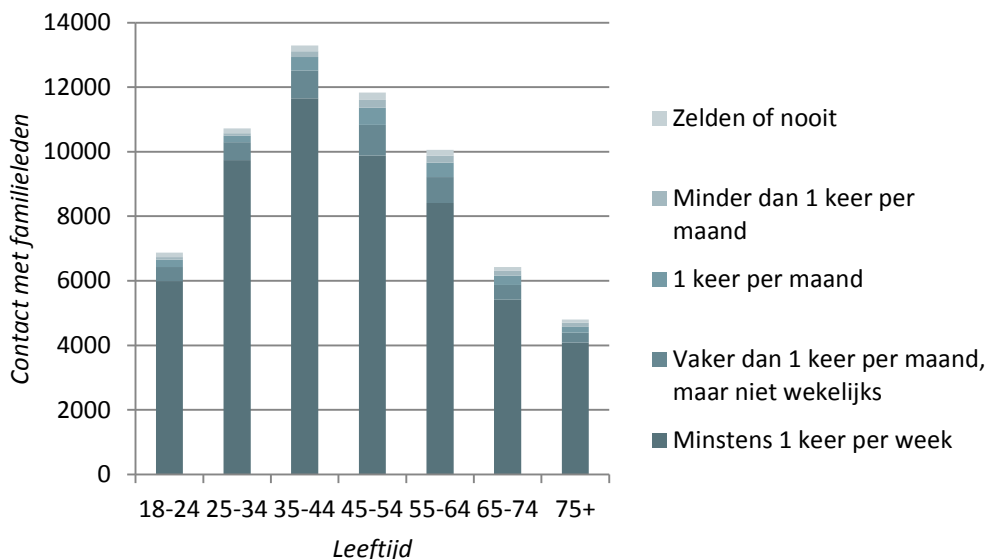
Bijvoorbeeld de variabele 'contact met directe familie'. Uit tabel 3.1 blijkt dat een aantal categorieën van de originele variabele slechts 6,8% of minder van de respondenten bevat. Ook wanneer de variabele tegen de leeftijd (grafiek 3.1) en de tevredenheid over de woonomgeving (grafiek 3.2) wordt afgezet, blijken deze categorieën nauwelijks relevant.

Vier van de vijf categorieën van de variabele 'contact met directe familie' worden samengevoegd, zodat er nog twee categorieën overblijven (zie onderstaande tabel):

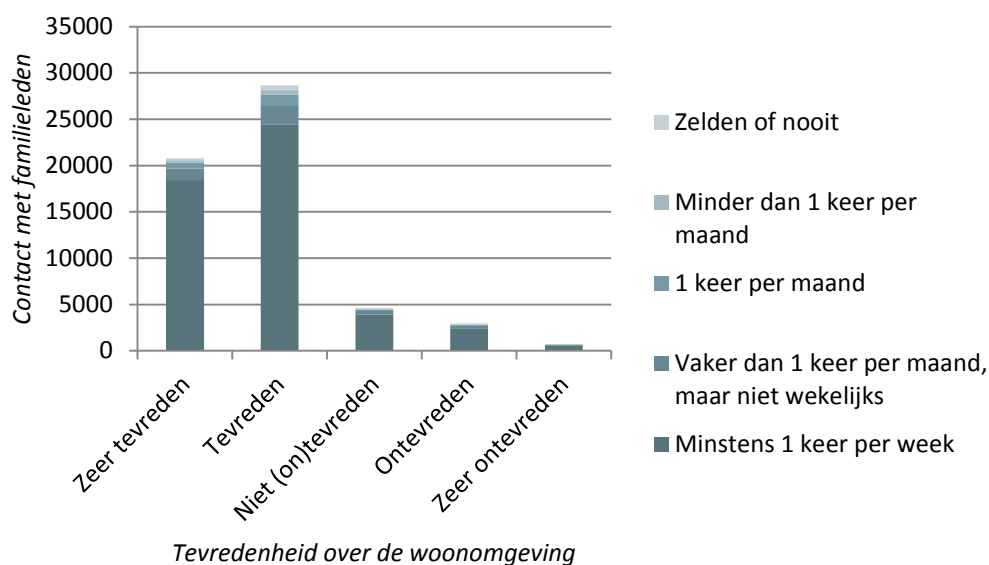
1. minstens 1 keer per week;
2. minder dan 1 keer per week.

	Origineel	Gehercodeerd
Minstens 1 keer per week	86,22%	86,22%
Vaker dan 1 keer per maand, maar niet wekelijks	6,82%	13,78%
1 keer per maand	3,59%	
Minder dan 1 keer per maand	1,67%	
Zelden of nooit	1,70%	
Totaal	100,00%	100,00%

Tabel 3.1: Categorievulling variabele 'contact met directe familie'.

Grafiek 3.1: Contact met familieleden versus leeftijd.

Grafiek 3.2: Contact met familieleden versus tevredenheid over de woonomgeving.

§ 3.3.2 Factoranalyse

Vervolgens is per omgevingselement aan de hand van een factoranalyse gekeken welke variabelen hetzelfde meten. Zo kan er een aantal variabelen samengevoegd worden. Variabelen met een missing valuepercentage van 10% of meer zijn buiten deze analyse gehouden om te voorkomen dat het aantal missing values van de nieuwe variabelen te groot wordt. In bijlage 1 staat welke variabelen dit zijn.

Voor het omgevingselement 'tevredenheid over de eigen woning' is één variabele gekozen. Daarom wordt voor dit omgevingselement geen factoranalyse gehouden.

Voor het omgevingselement 'sociale interactie' zijn aan de hand van de factor analyse vier nieuwe variabelen geformuleerd:

1. Actieve betrokkenheid in de buurt.
In deze nieuwe variabele zijn de volgende oorspronkelijke variabelen opgenomen:
 - a. geprobeerd iets te verbeteren aan de buurt;
 - b. met buurtbewoners actie in de buurt georganiseerd;
 - c. vrijwilligerswerk gedaan;
 - d. buurtfeest georganiseerd;
 - e. inspraakavonden/bewonersbijeenkomsten bijgewoond;
 - f. deelname verenigingsleven.
2. Contact met buren en buurtbewoners.
In deze nieuwe variabele zijn de volgende oorspronkelijke variabelen opgenomen:
 - a. contact met directe buren;
 - b. contact met andere buurtbewoners.
3. Passieve betrokkenheid in de buurt.
In deze nieuwe variabele zijn de volgende oorspronkelijke variabelen opgenomen:
 - a. overlast gemeld;
 - b. klacht onderhoud gebouwen/voorzieningen in de buurt ingediend.
4. Contact met familie en vrienden.
In deze nieuwe variabele zijn de volgende oorspronkelijke variabelen opgenomen:

- a. contact met familie;
- b. contact met vrienden.

Voor het omgevingselement 'ervaren criminaliteit' zijn aan de hand van de factor analyse vier nieuwe variabelen geformuleerd:

1. Voorkomen van bedreigende situaties en kleine criminaliteit.
In deze nieuwe variabele zijn de volgende oorspronkelijke variabelen opgenomen:
 - a. voorkomen bekladden van muren of gebouwen;
 - b. voorkomen vernielen tuinen;
 - c. voorkomen bedreiging;
 - d. voorkomen dronken mensen;
 - e. voorkomen drugsoverlast;
 - f. voorkomen lastig gevallen;
 - g. voorkomen berovingen.
2. Voorkomen diefstal en inbraak.
In deze nieuwe variabele zijn de volgende oorspronkelijke variabelen opgenomen:
 - a. voorkomen fietsdiefstal;
 - b. voorkomen beschadiging auto's;
 - c. voorkomen inbraak;
 - d. voorkomen diefstal uit auto's.
3. Voorkomen kleine tijdelijke voorvallen.
In deze nieuwe variabele zijn de volgende oorspronkelijke variabelen opgenomen:
 - a. voorkomen hard rijden door auto's;
 - b. voorkomen hard rijden door brommers;
 - c. voorkomen overlast van jongeren;
 - d. voorkomen hondenpoep.

Voor het omgevingselement 'tevredenheid over de openbare ruimte' zijn aan de hand van de factor analyse vier nieuwe variabelen geformuleerd:

1. Onderhoud bebouwing.
In deze nieuwe variabele zijn de volgende oorspronkelijke variabelen opgenomen:
 - a. onderhoud van eigen woning of woongebouw;
 - b. onderhoud van naastgelegen woningen of panden.
2. Tevredenheid openbare ruimte en bebouwing.
In deze nieuwe variabele zijn de volgende oorspronkelijke variabelen opgenomen:
 - a. tevredenheid groen;
 - b. tevredenheid parkeergelegenheid;
 - c. aantrekkelijkheid bebouwing.
3. Onderhoud openbare ruimte.
In deze nieuwe variabele zijn de volgende oorspronkelijke variabelen opgenomen:
 - a. onderhoud van verharde oppervlakten;
 - b. onderhoud van klein openbaar groen.
4. Tevredenheid voorzieningen.
In deze nieuwe variabele zijn de volgende oorspronkelijke variabelen opgenomen:
 - a. tevredenheid openbaar vervoer;
 - b. tevredenheid winkels.

§ 3.4 Toetsingsmethoden

In paragraaf 2.4 zijn de volgende hypothesen geformuleerd:

Hypothese I: Sociale interactie, tevredenheid over de eigen woning en tevredenheid over de openbare ruimte hebben een positief effect op de ervaren leefbaarheid.

Hypothese II: Ervaren criminaliteit heeft een negatief effect op de ervaren leefbaarheid.

Hypothese III: Het verschil tussen hoe ouderen de leefbaarheid van hun omgeving ervaren en hoe andere leeftijdsgroepen dat doen, wordt bepaald door de omgevingselementen uit de fysieke omgeving (tevredenheid over de eigen woning en tevredenheid over de openbare ruimte).

Om deze hypothesen te toetsen is een logistisch regressiemodel opgesteld. Aan de hand van een logistisch regressiemodel kan worden gekeken in hoeverre verschillende onafhankelijke variabelen van invloed zijn op één afhankelijke variabele. Ook kan worden gekeken hoe groot deze verschillende effecten ten opzichte van elkaar zijn. En door variabelen stapsgewijs aan het model toe te voegen, kan men tevens nagaan hoe de effecten van de eerder toegevoegde onafhankelijke variabelen op de afhankelijke variabele veranderen door toevoeging van nieuwe onafhankelijke variabelen.

De leefbaarheid is in dit model de afhankelijke variabele. Hiervoor is uit WoON 2006 de dichotome variabele 'tevredenheid over de woonomgeving' geselecteerd. In paragraaf 2.1 werd immers geconcludeerd, dat het bij leefbaarheid gaat om het oordeel van de mens over zijn/haar woonomgeving (Leidelmeijer & Kamp, 2003, pp. 58-59, 85; Van Dorst, 2005, pp. 77-78). De vraag die voor deze variabele aan de respondenten is gesteld, is 'Hoe tevreden bent u met uw huidige woonomgeving?' Mogelijke antwoorden waren 'zeer tevreden', 'tevreden', 'niet tevreden, niet ontevreden', 'ontevreden' en 'zeer ontevreden'.

De eerste onafhankelijke variabele die aan het model is toegevoegd is de leeftijdsvariabele. Deze variabele heeft twee categorieën: 0 t/m 64 jaar en 65 jaar en ouder. Vervolgens zijn de objectieve en subjectieve variabelen voor sociale interactie, ervaren criminaliteit, tevredenheid over de eigen woning en tevredenheid over de openbare ruimte stapsgewijs, per categorie aan het model toegevoegd. Op deze manier wordt duidelijk wat het effect van iedere categorie variabelen is op het eventuele verband tussen de leeftijd en de tevredenheid over de woonomgeving. Zo kan de derde hypothese worden getoetst. De eerste twee hypothesen worden getoetst door na te gaan wat het effect is van de verschillende categorieën onafhankelijke variabelen op de afhankelijke variabele 'tevredenheid over de woonomgeving'.

In de literatuur komt meerdere keren naar voren dat de groep ouderen een zeer heterogene groep is. Om rekening te houden met de onderlinge verschillen tussen ouderen is er een aantal persoonskenmerken aan het model toegevoegd.

Wanneer een respondent voor één van de variabelen een missing value heeft, wordt deze hele case buiten het model gehouden. Om te voorkomen dat het aantal respondenten in het model te klein wordt, zijn alle variabelen met een missing valuepercentage van 10% of meer buiten deze analyse gehouden. In bijlage 1 staat welke variabelen dit zijn.

Om de bevindingen uit bovenstaande analyses meer uit te diepen, worden alle gebruikte variabelen apart geanalyseerd. In paragraaf 4.2 zullen de verschillende variabelen met betrekking tot de sociale interactie, ervaren criminaliteit, tevredenheid over de eigen woning

en tevredenheid over de openbare ruimte aan de hand van beschrijvende statistiek voor zowel de 65-plussers als de 65-minners worden geanalyseerd.

Voor alle analyses geldt dat alle cases gewogen zijn met de gecorrigeerde weegfactor voor personen.

4. Analyse

In hoofdstuk 2 zijn de hypothesen geformuleerd en de variabelen geselecteerd. In dit hoofdstuk zullen de hypothesen met behulp van deze variabelen getoetst worden. In paragraaf 4.1 zullen de hypothesen aan de hand van een logistische regressie worden getoetst. Vervolgens wordt in paragraaf 4.2 nagegaan hoe 65-plussers en 64-minners de vier omgevingselementen op dit moment ervaren of waarderen. In combinatie met de uitkomsten uit het logistisch regressiemodel wordt aan de hand van deze cijfers geanalyseerd hoe 65-plussers van 64-minners verschillen als het gaat om de leefbaarheid van de woonomgeving. Paragraaf 4.3 vormt de conclusie van dit hoofdstuk.

§ 4.1 Logistisch regressiemodel

§ 4.1.1 Analyse

Het logistisch regressiemodel is in een aantal stappen uitgevoerd (zie tabel 4.2). In de eerste stap is de leeftijdsvariabele in het model gestopt (model A). In de volgende stappen zijn achtereenvolgens de variabelen voor sociale interactie (model B), ervaren criminaliteit (model C), tevredenheid over de woning (model D), tevredenheid over de openbare ruimte (model E) en de objectieve variabelen voor de fysieke ruimte (model F) toegevoegd. Tot slot is er een aantal persoonskenmerken toegevoegd (model G). De cijfers in tabel 4.2 beslaan de regressiecoëfficiënten. Deze coëfficiënt staat voor de mate van invloed op de afhankelijke variabele (tevredenheid over de woonomgeving) wanneer de overige onafhankelijke variabelen constant worden geacht. Alle cijfers met één sterretje zijn met een betrouwbaarheid van 99% significant, alle cijfers met twee sterretjes zijn met een betrouwbaarheid van 95% significant, alle overige cijfers zijn niet significant.² In het model zijn 4385 respondenten opgenomen, dat is 50,1% van het totale aantal beschikbare respondenten. Van deze 4385 respondenten zijn 703 (16%) respondenten 65 jaar of ouder.

Er is een aantal categorale variabelen in het model opgenomen. Aangezien in een logistisch regressiemodel uitsluitend interval/ratiovariabelen of dummyvariabelen opgenomen mogen worden, zijn de categorale variabelen uitgesplitst in een aantal dummyvariabelen met één referentiecategorie (zie tabel 4.1).

De variabele stedelijkheid is uitgesplitst in twee dummyvariabelen, met als referentiecategorie 'zeer sterk stedelijk'. De variabele 'Stedelijk (1)' bestaat uit twee categorieën: wel of niet 'niet stedelijk t/m matig stedelijk'. De variabele 'Stedelijk (2)' bestaat uit twee categorieën: wel of niet 'sterk stedelijk'. Wanneer beide variabelen 0 scoren, woont de respondent in een zeer sterk stedelijk gebied. Dit zelfde is voor de overige categorale variabelen gedaan.

² Het is gebruikelijker om één sterretje te gebruiken voor een betrouwbaarheid van 95% en twee sterretjes voor een betrouwbaarheid van 99%. Echter, met het oog op de overzichtelijkheid is er hier voor gekozen om dit om te draaien.

		(1)	(2)
Stedelijkheid	Niet stedelijk t/m matig stedelijk	1	0
	Sterk stedelijk	0	1
	Zeer sterk stedelijk	0	0
Oordeel gezondheid	Slecht t/m gaat wel	1	0
	Goed	0	1
	Zeer goed	0	0
Hoogst voltooide opleiding	Lager on., LBO, MAVO, MULO, VMBO, anders	1	0
	HAVO, VWO, MBO	0	1
	HBO, Universiteit	0	0
Inkomen	Beneden modaal	1	0
	Tot 2 keer modaal	0	1
	> 2 keer modaal	0	0

Tabel 4.1: Categoriële variabelen

	A	B	C	D	E	F	G
Leeftijd (65+)	0,235**	0,186**	0,177	0,092	-0,115	-0,131	0,020
Actieve betrokkenheid in de buurt		0,163*	0,187*	0,129*	0,117*	0,107*	0,119*
Contact met burens en buurtbewoners		0,416*	0,408*	0,341*	0,241*	0,238*	0,238*
Passieve betrokkenheid in de buurt		-0,308*	-0,211*	-0,209*	-0,146*	-0,143*	-0,144*
Contact met familie en vrienden		0,122*	0,132*	0,111*	0,120*	0,119*	0,105*
Voork. bedr. situaties/kl. criminaliteit			-0,179*	-0,128*	-0,025	-0,017	-0,017
Voorkomen diefstal en inbraak			-0,151*	-0,133*	-0,071	-0,066	-0,049
Voork. kleine tijdelijke voorvallen			-0,250*	-0,249*	-0,174*	-0,170*	-0,173*
Tevredenheid woning				1,213*	0,995*	1,010*	1,017*
Onderhoud bebouwing					0,223*	0,227*	0,223*
Tevr. openbare ruimte en bebouwing					0,732*	0,718*	0,736*
Onderhoud openbare ruimte					0,214*	0,207*	0,208*
Tevredenheid voorzieningen					0,204*	0,217*	0,204*
Totale woonoppervlakte						0,000	0,000
Huur/koopwoning						-0,093	-0,168
Prioriteitswijk						-0,529*	-0,536*
Stedelijkheid						xxx**	xxx*
Stedelijkheid (1)						-0,030	-0,014
Stedelijkheid (2)						-0,261**	-0,259**
Hoogst voltooide opleiding							xxx
Hoogst voltooide opleiding (1)							-0,013
Hoogst voltooide opleiding (2)							-0,130
Inkomen							xxx**
Inkomen (1)							0,013
Inkomen (2)							0,232**
Oordeel gezondheid							xxx*
Oordeel gezondheid (1)							-0,259**
Oordeel gezondheid (2)							-0,442*
Betaald werk							0,186
Nagelkerke R2	0,002	0,085	0,112	0,199	0,300	0,305	0,316

(*) = met een betrouwbaarheid van 99% significant. (**) = met een betrouwbaarheid van 95% significant.

Tabel 4.2: Logistische regressie

In de eerste stap is alleen de variabele voor leeftijd als onafhankelijke variabele in het model gestopt. Deze variabele bestaat uit twee categorieën: 64 jaar en jonger en 65 jaar en ouder. Uit model A blijkt dat 65-plussers meer tevreden zijn over de woonomgeving dan de jongeren, dit

verband is met een betrouwbaarheid van 95% significant. Eerder, in paragraaf 2.3, werd aangegeven dat dit verschil tussen ouderen en andere leeftijdsgroepen verklaard zou kunnen worden doordat ouderen, meer dan andere leeftijdsgroepen, hun leefsituatie accepteren en hun verwachtingen van de leefomgeving daarop afstemmen. Dit model verklaart 0,2% (Nagelkerke $R^2 = 0,002$) in de variantie van de tevredenheid over de woonomgeving.

In model B zijn de variabelen voor sociale interactie toegevoegd. Dit model verklaart 8,5% van de variantie in de tevredenheid over de woonomgeving. Alle onafhankelijke variabelen met betrekking tot de sociale interactie zijn in dit model met een betrouwbaarheid van 99% significant. De variabelen voor de passieve betrokkenheid bij de buurt hebben een negatief effect op de tevredenheid over de woonomgeving. Een logisch effect, aangezien het bij deze vorm van betrokkenheid over het melden van overlast of het indienen van klachten over het onderhoud van gebouwen en voorzieningen gaat. De overige variabelen hebben een positief effect op de tevredenheid over de woonomgeving.

De regressiecoëfficiënt van de leeftijdsvariabele is afgenomen ten opzichte van de regressiecoëfficiënt van de leeftijdsvariabele uit model A. Hieruit kan worden geconcludeerd, dat de variabelen voor de sociale interactie het effect van de leeftijd op de tevredenheid over de woonomgeving afzwakken ten opzichte van model A. In paragraaf 2.3.1 werd dit de 'disengagement theory' genoemd. Naar mate men ouder wordt, gaat het niet zozeer om de hoeveelheid sociale interactie, die deze variabelen meten, maar om de kwaliteit ervan. Ouderen zijn immers door toenemende fysieke en mentale beperkingen minder in staat om contacten te onderhouden en deel te nemen aan activiteiten (Föber & Grotz, 2006, p. 101; Oh, 2003, p. 492).

In model C worden de variabelen voor de ervaren criminaliteit toegevoegd. Het model verklaart 11,2% van de variantie in de tevredenheid over de woonomgeving. Alle variabelen voor de ervaren criminaliteit hebben een significant negatief effect op de tevredenheid over de woonomgeving. Het verband van de sociale interactie-variabelen met de tevredenheid over de woonomgeving is niet noemenswaardig veranderd ten opzichte van model B.

De leeftijdsvariabele is in dit model niet langer significant ($\alpha = 0,063$). Dat houdt in dat het effect van de leeftijd op de tevredenheid over de woonomgeving in dit model wordt ondervangen door de toegevoegde variabelen. Het effect van de leeftijdsvariabele op de tevredenheid over de woonomgeving in dit model is ongeveer gelijk aan dat van model B. In paragraaf 3.2.1 is aangegeven dat de angst van ouderen voor criminaliteit een groter probleem is dan de criminaliteit zelf (Patterson, 1978, pp. 131-132; Oh, 2003, p. 494; Pain, 1997, p. 119; DeLone, 2008, p. 116). Vanwege het grote aantal missing values zijn de variabelen voor het mijden van plaatsen vanwege de angst voor criminaliteit echter niet in het model opgenomen (zie bijlage 1). Dat zou een verklaring kunnen zijn voor het geringe effect van de toevoeging van de variabelen voor ervaren criminaliteit op de leeftijdsvariabele.

In model D worden de variabelen voor de tevredenheid over de eigen woning toegevoegd. Het model verklaart 19,9% van de variantie in de tevredenheid over de woonomgeving. Deze variabele heeft een significante positieve invloed op de tevredenheid over de woonomgeving. Hoe meer tevreden men over de eigen woning is, hoe meer tevreden men ook over de woonomgeving is. De variabele voor sociale interactie en ervaren criminaliteit hebben een zelfde verband met de tevredenheid over de woonomgeving als in model C.

De leeftijdsvariabele is ook in dit model niet significant. De regressiecoëfficiënt van de leeftijdsvariabele is afgenomen ten opzichte van model C. De toevoeging van de variabele voor de tevredenheid over de eigen woning zorgt voor een afname van het effect in het model van de leeftijdsvariabele op de tevredenheid over de woonomgeving.

In model E worden de variabelen voor de tevredenheid over de openbare ruimte toegevoegd. Dit model verklaart 30,0% van de variantie in de tevredenheid over de woonomgeving. Alle toegevoegde variabelen hebben een significant positief effect op de tevredenheid over de woonomgeving. Het soort effect van de overige variabelen is niet noemenswaardig veranderd ten opzichte van model D.

Het effect van de leeftijdsvariabele is, in tegenstelling tot voorgaande modellen, in dit model negatief. Dat houdt in dat 64-minners in dit model meer tevreden zijn over de woonomgeving dan 65-plussers. Deze omslag van het leeftijdseffect duidt erop dat het oordeel over de openbare ruimte van 65-plussers bepalend is voor hun oordeel over de woonomgeving als geheel. In paragraaf 2.3.2 is beargumenteerd dat de openbare ruimte van belang is voor een leefbare omgeving voor ouderen. Immers, participatie in de openbare ruimte kan goed zijn voor de gezondheid van ouderen en kan sociale interactie faciliteren. Echter, door toenemende mentale en fysieke beperkingen, waar veel ouderen op den duur mee te maken krijgen, wordt het voor deze ouderen steeds moeilijker om in de openbare ruimte te participeren. Hierbij moet worden aangegeven dat het effect van de leeftijd op de tevredenheid over de woonomgeving ook in dit model niet significant is.

In model F zijn de objectieve variabelen voor de woonomgeving toegevoegd. In paragraaf 2.3.2 wordt immers aangegeven dat voor het onderzoek naar woontevredenheid zowel subjectieve als objectieve aspecten van belang zijn. Het model verklaart nu 30,5% van de variantie in de tevredenheid over de woonomgeving. De woonoppervlakte van de woning heeft geen effect op de tevredenheid over de woonomgeving. Mensen met een koopwoning zijn minder tevreden over de woonomgeving dan mensen met een huurwoning. Dit verband is niet significant. Mensen die niet in een prioriteitswijk wonen, zijn logischerwijs meer tevreden over de woonomgeving dan mensen die wel in een prioriteitswijk wonen. Dit verband is met 99% betrouwbaarheid significant.

Ook de variabele voor stedelijkheid heeft een negatieve invloed op de tevredenheid over de woonomgeving. Hoe stedelijker men woont hoe minder tevreden men over de woonomgeving is. Dit verband is significant. Mogelijke verklaringen voor deze relatie zijn de luchtverontreiniging, geluidsoverlast en criminaliteit die in stedelijke gebieden vaker voorkomen dan in andere gebieden (Föbker & Grotz, 2006, p. 103). Zoals eerder is aangegeven hebben deze negatieve aspecten van stedelijke gebieden vaak een groter effect op ouderen die te kampen hebben met fysieke en mentale beperkingen. De regressiecoëfficiënten van de overige onafhankelijke variabelen zijn niet tot weinig veranderd ten opzichte van model E.

De regressiecoëfficiënt van de leeftijdsvariabele is in dit model gedaald ten opzichte van dat van model E. Ook in dit model zijn 64-minners meer tevreden over hun woonomgeving dan 65-plussers. Dat betekent dat het door toevoeging van de objectieve variabelen voor de fysieke omgeving het leeftijdseffect uit model E wordt versterkt.

Omdat de groep ouderen een heterogene groep mensen is, is het van belang om tot slot de verschillende persoonskenmerken in het model op te nemen (model G). Dit model verklaart 31,6% van de variantie in de tevredenheid over de woonomgeving. De variabele voor de hoogst voltooide opleiding heeft een negatief effect op de tevredenheid over de woonomgeving. Hoe hoger men is opgeleid, hoe minder tevreden men is over de woonomgeving. Dit verband is echter niet significant. Het verband van het inkomen met de tevredenheid over de woonomgeving is wel significant; hoe hoger men is opgeleid, hoe minder tevreden men is met de woonomgeving. Het effect van de variabele voor het inkomen is positief en voor een deel significant. De variabele voor het oordeel over de gezondheid is in zijn geheel significant en negatief. De variabele voor betaald werk, tot slot, heeft een positieve invloed op de tevredenheid over de woonomgeving, wat inhoudt dat mensen die betaald werk

hebben meer tevreden zijn over de woonomgeving dan mensen die geen betaald werk hebben.

De regressiecoëfficiënt van de leeftijdsvariabele is in tegenstelling tot model E en F weer positief. Dit effect is niet heel groot en niet significant. Het effect van de overige variabelen verschilt nauwelijks van die uit model F.

Aan de hand van de Wald kan het relatieve belang van iedere variabele worden berekend (zie onderstaande tabel).

	Wald	Wald in %
Tevredenheid openbare ruimte en bebouwing	284,93	37,44
Tevredenheid woning	169,96	22,33
Contact met burens en buurtbewoners	38,41	5,05
Tevredenheid voorzieningen	31,02	4,08
Oordeel gezondheid	30,43	4,00
Oordeel gezondheid (2)	30,28	3,98
Onderhoud openbare ruimte	28,15	3,70
Onderhoud bebouwing	27,37	3,60
Voorkomen kleine tijdelijke voorvallen	20,42	2,68
Passieve betrokkenheid in de buurt	13,66	1,79
Actieve betrokkenheid in de buurt	10,25	1,35
Stedelijkheid	9,88	1,30
Inkomen	9,27	1,22
Prioriteitswijk	8,82	1,16
Contact met familie en vrienden	7,76	1,02
Inkomen (2)	6,47	0,85
Stedelijkheid (2)	4,85	0,64
Oordeel gezondheid (1)	4,34	0,57
Betaald werk	3,59	0,47
Huur/koopwoning	2,75	0,36
Hoogst voltooide opleiding	2,63	0,35
Hoogst voltooide opleiding (2)	2,10	0,28
Voorkomen diefstal en inbraak	1,75	0,23
Voork. van bedreigende situaties en kleine criminaliteit	0,18	0,02
Totale woonoppervlakte	0,14	0,02
Leeftijd (64-/65+)	0,03	0,00
Hoogst voltooide opleiding (1)	0,02	0,00
Stedelijkheid (1)	0,01	0,00
Inkomen (1)	0,01	0,00

Tabel 4.3: Wald.

Uit bovenstaande tabel kan worden geconcludeerd dat de belangen van de tevredenheid over de openbare ruimte, bebouwing en eigen woning veruit het grootste zijn als het gaat om de tevredenheid over de woonomgeving van alle respondenten.

§ 4.1.2 Conclusie

In deze paragraaf zijn de volgende hypothesen getoetst.

Hypothese I: Sociale interactie, tevredenheid over de eigen woning en tevredenheid over de openbare ruimte hebben een positief effect op de leefbaarheid.

Hypothese II: Ervaren criminaliteit heeft een negatief effect op de leefbaarheid.

Aan de hand van bovenstaande logistische regressieanalyse kunnen hypothese I en II worden aangenomen.

Hypothese III: Het verschil tussen hoe ouderen de leefbaarheid van hun omgeving ervaren en hoe andere leeftijdsgroepen dat doen, wordt bepaald door de omgevingselementen uit de fysieke omgeving (tevredenheid over de eigen woning en tevredenheid over de openbare ruimte).

De leefbaarheid van de respondenten wordt voornamelijk bepaald door hun tevredenheid over de openbare ruimte, bebouwing en eigen woning. Aan de hand van de logistische regressieanalyse kan worden geconcludeerd dat, als het gaat om factoren die van invloed zijn op de tevredenheid over de woonomgeving, de subjectieve elementen uit de openbare ruimte en de objectieve elementen uit de gehele fysieke omgeving het verschil maken tussen 65-plussers en 64-minners. Hypothese III kan daarom deels worden aangenomen. Immers, in bovenstaand logistisch regressiemodel maakt de tevredenheid over de eigen woning geen verschil tussen 65-plussers en 64-minners. Hiermee is de tweede deelvraag (In hoeverre verschilt de leefbaarheid zoals ouderen die ervaren van de leefbaarheid zoals die door andere leeftijdsgroepen wordt ervaren?) beantwoord.

§ 4.2 Stand van zaken

In paragraaf 4.1 werd duidelijk welke omgevingselementen bepalend zijn voor het verschil in de tevredenheid over de woonomgeving tussen 65-plussers en 64-minners. In deze paragraaf wordt voor alle omgevingselementen nagegaan hoe zowel de 65-plussers als de 64-minners deze waarderen of ervaren. Zo wordt niet alleen duidelijk welke factoren bepalend zijn voor het verschil tussen beide groepen, maar ook het daadwerkelijke verschil in de waardering van de omgevingsfactoren tussen beide groepen. Immers, dat de omgevingselementen van de openbare ruimte mede bepalend zijn voor het verschil tussen 65-plussers en 64-minners zegt nog niets over hoe beide groepen deze elementen waarderen.

Het verschil tussen 64-minners en 65-plussers is voor alle onderstaande variabelen aan de hand van de Mann Witney getoetst.

§ 4.2.1 *Tevredenheid over de woonomgeving*

De meeste ouderen zijn tevreden over hun woonomgeving: 88,6% van de 65-plus-respondenten uit het WoON 2006 is tevreden tot zeer tevreden over hun woonomgeving. Dit percentage ligt voor de 64-minners onder de respondenten iets lager en bedraagt 84,8%. Dit verschil is met een betrouwbaarheid van 99% significant en kan mogelijk verklaard worden doordat ouderen, meer dan jongeren, in staat zijn om hun leefsituatie te accepteren en hun gedrag daar op aan te passen (paragraaf 2.3, Föbker & Grotz, 2006, p. 101).

§ 4.2.2 *Sociale interactie*

Oudere respondenten hebben gemiddeld het meeste contact met familie, gevolgd door het contact met vrienden, directe buren en tot slot de overige buurtbewoners. 84,7% heeft eens in de week contact met familie; 73,4% heeft eens in de week contact met vrienden en goede

kennissen; 61,6% heeft regelmatig contact met de directe buren en 50,5% heeft regelmatig contact met de overige buurtbewoners.

Voor de 64-minners geldt, met enige nuanceverschillen, hetzelfde patroon. 86,6% heeft eens in de week contact met familie; 83,6% heeft eens in de week contact met vrienden en goede kennissen; 56,6% heeft regelmatig contact met de directe buren en 47,9% heeft regelmatig contact met de overige buurtbewoners. Opvallend is dat 65-plussers iets minder contact hebben met familie en vrienden en iets meer contact hebben met buren en buurtbewoners.

63,1% van de 65-plussers neemt zelden tot nooit deel aan verenigingsactiviteiten. Van de 64-minners neemt 70,1% zelden tot nooit deel aan verenigingsactiviteiten. 60,2% van de 65-plussers bezoekt minimaal één keer per maand een kerk. Van de 64-minners gaat 50,2% zelfden tot nooit naar een kerk. 65-plussers zijn in zowel het verenigingsleven als de kerk actiever. 25,2% neemt eens in de week deel aan verenigingsactiviteiten en 30,7% gaat eens in de week naar de kerk.

Vrijwel alle 65-plussers zijn niet of weinig actief in de buurt (organiseren actie, overlast gemeld, klacht onderhoud, inspraakavond of bewonersbijeenkomsten bijgewoond, etc.). Ditzelfde geldt eveneens voor uitsluitend de 64-minners.

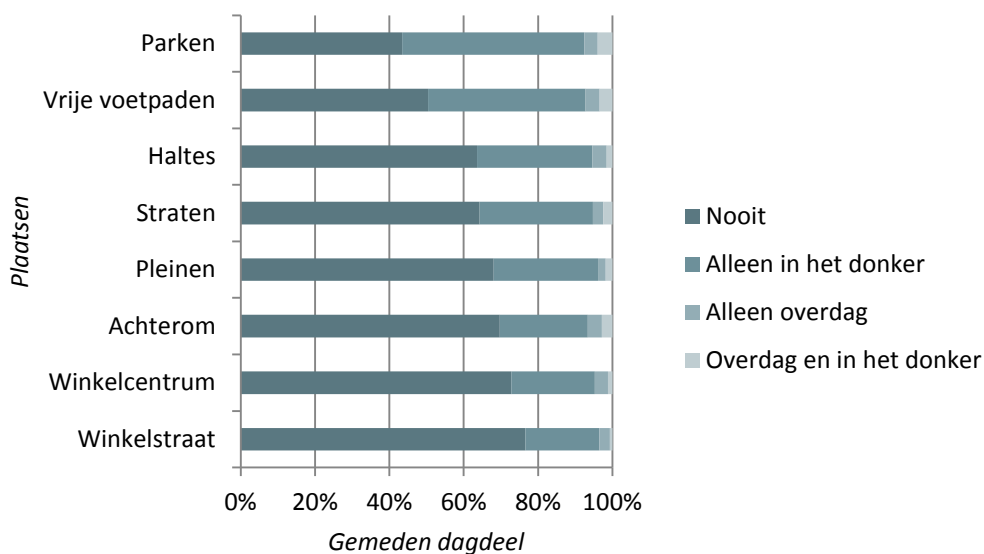
Het valt op dat 65-plussers meer contact hebben met buren en buurtbewoners en minder met familie en vrienden dan 64-minners. Daarnaast zijn 65-plussers ook actiever in het verenigingsleven en de kerk dan 64-minners.

Alle bovengenoemde verschillen tussen 64-minners en 65-plussers zijn met een betrouwbaarheid van 99% significant. Dit geldt niet voor de verschillen met betrekking tot het melden van overlast, het indienen van klachten over gebrekkig onderhoud en het organiseren van een actie.

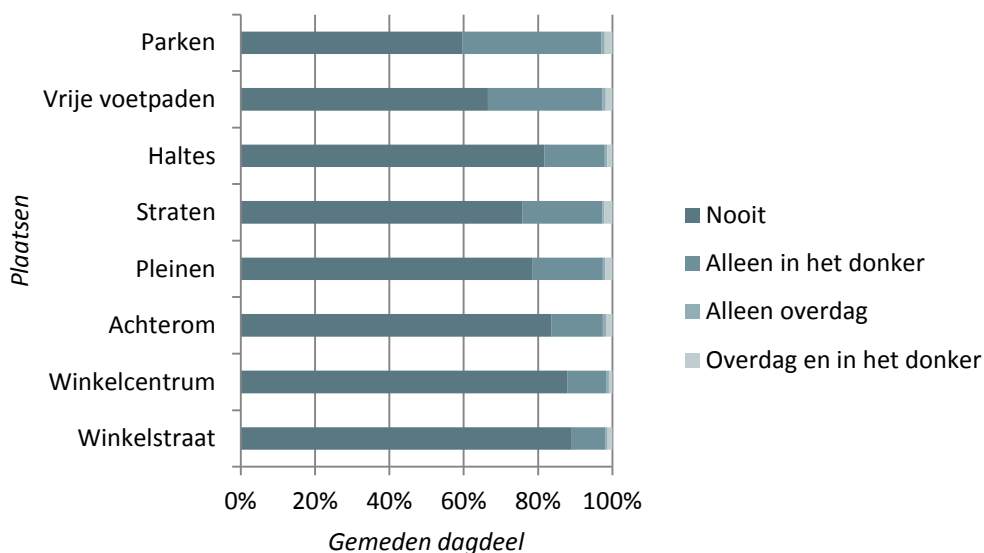
§ 4.2.3 Ervaren criminaliteit

De 65-plussers uit het WoOn 2006 mijden plaatsen over het algemeen meer dan de 64-minners (zie afbeelding 4.1 en 4.2). Deze verschillen zijn met een betrouwbaarheid van 99% significant. Wanneer zij de plek wel mijden, is dat meestal alleen als het donker is. De meer stille plaatsen (vrije voetpaden, parken) worden meer gemeden door zowel 65-plussers als 64-minners dan de plaatsen waar over het algemeen meer mensen zijn (winkelstraten, winkelcentra). Kwetsbare ouderen mijden mogelijk meer plaatsen, omdat zij vanwege hun grotere kwetsbaarheid vaak banger zijn voor criminaliteit dan jongeren of minder kwetsbare ouderen (zie paragraaf 2.3.1).

De criminaliteit die volgens de 65-plus-respondenten het meeste voorkomt betreft de minder ingrijpende criminaliteit (het hard rijden van auto's en brommers, het voorkomen van hondenpoep, het vernielen van bus- en tramhokjes). Ditzelfde geldt voor de 64-min-respondenten (zie bijlage 2). Van deze verschillen zijn er slechts zeven met 99% betrouwbaarheid significant: de verschillen met betrekking tot het voorkomen van vernielen van bus-/tramhokjes, berovingen, dronken mensen, hondenpoep, inbraak, vernielen van speeltoestellen en vernielen van straatmeubilair.

Afbeelding 4.1: Mijden van plaatsen (65-plussers).

Afbeelding 4.2: Mijden van plaatsen (64-minners).

§ 4.2.4 Eigen woning

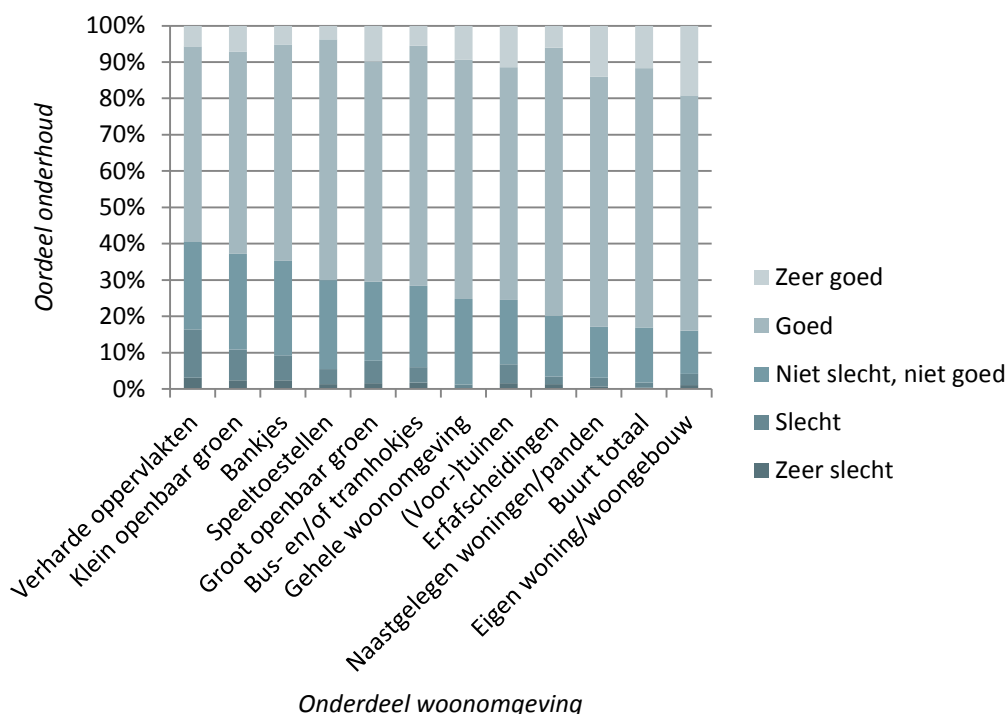
54,9% van de 65-plussers is zeer tevreden over hun eigen woning. 39,3% is tevreden. 64-minners zijn over het algemeen wat minder tevreden over de eigen woning: 47,9% is zeer tevreden en 41,6% is tevreden. Dit verschil is met een betrouwbaarheid van 99% significant.

§ 4.2.5 Openbare ruimte

De 65-plussers van het WoON 2006 zijn over het algemeen tevreden tot zeer tevreden over de winkels in de buurt (83,6%), het groen in de buurt (85,5%), de parkeergelegenheid in de buurt (73,5%), het openbaar vervoer in de buurt (67,2%) en de aantrekkelijkheid van de bebouwing

(82,9%). Ook voor de 64-minners geldt dat zij wat deze elementen in de fysieke omgeving betreft over het algemeen tevreden tot zeer tevreden zijn. Over het groen in de buurt (80,1%), de parkeergelegenheid (66,1%), het openbaar vervoer (66,8%) en de aantrekkelijkheid van de bebouwing (71,9%) zijn ze minder tevreden dan de 65-plussers. Met uitzondering van het verschil met betrekking tot het openbaar vervoer zijn deze verschillen met een betrouwbaarheid van 99% significant.

Over het onderhoud van de woonomgeving zijn 65-plussers over het algemeen positief (zie grafiek 4.3, de antwoordcategorie 'n.v.t.' is niet in deze grafiek opgenomen). Zij zijn voornamelijk tevreden over het onderhoud van de omgeving rondom hun eigen huis. Hoewel zij iets negatiever oordelen over het onderhoud van de woonomgeving, geldt ditzelfde patroon voor de 64-minners. Bijna alle verschillen met betrekking tot het onderhoud zijn met een betrouwbaarheid van 99% significant. De verschillen met betrekking tot het onderhoud van harde oppervlakten en de eigen woning/het wooncomplex zijn met een betrouwbaarheid van 95% significant en het onderhoud van (voor-)tuinen is niet significant.

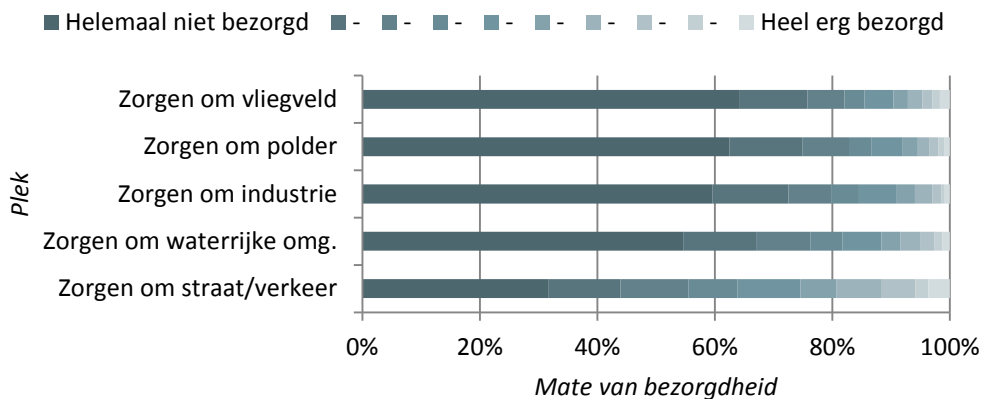

Afbeelding 4.3: Onderhoud van de woonomgeving (65-plussers).

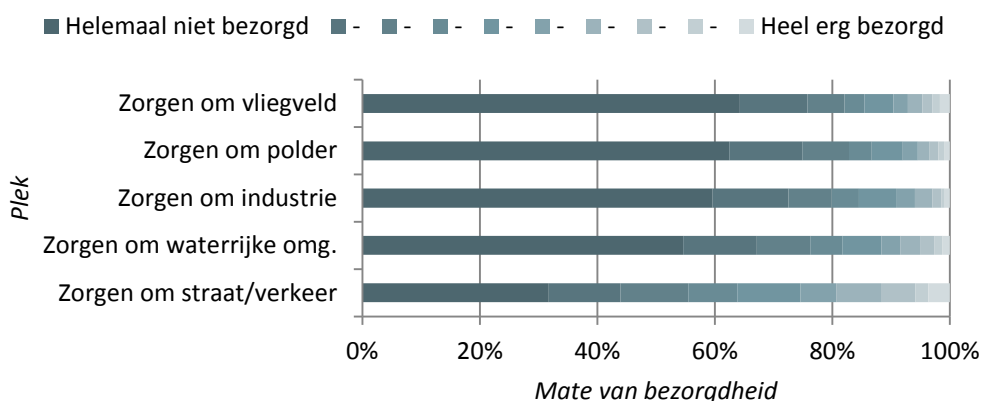
Over het algemeen heeft 61,5% van de 65-plussers geen last van geluidshinder van verkeer en industrie, 51,4% van de 65-plussers ervaart nauwelijks geluidshinder van voorzieningen. Het omgekeerde geldt voor de 64-minners: 54% heeft geen last van geluidshinder van verkeer en industrie en 61% heeft geen last van geluidshinder van voorzieningen. Deze verschillen zijn met een betrouwbaarheid van 99% significant. De 65-plussers van het WoON 2006 hebben het meeste last van bouw- en/of sloopactiviteiten, vliegtuigen, wegen, burens en helikopters. Ditzelfde geldt voor de 64-minners (zie bijlage 3).

Tot slot maken zowel de 65-plussers als de 64-minners van het WoON 2006 zich over het algemeen niet tot weinig zorgen over de veiligheid op bepaalde plekken in de omgeving (vliegveld, polder, industrie, waterrijke omgevingen, straatverkeer). 65-plussers maken zich het meeste zorgen over de veiligheid van het verkeer (zie afbeelding 4.4). 64-minners maken zich

wat dit betreft nog iets minder zorgen. Ook zij maken zich het meeste zorgen over de veiligheid van het verkeer (zie afbeelding 4.5). Echter, van deze verschillen is alleen het verschil met betrekking tot het vliegveld met een betrouwbaarheid van 99% significant.

Afbeelding: 4.4: Zorgen over de veiligheid (65-plussers).

Afbeelding: 4.5: Zorgen over de veiligheid (64-minners).

§ 4.2.6 Conclusie

Met betrekking tot de huidige stand van zaken kan het volgende worden geconcludeerd:

- 65-plussers zijn iets meer tevreden over hun woonomgeving dan 64-minners.
- 65-plussers hebben voornamelijk contact met familie en vrienden en in mindere mate met burens en andere buurtbewoners. Ditzelfde patroon geldt voor 64-minners. Echter, 65-plussers hebben iets minder contact met familie en vrienden en iets meer met burens en buurtbewoners.
- 65-plussers participeren meer in verenigingen en kerken dan 64-minners.
- Vrijwel niemand van zowel de 65-plussers als de 64-minners is actief in de buurt.
- 65-plussers mijden plaatsen meer niet dan wel en mijden met name de meer stille plaatsen in het donker. 65-plussers mijden plaatsen iets meer dan 64-minners.
- Volgens zowel 65-plussers als de 64-minners is de minder ingrijpende criminaliteit de meest voorkomende criminaliteit.

- 65-plussers zijn meer tevreden over hun eigen woning dan 64-minners. 94,2% van de 65-plussers is tevreden over hun eigen woning.
- Zowel de 65-plussers als de 64-minners zijn over het algemeen genomen tevreden tot zeer tevreden over de openbare ruimte en maken zich nauwelijks zorgen over de veiligheid van bepaalde plekken. Beide groepen respondenten maken zich het meeste zorgen over de veiligheid van het verkeer. Dit laatste verschil is echter niet significant.
- Iets minder dan de helft van de 65-plussers ervaart in een zekere mate geluidshinder van voorzieningen. 64-minners ervaren minder geluidsoverlast van voorzieningen. 38,5% van de 65-plussers ervaart een zekere mate van geluidsoverlast van verkeer en industrie. 64-minners ervaren meer geluidsoverlast van verkeer en industrie.

Al met al geven deze cijfers een indicatie van het verschil tussen ouderen en jongeren als het gaat om de mate waarin zij hun eigen woonomgeving leefbaar vinden en hoe zij de verschillende elementen in deze omgeving waarderen. 65-plussers zijn over de gehele woonomgeving net iets meer tevreden dan 64-minners. Als het gaat over de sociale interactie zijn 65-plussers over het algemeen actiever in de buurt dan 64-minners. Het gaat dan om contacten met burens en buurtbewoners en verenigings- en kerkbezoek. Wel mijden 65-plussers over het algemeen meer plaatsen in de buurt dan 64-minners. Dit kan erop duiden dat de angst voor criminaliteit onder de 65-plussers groter is dan onder 64-minners. Een laatste verschil tussen 65-plussers en 64-minners is het verschil in de tevredenheid over de eigen woning: 65-plussers zijn over het algemeen genomen meer tevreden dan 64-minners.

§ 4.3 Conclusie

De vraag die in dit onderzoek centraal staat, is de vraag wat eigenschappen zijn van een leefbare omgeving voor ouderen in Nederland. Door 65-plussers met 64-minners te vergelijken, kan worden nagegaan welke bevindingen specifiek voor 65-plussers gelden. Om die reden zijn deze twee groepen in alle bovenstaande statistische analyses tegen elkaar afgezet.

Aan de hand van de literatuurverkenning zijn vier omgevings-elementen geselecteerd die van belang zijn voor een leefbare omgeving voor ouderen: sociale interactie, ervaren criminaliteit, eigen woning, openbare ruimte. Uit de logistische regressieanalyse blijkt, dat het verschil wat betreft de ervaren leefbaarheid tussen 65-plussers en 64-minners met name wordt bepaald door de tevredenheid over de openbare ruimte en de objectieve variabelen met betrekking tot de gehele fysieke omgeving. In paragraaf 4.2 is dit verschil verder uitgewerkt. 65-plussers blijken sociaal actiever in hun buurt en meer tevreden over hun eigen woning dan 64-minners. Daar tegenover staat dat 65-plussers over het algemeen genomen meer plaatsen in de buurt mijden uit angst voor criminaliteit.

5. Conclusie

In de literatuurverkenning van dit onderzoek werd duidelijk, dat het er bij een leefbare omgeving voor ouderen gaat om de vraag in hoeverre de omgeving de ouderen in staat stelt om in die omgeving te participeren en welke eisen ouderen aan deze omgeving stellen ('p-e fit'). Hoewel de ouderen van deze tijd gemiddeld hoger zijn opgeleid, een hoger inkomen genieten, langer gezond zijn en langer actief deelnemen aan de maatschappij dan voorheen (De Boer, 2006, pp. 241-243, 245-47; Den Draak & Van Campen, 2008 pp. 64-78; Wildeboer-Schut & Josten, 2008, pp. 27-34), geldt ook voor de ouderen van vandaag vaak dat zij op den duur te maken krijgen met fysieke en mentale beperkingen. Deze beperkingen zijn van invloed op de mate waarin ouderen in de omgeving kunnen participeren en daarmee op de leefbaarheid van de omgeving voor ouderen (Iwarsson, 2005, pp. 327-328, 333; Van Dorst, 2005 p. 77; Leidelmeijer & Kamp, 2003, pp. 58-59).

De 'p-e fit' komt terug in het begrip 'potentialiteit': sociale gebruikspatronen (de sociale omgeving) worden mogelijk of onmogelijk gemaakt door de fysieke omgeving waarbinnen die sociale gebruikspatronen plaatsvinden. Wanneer de fysieke omgeving sociale gebruikspatronen kan faciliteren, is er een 'fit' tussen beide omgevingen en zou men kunnen spreken over een leefbare omgeving (Hortulanus, 2001, pp. 10-11). In de literatuur is er dan ook een redelijke overeenstemming over de veronderstelling dat leefbaarheid, of het gebrek aan leefbaarheid, voortkomt uit de interactie tussen de fysieke en sociale omgeving (Leidelmeijer en Kamp, 2003, p. 34).

Aan de hand van de verkenning van de literatuur in hoofdstuk 2 zijn voor zowel de sociale als de fysieke omgeving twee omgevings-elementen geselecteerd die van belang zijn voor een leefbare omgeving voor ouderen. Uit de sociale omgeving zijn dit de sociale interactie en de ervaren criminaliteit. Uit de fysieke omgeving zijn dat de eigen woning en de openbare ruimte (Burby & Rohe, 1990, p. 324; Föbker & Grotz, 2006, pp. 99,101). Bij de eigen woning en de openbare ruimte gaat het om zowel subjectieve als objectieve aspecten (Perez e.a., 2001, pp. 175-176, 202-203). Alle omgevings-elementen zijn van invloed op elkaar (Hortulanus, 2001, pp. 10-11). Hiermee is de eerste deelvraag van dit onderzoek (Welke elementen uit de sociale en fysieke omgeving zijn van belang voor een leefbare omgeving voor ouderen?) beantwoord.

Wanneer men, naarmate men ouder wordt, te maken krijgt met fysieke en mentale beperkingen, wordt het aantal sociale contacten en de omgeving waarin men participeert vanwege die toenemende beperkingen steeds kleiner. Desondanks blijft sociale interactie voor de meeste ouderen van belang, omdat het goed is voor hun geestelijke gesteldheid en het hen in staat stelt om langer zelfstandig te blijven wonen (Lam & Boey, 2005; Fujino & Matsuda, 2009, pp. 84-85; Callender, 2000, p. 28; Gleij e.a., 2005; Zunzunegui e.a., 2003, 97-98). Uit analyse van de relevante variabelen uit het WoON 2006 blijkt dat 65-plussers over het algemeen meer contact hebben met burens en buurtbewoners en minder met familie en vrienden dan 64-minners. Volgens Callender (2000, p. 28) is een dergelijk sociaal netwerk in de buurt van belang voor ouderen die ondanks eventuele beperkingen zelfstandig willen blijven wonen.

Wat betreft de ervaren criminaliteit is de angst voor criminaliteit onder ouderen vaak groter dan de daadwerkelijk ervaren criminaliteit (Patterson, 1978, pp. 131-132; Oh, 2003, p. 494; Pain, 1997, p. 119; DeLone, 2008, p. 116). Uit cijfers van het WoON 2006 blijkt ook dat 65-plussers over het algemeen meer plaatsen mijden uit angst voor criminaliteit. Het gaat dan vooral om stille plekken zoals vrije voetpaden en parken, en om de nachtelijke donkere uren.

Ouderen die steeds meer te maken krijgen met fysieke en mentale beperkingen zijn ook steeds meer gebonden aan hun eigen woning. Wanneer de woning (voor een deel) niet aan de eisen van de bewoner voldoet, heeft dit voor ouderen vanwege hun eventuele beperkingen grotere gevolgen dan voor jongeren zonder deze beperkingen (Costa-Font e.a., 2009, pp. 296, 301; Phillips e.a., 2005, p. 2786). In 2006 is het overgrote gedeelte van de 65-plussers echter tevreden over de eigen woning. 94,2% van de 65-plussers is zeer tevreden tot tevreden over de eigen woning. 64-minners zijn iets minder tevreden (89,5% van de 64-minners is zeer tevreden tot tevreden).

Ook wat betreft de openbare ruimte zijn 65-plussers over het algemeen meer tevreden dan 64-minners (WoON 2006). Over voorzieningen als het openbaar vervoer en winkels is zelfs meer dan 80% van de ouderen tevreden tot zeer tevreden. Participatie in de openbare ruimte kan leiden tot sociale interactie en een betere gezondheid. Voorwaarden voor de participatie van ouderen in de openbare ruimte zijn aantrekkelijkheid, toegankelijkheid en veiligheid van de openbare ruimte (Sonmez Turell e.a., 2007, pp. 2035-2036; Alves, Sugiyama en Thompson, 2009, pp. 4-5, 13; Hooker, Cirill en Wicks, 2009, pp. 158, 166). Hoewel 65-plussers over het algemeen vrij tevreden zijn over de elementen uit de fysieke omgeving, zijn zij het minst tevreden over het openbaar vervoer en de parkeergelegenheid. Als het om veiligheid gaat, maken 65-plussers zich voornamelijk zorgen over de straat en het verkeer. Daarbij komt dat 65-plussers vooral geluidshinder ervaren van wegen en vliegtuigen (WoON 2006). Sonmez Turell e.a. (2007, pp. 2035-2036) geven al aan dat een leefbare openbare ruimte voor ouderen een bereikbare openbare ruimte moet zijn. Immers, door toenemende lichamelijke beperkingen zijn veel ouderen steeds minder in staat om de minder bereikbare plaatsen te bereiken.

De tweede deelvraag van dit onderzoek (In hoeverre verschilt de leefbaarheid zoals ouderen die ervaren van de leefbaarheid zoals die door andere leeftijdsgroepen wordt ervaren?) gaat in op het verschil in perceptie van leefbaarheid tussen ouderen en jongeren.

Uit het WoON 2006 blijkt dat 65-plussers over het algemeen genomen meer tevreden zijn over hun woonomgeving dan 64-minners. Volgens Föbker en Grotz (2006, p. 101) zijn ouderen, meer dan jongeren, in staat om hun situatie te accepteren en hun verwachtingen hierop aan te passen. Dit zou een verklaring voor het verschil in tevredenheid tussen ouderen en jongeren kunnen verklaren.

Uit de logistische regressieanalyse bleek dat leefbaarheid over het algemeen wordt bepaald door elementen uit de fysieke omgeving. Het gaat dan met name om de tevredenheid over de eigen woning, de openbare ruimte en de bebouwing. Uit de analyse bleek vervolgens dat het verschil tussen hoe 65-plussers de leefbaarheid van hun woonomgeving waarderen en 64-minners dat doen, met name wordt bepaald door hun verschillende waardering van de openbare ruimte en door objectieve elementen uit de fysieke omgeving (de totale woonoppervlakte, huur/koopwoning, prioriteitswijk of niet, stedelijkheid). Echter, hierbij moet worden aangemerkt dat de gevonden relatie tussen de leeftijd en de tevredenheid over de woonomgeving in dit model niet significant is. Meer onderzoek is daarom nodig om na te gaan of bovenstaande conclusies ook voor de hele populatie van Nederland gelden.

De centrale vraag van dit onderzoek luidt: wat zijn eigenschappen van een leefbare omgeving voor ouderen in Nederland? Aan de hand van bovenstaande ondervindingen kan het volgende worden geconcludeerd: een leefbare omgeving voor ouderen

- biedt ouderen voldoende kansen om contacten te onderhouden met familie, vrienden en buurtbewoners;
- is een veilige omgeving en wordt door de ouderen ook als zodanig gepercipieerd;

- bestaat uit een eigen woning die zo is ingericht dat ouderen, ondanks hun beperkingen, zelfstandig kunnen blijven wonen;
- bestaat uit een aantrekkelijke openbare ruimte die zo is ingericht dat ouderen, ondanks hun beperkingen, in deze omgeving kunnen participeren.

Deze punten gelden in meer of mindere mate ook voor andere leeftijdsgroepen. Het verschil tussen 65-plussers en 64-minners, als het gaat om de ervaren leefbaarheid van de omgeving, wordt vooral bepaald door de waardering van de openbare ruimte en door objectieve elementen uit de fysieke omgeving (de totale woonoppervlakte, huur/koopwoning, prioriteitswijk of niet, stedelijkheid).

Met deze informatie als startpunt kunnen beleidsmakers verder nadenken over hoe zij in de omgeving kunnen interveniëren om tot een leefbare omgeving voor ouderen te komen. Wanneer zij zich in het beleid extra willen toespitsen op ouderen, dienen zij naast de algemene maatregelen voor leefbaarheid extra aandacht te geven aan de aantrekkelijkheid, bereikbaarheid en veiligheid van de fysieke omgeving. Drie zaken die door de toenemende mentale en fysieke beperkingen van ouderen steeds belangrijker worden om ouderen in staat te stellen om in de fysieke ruimte te participeren.

Hoewel 65-plussers over het algemeen vrij tevreden zijn over de elementen uit de fysieke omgeving, zijn zij het minst tevreden over het openbaar vervoer en de parkeergelegenheid. Als het om veiligheid gaat maken 65-plussers zich voornamelijk zorgen over de straat en het verkeer. Beleid dat zich richt op een leefbare omgeving voor ouderen houdt rekening met deze notie.

Dat het verschil in ervaren leefbaarheid tussen 65-plussers en 64-minners wordt bepaald door elementen uit de fysieke omgeving, betekent niet dat de elementen uit de sociale omgeving niet van belang zijn. Uit de literatuurverkenning bleek immers dat alle vier omgevingselementen (sociale interactie, ervaren criminaliteit, tevredenheid over de eigen woning en tevredenheid over de openbare ruimte) van belang zijn voor de leefbaarheid van ouderen. Daarnaast hebben alle omgevingselementen invloed op elkaar en kunnen daarom niet afzonderlijk van elkaar worden gezien (Hortulanus, 2001, pp. 10-11).

Aanbevelingen voor vervolg onderzoek

De leefbaarheid zoals die door ouderen wordt ervaren, staat niet vast maar verandert met de tijd, leefbaarheid is een transactioneel begrip. Wanneer men niet tevreden is over zijn of haar omgeving kan hij of zij wanneer dat mogelijk is ingrijpen. Juist uit deze interactie ontstaat de leefbaarheid (Leidemeijer & Kamp, 2003, pp. 50-53, 85). Echter, dit onderzoek heeft zich op één moment in de tijd gericht. Namelijk: het moment dat het WoON 2006 werd afgenomen. Het dient daarom aanbeveling om een dergelijk onderzoek vaker te houden. Zo kan aan de hand van onderzoeken op meerdere tijdstippen de interactie tussen ouderen en hun omgeving beter onderzocht worden. Het is de bedoeling dat het WoonOnderzoek Nederland vanaf 2006 eens in de drie jaar wordt gehouden. Daarmee voorziet het WoON in bovenstaande behoefte. Ten tijde van dit onderzoek is de tweede versie van het WoON (WoON 2009) afgerond.

In dit onderzoek is een meer algemeen beeld over de leefbaarheid van 65-plussers geschetst. Echter, de groep 65-plussers is een zeer heterogene groep (Pain, 1997, pp. 121, 125). Het zou daarom goed zijn als er meer onderzoek wordt gedaan naar de verschillen binnen deze groep.

Gezien de beperkte omvang van het onderzoek en de data die voorhanden was, was het niet mogelijk om rekening te houden met het transactionele karakter van leefbaarheid en de

heterogeniteit van de hedendaagse groep ouderen. Zoals hierboven is beargumenteerd is het, om een goed begrip van de eigenschappen van een leefbare omgeving voor ouderen te krijgen, noodzakelijk om deze elementen in een vervolgonderzoek mee te nemen. Met die kennis als basis zijn beleidsmakers in staat om ouderen en omgeving zo op elkaar af te stemmen dat er een leefbare omgeving voor ouderen ontstaat.

Literatuur

Alves, S, T. Sugiyama & C. Thompson (2009), Associations Between Neighborhood Open Space Attributes and Quality of Life for Older People in Britain. *Environment and behavior* 41, pp. 3-21.

Balsas, C.J.L. (2004), Measuring the Livability of an Urban Centre: An Exploratory Study of Key Performance Indicators. *Planning, Practice & Research* 19, pp. 101-110.

Beaulieu, M., M. Dube, C. Bergeron & M.M. Cousineau (2007), Are elderly men worried about crime? *Journal of aging studies* 21, pp. 336-346.

Boer, A. de (2006), Rapportage ouderen 2006: Veranderingen in de leefsituatie en levensloop. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Burby, R.J. & W.M. Rohe (1990), Providing for the housing needs of the elderly. *American Planning Association* 56, pp. 324-340.

Callender, J. (2000), Leefbaarheid en veiligheid in de woonwijk voor zelfstandig wonende ouderen: een literatuur onderzoek naar de maatregelen die de sociale cohesie en de sociale interactie in de buurt kunnen verbeteren voor zelfstandig wonende ouderen. Amsterdam: Vrije Universiteit.

Campen, C. van (2008), Monitor ouderenbeleid 2008. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

CBS (2008), Bevolking groeit tot 17,5 miljoen in 2038 [online]. [Geraadpleegd op 17 maart 2009]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/dossiers/vergrijzing/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-085-pb1.htm>>.

CBS (2009), StatLine [online]. [Geraadpleegd op 29 april 2009]. Beschikbaar op het World Wide Web: <[html://www.cbs.nl](http://www.cbs.nl)>.

CBS (2011), StatLine [online]. [Geraadpleegd op 15 februari 2011]. Beschikbaar op het World Wide Web: <[html://www.cbs.nl](http://www.cbs.nl)>.

Costa-Font, J., D. Elvira & O. Mascarilla-Miró (2009), 'Ageing in place'? Exploring elderly people's housing preferences in Spain. *Urban Studies* 46, pp. 295-316.

DeLone, G.J. (2008), Public housing and the fear of crime. *Journal of criminal justice* 36, pp. 115-125.

Dorst, M. van (2005), Een duurzaam leefbare woonomgeving: fysieke voorwaarden voor privacyregulering. Delft: Eburon.

Draak, M. den & C. van Campen (2008), Gezond blijven. In: Campen, C. van (red.), Monitor ouderenbeleid 2008. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Föbker, S. & R. Grotz (2006), Everyday Mobility of Elderly People in Different Urban Settings: The Example of the City of Bonn, Germany. *Urban Studies* 43, pp. 99-118.

Fujino, Y. & S. Matsuda (2005), Prospective study of living arrangement by the ability to receive informal care and survival among Japanese elderly. *Preventive Medicine* 48, pp. 79-85.

Glei, D.A., D.A. Landau, N. Goldman, Y. Chuang, G. Rodríguez & M. Weinstein (2005), Participating in social activities helps preserve cognitive function: an analysis of a longitudinal, population-based study of the elderly. *International journal of epidemiology* 34, pp. 864-871.

Hoefman, R. (2008), Maatschappelijke participatie: onbetaalde arbeid. In: Campen, C. van (red.), *Monitor ouderenbeleid 2008*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Hooker, S.P., L. Cirill & L. Wicks (2007), Walkable Neighborhoods for Seniors: The Alameda County experience. *Journal of Applied Gerontology* 26, pp. 157-181.

Hortulanus, R.P. (2001), Leefomgeving en sociaal beleid. In: Hortulanus, R.P. & J.E.M. Machielse (red.), *Op het snijvlak van de fysieke en de sociale leefomgeving*. 's-Gravenhage: Elsevier.

Iwarsson, S. (2005), A Long-Term Perspective on Person- Environment Fit and ADL Dependence Among Older Swedish Adults. *Gerontologist* 45, pp. 327-337.

Lam, C.W. & K.W. Boey (2005), The psychological well-being of the Chinese elderly living in old urban areas of Hong Kong: A social perspective. *Aging & Mental Health* 9, pp. 162-166.

Leidelsemeijer, K. & I. van Kamp (2003), Leefomgeving en Leefbaarheid, Naar een begrippenkader en conceptuele inkadering [online]. [Geraadpleegd 2 maart 2009]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/630950002.pdf>>.

Leidelsemeijer, K., J. van Iersel & I. Giesbers (2009), *Kwaliteit van buurt en straat, tussen feit en fictie*. Den Haag: VROM.

Macooloo, G.C. (1989), Do we choose where to live? The role of stated and revealed preferences in housing planning in developing countries. *Geoforum* 20, pp. 269-278.

Ministerie van VROM (2004), *Leefbaarheid van wijken*. Den Haag: VROM.

Ministerie van VROM (2009), *WoON* [online]. [Geraadpleegd op 13 mei 2009]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.vrom.nl/woon>>.

Oh, J. (2003), Assessing the Social Bonds of Elderly Neighbors: The Roles of Length of Residence, Crime Victimization, and Perceived Disorder. *Sociological Inquiry* 73, pp. 490-510.

Pain, R.H. (1997), 'Old age' and Ageism in Urban Research: The Case of Fear of Crime. *International journal of urban and regional research* 21, pp. 117-119.

Patterson, A.H. (1978), Territorial behavior and fear of crime in the elderly. *Journal of nonverbal behavior* 2, pp. 131-144.

Perez, P.R., G. Fernandez-Mayoralas, F.E.P. Rivera & J.M.R. Abuin (2001), Ageing in Place: Predictors of the Residential Satisfaction of Elderly 54, pp. 173-208.

Phillips, D.R., O. Siu, A.G.O. Yeh & K.H.C. Cheng (2005), The impacts of dwelling conditions on older persons' psychological well-being in Hong Kong: the mediating role of residential satisfaction. *Social Science & Medicine* 60, pp. 2785-2797.

Planbureau voor de Leefomgeving (2009), *Dialogo over de duurzame stad*.

Schwirian, K. P. & P.M. Schwirian (1993), Neighboring, Residential Satisfaction, and Psychological Well-Being in Urban Elders. *Journal of community psychology* 21, pp. 285-300.

Shafer, C.S., B.K. Lee & S. Turner (2000), A tale of three greenway trails: user perceptions related to quality of life. *Landscape and Urban Planning* 49, pp. 163-178.

Sonmez Turel, H., E. Malkoc Yigit & I. Altug (2007), Evaluation of elderly people's requirements in public open spaces: A case study in Bornova District (Izmir, Turkey). *Building and environment* 42, pp. 2035-2045.

Spit, Tejo & Paul Zoete (2005), *De achterkant van de planologie: Een inleiding in ruimtelijke ordening en planologie*. Den Haag: Sdu Uitgevers bv.

TK (2004/2005), *Nota 64: Ouderenbeleid in het perspectief van de vergrijzing* [online]. [Geraadpleegd op 23 december 2010]. Beschikbaar op het World Wide Web: <http://www.lokaalactief.nl/img/dvvo_nota_ouderenbeleid.pdf>.

Van Dale (2005). *Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie BV*.

Wildeboer-Schut, J.M. & E. Josten (2008), *Maatschappelijke participatie: betaalde arbeid*. In: Campen, C. van (red.), *Monitor ouderenbeleid 2008*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Wildeboer-Schut, J.M. (2008), *Voldoende inkomen*. In: Campen, C. van (red.), *Monitor ouderenbeleid 2008*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Young, M.A. & J.H. Stein (1990), Elderly crime victims: The double sorrow. *Aging* 360, pp. 36-38.

Zunzunegui, M., B.E. Alvarado, T. Del Ser & A. Otero (2003), Social Networks, Social Integration, and Social Engagement Determine Cognitive Decline in Community-Dwelling Spanish Older Adults. *Journal of Gerontology* 58B, pp. S93-S100.

Bijlagen

Bijlage 1: Missing values

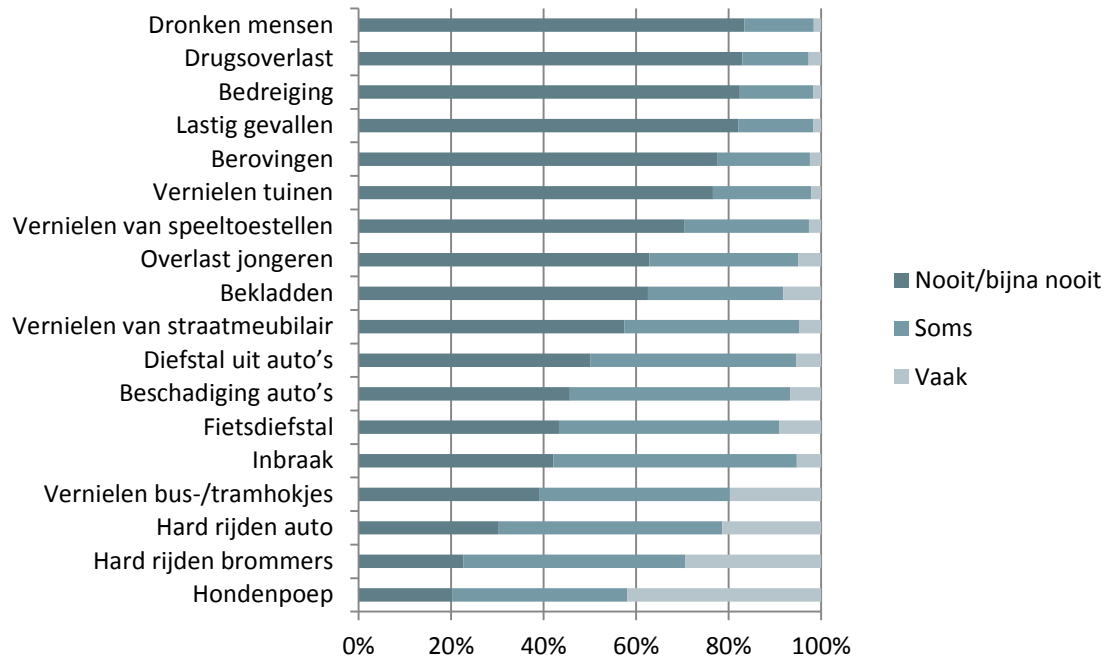
Alle doorgestreepte variabelen zijn niet in de factoranalyse en logistische regressie opgenomen.

	Valid	Missing	% missing
Leeftijd (55-/55+)	8749	0	0,00
Contact met directe buren	7908	841	9,61
Contact met andere buurtbewoners	7908	841	9,61
Geprobeerd iets te verbeteren aan de buurt	8487	262	2,99
Met buurtbewoners actie in de buurt georganiseerd	8492	257	2,94
Vrijwilligerswerk gedaan	8496	253	2,89
Klacht onderhoud gebouwen/voorzieningen in de buurt ingediend	8508	241	2,75
Buurtfeest georganiseerd	8511	238	2,72
Inspraakavonden/bewonersbijeenkomsten bijgewoond	8525	224	2,56
Overlast gemeld	8571	178	2,03
Contact met familie	8749	0	0,00
Contact met vrienden	8749	0	0,00
Deelname verenigingsleven	8749	0	0,00
Mijden achterom	5730	3019	34,51
Mijden winkelcentrum	5864	2885	32,98
Mijden winkelstraat	6075	2674	30,56
Mijden haltes	6099	2650	30,29
Mijden vrije voetpaden	6523	2226	25,44
Mijden pleinen	6679	2070	23,66
Mijden parken	6841	1908	21,81
Voorkomen vernielen speeltoestellen	6981	1768	20,21
Voorkomen vernielen bus /tramhokjes	7101	1648	18,84
Voorkomen vernielen straatmeubilair	7433	1316	15,04
Mijden straten	7514	1235	14,12
Voorkomen drugsoverlast	7936	813	9,29
Voorkomen vernielen tuinen	7950	799	9,13
Voorkomen bedreiging	8095	654	7,48
Voorkomen dronken mensen	8177	572	6,54
Voorkomen overlast jongeren	8223	526	6,01
Voorkomen berovingen	8239	510	5,83
Voorkomen lastig gevallen	8260	489	5,59
Voorkomen bekladden	8262	487	5,57
Voorkomen diefstal uit auto's	8275	474	5,42
Voorkomen fietsdiefstal	8350	399	4,56
Voorkomen beschadiging auto's	8358	391	4,47
Voorkomen hard rijden auto	8406	343	3,92
Voorkomen inbraak	8414	335	3,83
Voorkomen hard rijden brommers	8430	319	3,65
Voorkomen hondenpoep	8513	236	2,70
Tevredenheid woning	7908	841	9,61

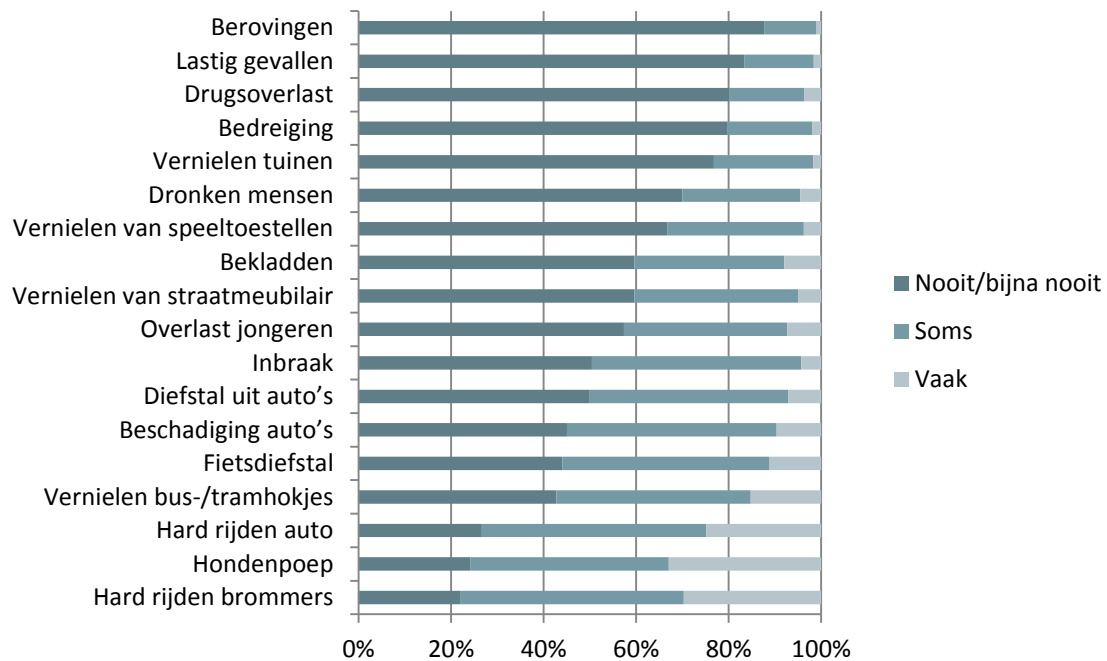
Zorgen om vliegveld	3099	5650	64,58
Hinder kinderdagverblijven	3377	5372	61,40
Zorgen om industrie	3547	5202	59,46
Hinder sportcomplexen	3605	5144	58,80
Zorgen om polder	3793	4956	56,65
Hinder winkels	3822	4927	56,32
Hinder scholen	4249	4500	51,43
Hinder treinen/trams	4250	4499	51,42
Hinder speeltuinen	4291	4458	50,95
Hinder bedrijven/industrie	4346	4403	50,33
Zorgen om waterrijke omg.	4724	4025	46,01
Hinder weg > 50 km/u	5257	3492	39,91
Hinder bouw/sloop	5674	3075	35,15
Onderhoud van bus-en/of tramhokjes	5850	2899	33,14
Onderhoud van speeltoestellen	5924	2825	32,29
Onderhoud van bankjes	6067	2682	30,65
Hinder helicopters	6127	2622	29,97
Zorgen om straat/verkeer	6284	2465	28,17
Hinder vliegtuigen	6759	1990	22,75
Onderhoud van (voor-)tuinen	7117	1632	18,65
Hinder weg < 50 km/u	7385	1364	15,59
Hinder alles bij elkaar	7404	1345	15,37
Onderhoud van groot openbaar groen	7406	1343	15,35
Onderhoud van erfafscheidingen	7629	1120	12,80
Hinder burea	7747	1002	11,45
Tevredenheid winkels	7908	841	9,61
Tevredenheid groen	7908	841	9,61
Tevredenheid parkeergelegenheid	7908	841	9,61
Tevredenheid openbaar vervoer	7908	841	9,61
Aantrekkelijkheid bebouwing	7908	841	9,61
Onderhoud van klein openbaar groen	8068	681	7,78
Onderhoud van verharde oppervlakten	8390	359	4,10
Onderhoud van naastgelegen woningen/panden	8446	303	3,46
Onderhoud van eigen woning/woongebouw	8490	259	2,96
Eén- of meergezinswoning	7705	1044	11,93
Grootte van de woning	7908	841	9,61
Huur- of koopwoning	7968	781	8,93
Prioriteitswijk	8746	3	0,03
Stedelijkheid	8749	0	0,00
Netto-maandinkomsten	8120	629	7,19
Hoogst voltooide opleiding	8749	0	0,00
Inkomen (7 klassen)	8749	0	0,00
Oordeel gezondheid	8749	0	0,00
Betaald werk	8749	0	0,00

Bijlage 2: Voorkomen van voorvallen en misdrijven

Voor onderstaande grafieken geldt dat de categorie n.v.t. niet in de grafieken is opgenomen.

Afbeelding A: Voorkomen van voorvallen en misdrijven (65-plussers).

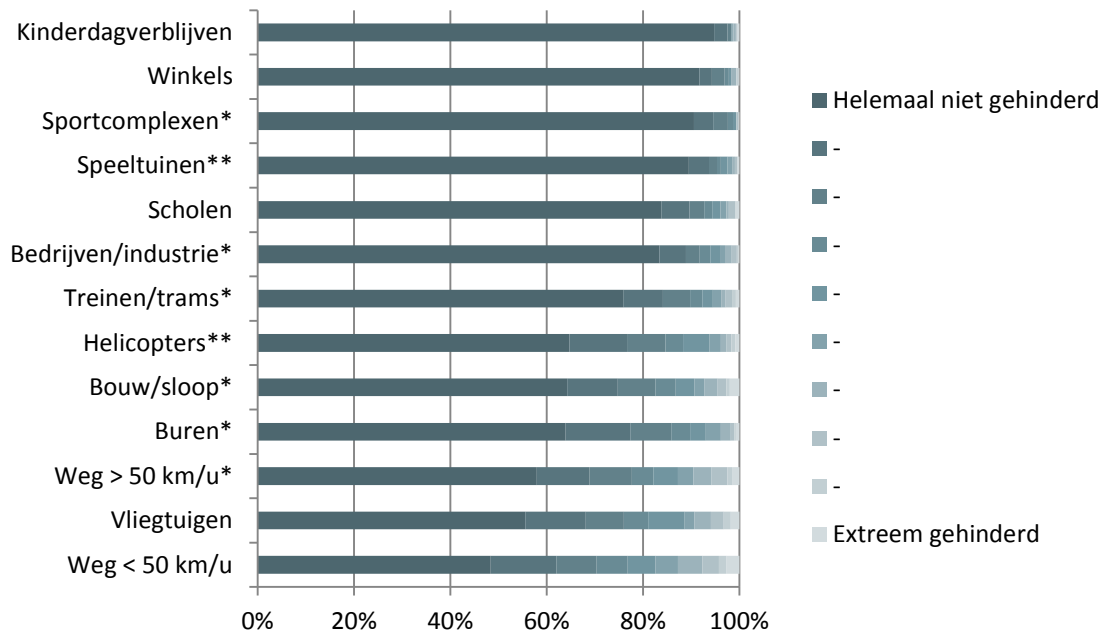
Afbeelding B: Voorkomen van voorvallen en misdrijven (64-minners).

Bijlage 3: Ervaren hinder

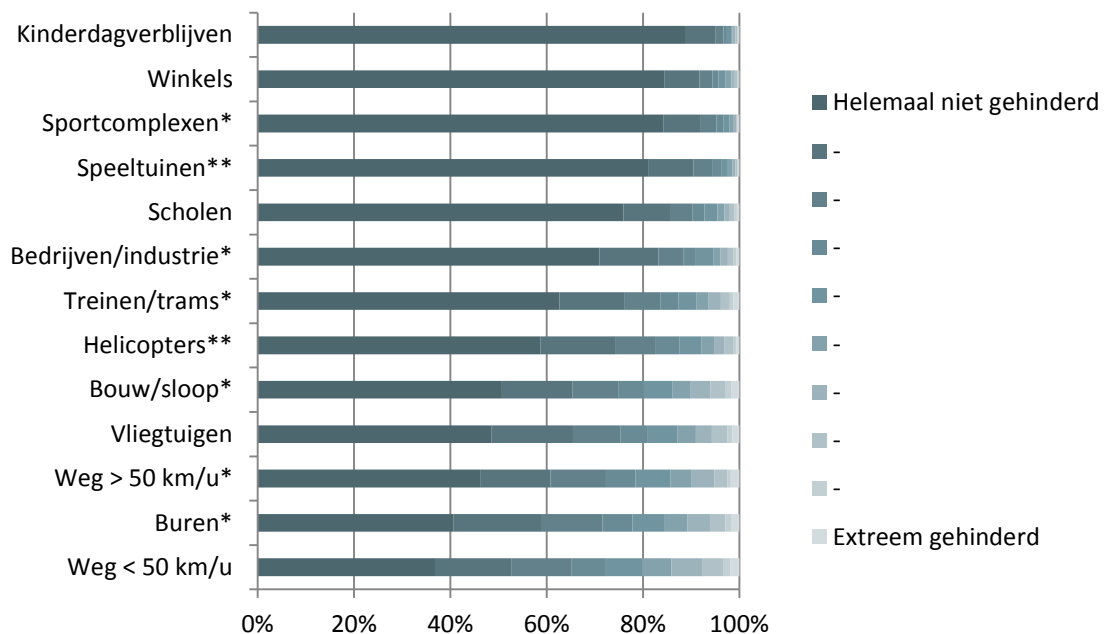
Voor onderstaande grafieken geldt dat de categorie n.v.t. niet in de grafieken is opgenomen.

De verschillen tussen 65-plussers en 64-minners met betrekking tot de variabelen

- met één sterretje zijn met een betrouwbaarheid van 99% significant
- met twee sterretjes zijn met een betrouwbaarheid van 95% significant,
- alle overige cijfers zijn niet significant.

Afbeelding C: Ervaren hinder (65-plussers).

Afbeelding D: Ervaren hinder (64-minners).